

Tomus IV, Vol. 7-8, 2014

ACHERON

ACTA HISTORICA ET ORIENTALIA NEOSOLIENSIA

Tomus IV

Vol. 7-8, 2014

ISSN 1339-6870

ACHERON

ACHERON

ACTA HISTORICA ET ORIENTALIA NEOSOLIENSIA
Študentský historický časopis

4/2014
Vol. 7-8

ACTA HISTORICA ET ORIENTALIA NEOSOLIENSIA

Študentský historický časopis ACHERON

Vychádza 2x ročne

Vydáva: Študentská historická spoločnosť pri Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity

Mateja Bela v Banskej Bystrici

© ŠHS, Banská Bystrica, september 2014

ISSN 1339-6870

Redakčná rada:

Mgr. Tomáš Adamčík (šéfredaktor)

Mgr. Juraj Jankech

Bc. Zuzana Kudzbelová

Bc. Magdaléna Polakovičová (jazyková korekcia)

Andrej Frátrik

Anglický preklad:

Jana Sotáková

Recenzenti:

prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc. (FF UMB)

Mgr. Ján Steinhübel, CSc. (HÚ SAV)

Mgr. Patrik Kunec, PhD. (FF UMB)

Mgr. Imrich Nagy, PhD. (FF UMB)

Milí čitatelia!

začiatok zimného semestra 2014/2015 neprináša so sebou len nový štart do akademického roka, ale spolu s ním začína vychádzať i nové septembrové číslo študentského historického časopisu Acheron.

Netradičný termín vydania nie je jedinou zmenou, ktorou Acheron od minulého ročníka prešiel. Po nadviazaní spolupráce so Študentskou historickou spoločnosťou došlo od roku 2014 k zásadným organizačným a obsahovým zmenám. Prvou zmenou je zápis do Národnej agentúry ISSN SR. Pridelením medzinárodného štandardného čísla pre seriálové publikácie sa Acheron stal registrovaným elektronickým časopisom s ročnou periodicitou (vychádza ako dvojčísle). K zvýšeniu rentability časopisu redakčná rada pristúpila k recenznému konaniu, vďaka ktorému Acheron v súčasnosti patrí medzi jediné študentské časopisy z oblasti histórie, ktorého články prechádzajú rukami skúsených odborníkov.

Plodné aktivity ŠHS sa pretavili i do medzinárodnej spolupráce, a preto vám v tomto čísle predstavíme Medzinárodnú asociáciu študentov histórie jednak prostredníctvom zaujímavého rozhovoru s jej prezidentkou, ale prinesieme vám i pohľad jej bývalých členov, či predstavíme reprezentáciu našej Študskej historickej spoločnosti v zahraničí, konkrétne v Prahe a Budapešti.

Redakcia Acheronu pokladala za dôležité oboznamovať verejnosť s kvalitnými záverečnými prácami, a preto sme vytvorili priestor pre uverejnenie hodnotných bakalárskych či diplomových prác, ktoré by inak zapadli prachom. Takým prípadom je príspevok Ľubomíra Gábor, ktorý sa pozrel na problematiku hodnotenie najznámejšej postavy rímskych dejín, C. I. Caesara, cez prizmu moderného dejepisectva. Stredovekým dejinám sa venoval „bojovník s mečom“, Marek Oravec, ktorý čitateľom priblížil odievanie v 13. storočí v Uhorsku. Sme nesmierne radi, že Acheron nezostal len vecou našej katedry, ale prenikol i za hranice a v mnohom inšpiroval českých kolegov pri vytváraní vlastných študentských historických časopisov. Preto vám prinášame i článok mladého českého kolegu, ktorý slovenskej čitateľskej verejnosti priblížil normalizačné rituály výročí a sviatkov na príklade Pedagogickej fakulty v Hradci Králové. Za esej možno považovať historické zamyslenie Andreja Frátrika nad hodnotou filmu Sluha jeho veličenstva z pohľadu historiografie a umeleckého stvárnenia.

Posledná, a najzábavnejšia časť, patrí novej rubrike Vedeli ste, že?, ktorej autor vytiahol z hĺbín histórie pre našich čitateľov niekoľko zaujímavých bonmotov, ktoré pobavia, ale zároveň poučia.

Ľubomír Gábor

Problematické miesta hodnotenia Caesarových konzulských a prokonzulských aktivít v modernom dejepisectve s. 3 - 13

Marek Oravec

Odievanie v 13. storočí v Uhorsku s. 14 - 22

Pavel Žalský

Normalizační rituály výročí, svátků a významných dnů na příkladu Pedagogické fakulty v Hradci Králové s. 23 - 31

Andrej Frátrik

Historický film vs. historická realita. Konfrontácia filmového a historiografického obrazu jednej „neznámej“ udalosti dejín raného novoveku s. 32 - 38

Zuzana Kudzbelová

Rozhovor s prezidentkou ISHA Barborou Hrubou s. 39 - 42

Čo povedali o ISHA jej súčasní, ale aj bývalí členovia? s. 42 - 44

Marek Oravec – Zuzana Kudzbelová

Účasť ŠHS na stretnutí študentov histórie Českej republiky s. 45 - 46

Zuzana Kudzbelová

Výročná 25. konferencia ISHA v Budapešti s. 47 - 48

Juraj Jankech

Vedeli ste, že? s. 49 - 51

PROBLEMATICKÉ MIESTA HODNOTENIA CAESAROVÝCH KONZULSKÝCH A PROKONZULSKÝCH AKTIVÍT V MODERNOM DEJEPISECTVE¹

Lubomír Gábor

Gaius Iulius Caesar dosiahol vo svojej politickej kariére významné úspechy, jeho konanie a intenzívne styky s niektorými poprednými predstaviteľmi Rímskej republiky mu umožnili vo veľmi krátkom čase zastávať dôležité funkcie v rímskom štátnom magistráte, dokumentuje to napokon i fakt, že v priebehu 60-tych rokov vykonával úrad *quaestora*, *kurulského aedila* v roku 65 p. n. l., *najvyššieho pontifika*, *praetora* na rok 62 p. n. l. a ako *propraetor* dostal do správy provinciu *Hispania Ulterior*.

Maškin² v tejto súvislosti správne pripomína, že takýto rýchly kariérny postup nebol vôbec typický pre rod Iuliovcov, ktorý sa síce tradične hlásil k rímskemu božskému panteónu, no na politickej scéne v republike nemal pevné miesto, pretože len málo príslušníkov tohto rodu bolo zvolených do najvyšších štátnych úradov a obzvlášť do funkcie konzula. Dovoľme si preto napísať, že počnúc Caesarom sa začala nová „renesancia“ tohto starého a schudobneného patricijského rodu, v tomto období značne zatlačeného na okraj záujmu najvyššej rímskej politiky.

Vieme, že Caesar sa stal prvým konzulom na rok 59 p. n. l., čo možno chápať najmä ako dôsledok silného „zákulisného“ vplyvu Crassa a Pompeia, ktorí spolu s Caesarom vytvorili spoločenstvo, v modernej historiografii označované pojmom prvý triumvirát. Samotný vstup Caesara do triumvirátu a tým do najvyšších rímskych štátnych sfér, ale aj smerovanie politiky Caesara a zvyšných členov triumvirátu zamestnáva historiografiu pomerne intenzívne aj v súčasnosti, pričom nesmierne citlivo reaguje najmä na otázku charakteru vlády, legislatívnych a správnych opatrení triumvirov.

Moc a prestíž triumvirátu sa prirodzene interpretujú rôznym spôsobom, pričom za veľmi prekvapivý považujeme názor Frouda,³ pretože sa nazdáva, že Caesarova významná politická podpora zo strany Pompeia a Crassa mu umožnila dostať sa do úradu bez opozície, ktorá by mohla reálnym spôsobom ohroziť jeho mocenské ambície, čím priamo dokumentuje nesmierny vplyv populárov v rímskej verejnosti. Za podobne nepravdepodobné možno označiť tvrdenie Hardingovej⁴ o Caesarovi ako vitálnom obhajcovi záujmov štátu, ktorý sa pokúšal získať si priazeň svojho spolukonzula M. Calpurnia Bibula.

Caesarova kandidatúra práve naopak podnietila zjednotenie senátnej nobility pred konzulskými voľbami, a to umožnilo presadenie takého kandidáta, ktorého politická agilnosť by úspešne blokovala a účinne zdiskreditovala Caesarovo konanie, nie je preto prekvapujúce, že najvhodnejší kandidát na túto funkciu, dokonale vyhovujúci záujmom rímskej nobility, bol spomenutý Bibulus, Caesarov osobný, dlhoročný a neústupčivý nepriateľ.

Caesar ako konzul presadzoval také legislatívne opatrenia, ktoré boli zväčša výhodné pre neho samotného a pre jeho politických podporovateľov a spolupracovníkov, o čom svedčí kontroverzná ratifikácia Pompeiovho usporiadania pomerov v Sýrii a okolitých východných provinciách Ríma či jemu spriaznených štátoch, alebo schválenie zákona *lex Iulia de repetundis*.

¹ Príspevok je časťou autorovej diplomovej práce: GÁBOR, Lubomír: *Percepcia antického obrazu C. Iulia Caesara v modernej historiografii* [diplomová práca]. Banská Bystrica : Filozofická Fakulta UMB, 2014.

² MAŠKIN, N. A.: *Принципам Абзггма*. Moskva – Leningrad, 1949, s. 18 – 19.

³ FROUDE, J. A.: *Caesar. A sketch*. New York – Londýn, 1879, s. 147.

⁴ HARDINGE, H.: *Julius Caesar: Soldier, stateman, emperor*. Londýn, 1912, s. 26.

Kontroverznosť týchto zákonov samozrejme postrehla i historiografia a aktívne na ňu upozorňuje už od 19. storočia s dôrazom na spôsob ich presadzovania v ľudovom sneme, v ktorom dochádzalo k čoraz častejším násilnostiam medzi Caesarovou a Bibulovou frakciou. Veľmi podrobný opis zákulisných praktík spomenutých štátnikov ponúka E. Meyer,⁵ M. Gelzer⁶ alebo A. Goldsworthy⁷, ktorý sa nazdáva, že verejné násilnosti v Ríme počas ľudového hlasovania o návrhu zákona sa Caesarovi nikdy nevymkli spod kontroly, čo dokazuje tým, že Bibulus, Cato alebo iní príslušníci anticaesarovskej nobility ani raz neboli vážne zranení.

Uvedené tvrdenie považujeme za prejav čiastočne nesprávnej interpretácie faktov, vychádzajúcich z diel Suetonia, Diona Cassia, Appiana alebo Plutarcha, ktoré ponúkajú pohľad na Bibulove obštrukcie na ľudovom zhromaždení a spätnú reakciu Caesarových prívržencov na takýto typ provokácií – na ilustráciu by sme spomenuli napríklad vzájomné obhadzovanie sa zvyškami jedla alebo vtáčim trusom.

Goldsworthy posúva svoje hodnotenie Caesarovej legislatívnej činnosti do pozície dokonale riadenej a účelnej politiky, ktorá presne poznala hranice prípustnosti svojho konania. Domnievame sa však, že silná kritika zo strany nobility a nízka podpora Caesarovej politiky v senáte napokon viedli k zjavnej frustrácii verejnosti, začínajúcej Caesara vnímať triezvejšie, bez glorifikujúcich tendencií, čo Holland⁸ trefne vyjadril v myšlienke, podľa ktorej sa Catonovej *factio* podarilo zvaliť na Caesara pred očami Rimanov tiež podozrenia kvôli spornej oprávnenosti a forme schvaľovania jeho zákonov.

Je zjavné, že Caesar postupne strácal kontrolu nad riadením rímskeho politického systému, prejavom zmeny spoločenskej situácie v Ríme v jeho neprospech bolo napokon i to, že Cicero verejne kritizoval triumvirov, čo Caesara znepokojilo natoľko, že oficiálne podporil Clodiovu snahu o získanie úradu tribúna ľudu. Caesar z pozície konzula presadil *plebiscitum*, umožňujúce Clodiovi legálne sa stať plebejcom, hoci patril do starobylej a veľmi významnej patricijskej rodiny Claudiovcov, ktorá sa v tomto období netajila svojim veľkým odporom k Ciceronovi. Vzťahy Caesara a Clodia sa v konečnom dôsledku tiež prechodne naštrbili, napokon Goldsworthy⁹ pripúšťa, že Caesar si veľmi dobre uvedomoval možnú hrozbu z Clodiovoho nepriateľstva v politike na konci roku 59 a začiatkom roku 58 p. n. l., keď sa mu skončilo funkčné obdobie. Nemohol opustiť Rím a odísť do jemu zverených prokonzulských provincií, aby situáciu v Ríme dôsledne sledoval ešte asi dva mesiace po skončení konzulátu, dokým nemal istotu, že sa čiastočne stabilizovala, k čomu došlo na prelome februára a marca 58 p. n. l., v Zaalpskej Galii pôsobil už od konca marca tohto roku.

V tejto súvislosti považujeme za potrebné dodať, že Caesarove legislatívne opatrenia sa v modernom dejepisectve¹⁰ hodnotia ako pomerne prepracované a progresívne s dôrazom na agrárne zákony, ktorými sa Caesar približoval bratom Gracchovcom a Serviliovi Rullovovi v snahe obnoviť strednú vrstvu a vylúčiť nemajetné obyvateľstvo z Ríma. Historici tendenčne pripomínajú, že Caesarova opozícia nemala k zákonom žiadne vecné pripomienky, preto vyjadrovala svoju osobnú apatiu voči triumvirátu prostredníctvom obštrukcií na pôde senátu i *comitia tributa*.

Nesprávna analýza Caesarom predkladaných zákonov a reakcie zákonodarnej moci Rímskej republiky na ne viedli, podľa nášho názoru, k čiastočne mylnému presvedčeniu, vytvorenému v diele N. A. Maškina,¹¹ podľa ktorého sa všetky Caesarove návrhy zákonov prejavovali antisenačným charakterom. Netreba zabúdať na fakt, že Caesar vskutku regulárne predkladal svoje

⁵ MEYER, E.: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus*. Stuttgart – Berlín, 1922, s. 71.

⁶ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann*. Mníchov, 1943, s. 84 – 86.

⁷ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta*. Plzeň, 2010, s. 170 – 172.

⁸ HOLLANDE, T.: *Rubikon*. Praha, 2005, s. 215.

⁹ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 179.

¹⁰ Zvýšenú pozornosť týmto agrárnym zákonom venoval Eduard Meyer v monografii *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus* alebo N. A. Maškin v syntéze *Dějiny starověkého Říma*.

¹¹ MAŠKIN, N. A.: *Принципат Августа...*, s. 23.

návrhy na zasadnutí senátu, no často neodôvodnené zásahy nobility ho pochopiteľne nútili hľadať politickú podporu na ľudovom zhromaždení, ktoré sa postupne stalo hlavným prostriedkom rímskeho zákonodarstva a Caesarovho politického boja proti Catonovej *factio*, čo však neospravedlňuje násilnosti a zjavné obojstranné zneužívanie právomocí pri presadzovaní *lex Iulia agraria* (agrárne zákony), *lex Iulia de repetundis* (zákon o vydieraní a správe v provinciách) alebo *lex Vatinia* (zákon o provinciách, ktoré budú Caesarovi udelené počas výkonu prokonzulského impéria).

Práve otázka spomenutého *lex Vatinia* a najmä jeho legislatívnej právoplatnosti sa v súčasnom dejepisectve vnímajú ako nepriame príčiny nesmierne komplikovaného vývinu nasledujúcich dejinných udalostí, ústiacich do občianskej vojny v Rímskej republike.

V roku 59 p. n. l. navrhol tribún ľudu Publius Vatinius pred *comitia tributa* zákon, udeľujúci Caesarovi do správy na čas jeho prokonzulátu provincie *Gallia Cisalpina* (Predalpská Galia, alebo posmešne označovaná ako *Galia togata* – odetá do tógy) a *Illyria*, čím *de iure* nadobudol právo najvyššieho velenia nad tromi, v daných oblastiach zimujúcimi, légiami.

Nezhody v dielach historikov vyvolala samotná voľba provincií vrátane charakteru, respektíve skôr rozsahu právomocí a časového intervalu ich platnosti, ktoré Caesar nadobudol platným Vatiniovým plebiscitom. Túto skutočnosť považujeme za veľmi podstatnú vzhľadom na posudzovanie legálnosti alebo ilegálnosti Caesarových nasledujúcich politických a vojenských aktivít v úrade prokonzula. Karl Christ¹² v tejto súvislosti uvádza, že *lex Vatinia* ohraničil novému prokonzulovi predalpskej Galie a Ilýrie výkon jeho úradu na päť rokov odo dňa nástupu do funkcie, t. j. od 1. 1. 58 p. n. l., pričom platný plebiscit mal garantovať, že o Caesarovom nástupcovi do úradu prokonzula sa nesmie rokovať pred 1. 3. 54 p. n. l., teda v piatom roku jeho právoplatného volebného obdobia.

Goldsworthy¹³ však právny dosah tohto podstatného plebiscitu rozširuje tvrdením, že konkrétne klauzuly Caesarovi umožňovali menovanie vlastných legátov, čo by vskutku znamenalo, že by si ako prokonzul mohol dovoliť reorganizovať jemu zverené légie, prípadne i zakladať nové.

Toto mimoriadne právo bolo napokon ešte väčšmi rozšírené o správu provincie *Gallia Transalpina* (*Ulterior*) potom, čo jej dovtedajší správca Metellus Celler náhle umrel. Je zaujímavé sledovať, že časť odborníkov¹⁴ vníma takéto rozšírenie Vatiniovho plebiscita ako dôsledok dlhotrvajúcej a vopred premyslenej Caesarovej taktiky získať pre seba moc nad všetkými časťami Galie, ktorá kvôli neuspokojivým vnútorným pomerom a stálym hrozbám lúpežných vpádov germánskych kmeňov cez Rýn pre Caesara predstavovala celkom ideálnu možnosť vojenského zásahu a posilnenia svojej moci v Ríme.

Súhlasili by sme s Goldsworthym¹⁵ v tvrdení, že pre Caesara bolo až životne dôležité získať efektné triumfy vo vojenských výpravách, pretože tak by ho musel každý nepriateľ, odporca alebo konkurent uznať za dôležitého služobníka republiky, vďaka čomu by mohli byť zabudnuté i sporné opatrenia, ktorých sa dopustil nie vždy legálnou cestou počas pôsobenia v úrade konzula.

Nemyslíme si však, že zaalpská Galia bola Caesarovou prioritou, čo potvrdzuje hneď niekoľko faktov. Treba si uvedomiť, že túto časť Galie, posmešne pomenúvanej ako *Gallia commata* – dlhovlasá Galia, získal Caesar ako dodatok po neočakávanej smrti jej bývalého správcu. Bez dôkazov sa teda dá predbežne vylúčiť možnosť, že Cellerovo úmrtie by predsa len nebolo náhodné, čo pochopiteľne značne oslabuje pravdepodobnosť Gelzerovho alebo Canforovho postoja.

Súhlasne s Goldsworthym¹⁶ sa preto nazdávame, že pre Caesara bola spočiatku dominantná práve provincia Ilýria, hraničiaca s územím Dákov, ktorých mocenský vzostup na Balkáne

¹² CHRIST, K.: *Krize a zánik Římské republiky*. Praha, 2010, s. 234.

¹³ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 174 – 175.

¹⁴ Táto tendencia je zrejماً najmä u: GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 100, alebo CANFORA, L.: *Gaius Iulius Caesar*. Praha, 2007, s. 102.

¹⁵ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 179 – 180.

¹⁶ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 205.

a postupné rozširovanie sa až do strednej Európy predstavovali pre Rímsku republiku možnú hrozbu do budúcnosti, a pre Caesara výbornú možnosť preventívneho vojenského zásahu. Je dôležité spomenúť, že tri légie, ktoré Caesar získal pod priame velenie, boli dislokované v Aquilei – na samotnom východe predalpskej Galie, nie v Placentii alebo v inom sídle na západe tejto provincie, teda na hraniciach s „dlhovlasou“ Galiou, čo iste nemohla byť náhoda. Nie je jasné, či légie poslal do Aquiley Caesar alebo niekto iný, no táto skutočnosť posilňuje predpoklad, že Caesar sa pôvodne aktívne pripravoval na vojnu s dáckym kráľom Burebistom. Napokon vidíme, že až po príchode do dnešnej Ženevy, kde sa kmeň Helvétov pokúsil prekročiť rieku a vojsť na územia spojencov Ríma, zmenil úmysly, uvedomil si závažnosť (a výhodnosť) situácie a povolal svoje tri légie z Aquiley, pričom vytvoril dva nové zbory, aby mohol Helvétov vojensky eliminovať.

V spojitosti s Vatiniovým plebiscitom je potrebné spomenúť najmä argument Karla Christa,¹⁷ podľa ktorého kvôli pretrvávajúcim problémom v zaalpskej Galii, ktoré rímsky senát dôkladne poznal už dlhšiu dobu z rozprávania haeduovského vergobreta (veľkňaza) Diviciaca, udelil senát ešte v roku 61 p. n. l. plnú moc príslušnému správcovi týchto oblastí na ochranu záujmov Ríma a jeho spojencov pred vonkajšími i vnútornými nepriateľmi, čo by znamenalo, že správou provincie poverený úradník by mohol vykonať vojenskú intervenciu aj mimo vymedzeného územia tejto časti Galie.

Keď *lex Vatinia* zverila Caesarovi príslušným dodatkom správu zaalpskej Galie, bol spomenutý senátny výnos ešte stále platný, aspoň tak môžeme usudzovať, pretože historické pramene nevypovedajú inak.

Z tohto faktu teda vyplýva, že Caesarove neskoršie vojenské zásahy mimo provincie nemohli byť nelegálne do takej miery, ako to tvrdia viacerí moderní historici, predovšetkým T. Holland¹⁸ alebo S. Utčenko.¹⁹ Navyše Maškin²⁰ predpokladá, že Caesar mal v zmysle tohto zákona právo budovať a dopĺňať svoje légie nad rámec mu zverených, čo bolo antickej verejnosti dostatočne dobre známe. Pri štúdiu literatúry sme postrehli, že Plutarchos²¹ vo svojom diele, konkrétne v časti venovanej Catovi, jasne uvádza, že Cato rozhodne protestoval proti takýmto širokým Caesarovým kompetenciám. Domnievame sa, že táto skutočnosť potom musí posunúť vnímanie Caesarovej prokonzulskej činnosti v Galii do sfér zákonnosti a prijateľnosti pre senát a ľud rímsky, pretože Caesarov mandát spĺňal oficiálne aspekty rímskeho právneho systému.

Ak teda moderná historiografia analyzuje Caesarove kroky v provinciách, je zároveň potrebné položiť si otázku, prečo potom potreboval predalpskú Galiu, keďže dobyvateľské ambície mu mohla zabezpečiť dlhovlasá Galia alebo Ilýria. Uspokojivú odpoveď poskytuje publikácia francúzskeho cisára Napoleona III.,²² ktorý konštatuje, že predalpská Galia pre Caesara predstavovala akýsi most k Rímu. Len vďaka tejto provincii nebol celkom izolovaný od centra diania. Napokon treba zohľadniť i geografickú polohu provincie *Gallia Cisalpina*, pretože spája zvyšné Caesarove dŕžavy, a tak mu poskytuje plynulý a neobmedzený prechod medzi nimi, samotný Caesar sa údajne vyjadril, že vďaka týmto územiám bude môcť nepriateľom „skákať po hlavách“,²³ čo však Napoleon III.²⁴ považuje za nepravdepodobné s odôvodnením, že Caesar bol príliš opatrný, než aby takto otvorene provokoval svojich, už aj tak dosť netrpezlivých, nepriateľov.

Pred odchodom do Galie sa Caesarova situácia v Ríme značne skomplikovala. Historiografia tento moment označuje pomenovaním „Vettiova aféra“. Väčšina historických diel však zostáva len pri čiastočne povrchovom opisovaní tohto problému, do ktorého bol pravdepodobne zatiahnutý aj

¹⁷ CHRIST, K.: *Krize a zánik Rímskej republiky...*, s. 253.

¹⁸ HOLLAND, T.: *Rubikon...*, s. 224.

¹⁹ UTČENKO, S.: *Iulius Caesar*. Bratislava, 1981, s. 114.

²⁰ MAŠKIN, N. A.: *Dějiny starověkého Říma*. Praha, 1957, s. 325.

²¹ PLUTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů. Cato XLV*. Praha, 1967, s. 477.

²² BONAPARTE, N. III.: *Histoire de Jules César*. Paris, 1865, s. 378.

²³ Spracované podľa: SUETONIUS TRANQUILLUS, C.: *Životopisy římských císařův*. Bratislava, 1974, s. 31.

²⁴ BONAPARTE, N. III.: *Histoire de Jules César I...*, s. 378.

Caesar, pričom Gelzer²⁵ sa pokúša odkrývať podstatu javu prostredníctvom analýzy vzťahu Caesara k Pompeiovi a aj k Ciceronovi.

Báza aféry je založená na pretrvávajúcich obštrukciách konzervatívnych *boni*, ktorým sa cez rastúce násilnosti počas konzulátu Caesara a Bibula podarilo zvaliť na triumvírov zodpovednosť za nelegálne politické machinácie a zneužívanie moci vo svoj prospech. Nie je tiež vylúčené, že rímsky ľud bol znepokojený kvôli nepriaznivým pomerom, ktoré sa ho bezprostredne dotýkali, preto sa triumvirát postupne stával čoraz nepopulárnejším. Cicero obviňoval Caesar z násilia, pričom Gelzer²⁶ dôrazne pripomína, že Caesarovo postavenie muselo byť v konečnom dôsledku veľmi ohrozené, napokon vieme, že aj Publius Clodius Pulcher zvažoval, či bude triumvírov podporovať i naďalej.

Historici Holland a Gelzer postavili Cicerona v tejto afére do pomyselného stredu udalostí, keď sa jeho autorita verejne vzoprela Caesarovi a navyše, aj Pompeius, ktorý bol v tomto období viackrát verejne ponížený a vysmiaty počas prejavu na Fóre, ľutoval svoju pozíciu v triumviráte práve pred Ciceronom.²⁷

Caesar si musel Pompeia pripútať nielen tým, že pravdepodobne presadil Ciceronovo vyhnanie, ale aj fingovaným pokusom o Pompeiovu vraždu, ktorú mal uskutočniť Lucius Vettius, aby sa, podľa nášho názoru, Pompeius cítil ohrozene, a teda by musel hľadať východisko z bezútešnej situácie v pevnejšej spolupráci s Caesarom. Gelzer²⁸ preto oprávnene považuje Caesara za hýbateľa týchto kritických udalostí a nepriamo ho obviňuje aj z Vettiovej násilnej vraždy po tom, čo bola celá aféra prezradená a zdiskreditovaná na zasadnutí senátu. Súhlasne s autorom sa nazdávame, že Caesar si v senáte uvedomil, aké nesmierne negatívne dôsledky by malo prezradenie aféry pre jeho kariéru, preto začal vnímať Vettia ako vážnu hrozbu, domnievame sa, že to bol práve Caesar, kto stál v pozadí Vettiovej vraždy vzhľadom na dôležitosť vyššie spomenutého motívu.

Je pochopiteľné, že názory historikov sa v tejto veci rozrôzňujú. V modernej historiografii sa ale objavuje i zaujímavé presvedčenie, že zodpovednosť za Vettiovu smrť nesie Clodius alebo dokonca Pompeius, ktorý sa celý život obával hrozby atentátu na jeho osobu. Takéto stanovisko ponúka najmä Goldsworthy,²⁹ ktorý považuje Caesarovu motiváciu angažovať sa v afére za málo pravdepodobnú, čo vysvetľuje tým, že si rozhodne neprial, aby sa tieň podozrenia vzniesol aj na M. Iunia Bruta, ku ktorému údajne cítil otcovskú náklonnosť. Brutovo meno sa totiž priamo spomenulo počas verejného výsluchu Lucia Vettia v senáte v súvislosti so zoznamom podozrivých.

Tendencia odmietať akékoľvek prepojenie Caesara s Vettiovou aférou je silná najmä v dejepisectve 19. storočia. Takéto jednoznačné stanovisko sa prezentuje napríklad v diele Napoleona III.,³⁰ ktorý je presvedčený o tom, že Caesar nemal žiadny relevantný motív vyvolať aféru, pretože ani jej dôsledky by pre neho nemali žiadny pragmatický prospech. Caesar bol, podľa autora, dostatočne vznešený a znalý svojej moci na to, aby zbytočne riskoval bezbrehým intrigovaním a vyhľadávaním prostriedkov na posilnenie vlastného vplyvu. Je zrejmé, že autor dostatočne nereflektoval historické okolnosti, vedúce k afére, Caesara staval do pozície ochrancu demokracie, ktorému záležalo na objasnení pravdy, preto dal Vettiovi možnosť verejne sa obhájiť. Napoleon sa domnieva, že Vettius sa napokon skompromitoval sám, pretože nehovoril pravdu, a tým ohrozil Caesara i Bruta.

Dovolíme si napísať, že Caesar stál v pozadí tejto krízy. Bola by totiž až priveľká náhoda, keby sa incident takýchto rozmerov objavil práve v čase, keď to Caesarovi najväčšmi vyhovovalo. Nie je tiež vylúčené, že Vettius pred senátom „nezahral“ svoju úlohu presvedčivo, a preto senátori odhalili jeho skryté motívy v pozadí. Okrem toho vieme, že Vettius bol Caesarom znovu vyzvaný

²⁵ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 102 – 104.

²⁶ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 103.

²⁷ Spracované podľa: HOLLAND, T.: *Rubikon...*, s. 230.

²⁸ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 104.

²⁹ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 178.

³⁰ BONAPARTE, N. III.: *Histoire de Jules César...*, s. 382 – 383.

vystúpiť pred ľudovým zhromaždením, kde mal predniesť pravý zoznam atentátnikov na Pompeia, v ktorom už zámerne nebol spomenutý Brutus. Tieto faktory oprávnené stacia Gelzerovi³¹ na to, aby Caesara postavil do pozície manipulátora.

Ešte detailnejšiu analýzu prezentuje Meyer,³² kriticky odkazujúci na nepresnosti v historických prameňoch, konkrétne spomína reakcie Suetonia, Diona Cassia a Appiana, pričom trefne upozorňuje na fakt, na ktorý moderná historiografia často zabúda. Meyer si všimol, že Cicero³³ sa vo svojom komentovaní aféry zámerne vyhol hľadaniu spojitosti s Caesarom. O jeho prítomnosti v pozadí aféry celkom mlčí, pričom práve tento aspekt podľa Meyera donútil mnohých historikov čiastočne naivne si myslieť, že Caesar nebol zodpovedný za vypuknutie krízy, a teda jeho konanie bolo poznačené len dobrou vôľou nájsť pravdu a potrestať vinníkov, ohrozujúcich jeho politických spojencov. Cicero za hlavného vinníka Vettiovej smrti označil Publia Vatinia, čím sa stal tento problém pre viacerých historikov takmer uzavretým, pretože mohli tendenčne konštatovať, že Caesar je vskutku nevinný.

Situácia v zaalpskej Galii (ďalej len Galia) po Caesarovom príchode bola nesmierne napätá, Sihler³⁴ ju pomerne nekonvenčným spôsobom charakterizuje pojmom „keltský triumvirát“, ktorý politicky výhodnými dohodami potvrdenými vzájomnými kmeňovými manželstvami protirímsky a protigermánsky naladených Helvéto, Sequanov a časti Haeduov, naozaj čiastočne pripomínal rímsky spôsob del'by moci medzi tiumvirmi.

Historiografia väčšinou tendenčne opisuje dôvody kmeňa Helvéto opustiť pôvodnú domovinu a migrovať cez územia rímskych spojencov vrátane spôsobu ich ťaženia a obrazu konkrétnych vojnových stretov s rímskymi légiami.³⁵ Tento pochopiteľný faktografický opis je v konkrétnych historických dielach narušený v otázke počtu obetí po najväčšej bitke medzi Caesarom a Helvétmi pri Bibracte, hlavnom oppide Haeduov, v roku 58 p. n. l.

Zatiaľ čo Goldsworthy³⁶ otvorene píše o masakrovaní Helvéto, Canfora³⁷ oprávnené zachádza ešte ďalej, konštatujúc, že Caesar sa dopustil genocídy, ktorá si údajne vyžiadala vyše 200 000 obetí na životoch. Obaja autori sa pritom odvolávajú na Caesarove *Zápisky o vojne v Galii*,³⁸ podľa ktorých sa proti Caesarovi postavila aliancia Helvéto, Bójo, Tulingov, Raurakov a Latovikov v celkovom počte 368 000 bojovníkov, z ktorých sa po porážke zachránilo asi 110 000 ľudí. Napoleon I.³⁹ udáva 130 000 bojovníkov, preživších túto bitku proti Rimanom, pričom podobnú bilanciu nájdeme napríklad aj u Sihlera,⁴⁰ Hardinga,⁴¹ Ellisa⁴² alebo Bradyho.⁴³

Domnievame sa, že uvedené čísla sú značne zveličené vzhľadom na celkový pravdepodobný počet obyvateľov kmeňov, súhlasili by sme preto s Gelzerovým názorom v tom,⁴⁴ že len samotný kmeň Helvéto mohol mať približne 100 000 príslušníkov a z toho zrejme štvrtinu až tretinu bojaschopných členov.

Napriek konkrétnym faktom a pomerne dôveryhodným dochovaným historickým informáciám o vojnovom ťažení Caesara proti aliancii Helvéto v roku 58 p. n. l. sa v modernom dejepise

³¹ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 110 – 112.

³² MEYER, E.: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus...*, s. 87.

³³ Meyer odkazuje na zdroj: TULLIUS CICERO, M.: *Ad Atticum II*, 24.

³⁴ SIHLER, E. G.: *Annales of Caesar – a critical biography*. New York, 1911, s. 93.

³⁵ Najväčší priestor problematike galského vojnového ťaženia venoval vo svojej monografii americký vedec S. G. Brady – *Caesar's Gallic campaigns*. Harrisburg, 1947.

³⁶ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 210, 218.

³⁷ CANFORA, L.: *Gaius Iulius Caesar...*, s. 115.

³⁸ IULIUS CAESAR, C.: *Zápisky o vojne v Galii XXIX*. Bratislava, 1988, s. 35.

³⁹ BONAPARTE, N. I.: *Précis des guerres de Jules César*. Paríž, 1836, s. 31.

⁴⁰ SIHLER, E. G.: *Annales of Caesar – a critical biography...*, s. 96.

⁴¹ HARDINGE, H.: *Julius Caesar: Soldier, statesman, emperor...*, s. 35.

⁴² ELLIS, P. B.: *Keltové: prví tisíciletí keltských dějin : 1000 př. Kr.-51 po Kr.* Praha, 1996, s. 123.

⁴³ BRADY, S. G.: *Caesar's Gallic campaigns...*, s. 13 – 14.

⁴⁴ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 116 – 120.

prekvapivo objavujú práce, ktoré uvedené skutočnosti zámerne neakcentujú. Vhodným príkladom je dielo Adolfa von Messa,⁴⁵ argumentujúceho tým, že to bol práve Titus Labienus, kto napadol veľkú časť Helvétov a definitívne ju zničil, pričom Caesar sa tejto bitky fyzicky nezúčastnil, lebo v rovnakom čase bol s novo naverbovanými dobrovoľníkmi z horských kmeňov na celkom inom mieste.

Takéto tvrdenie je z faktografického hľadiska pochopiteľne nesprávne, v konečnom dôsledku sám Caesar v *Zápiskoch o vojne v Galii* prijal zodpovednosť za priebeh a výsledky ťaženia proti Helvétoom a ich spojencom.⁴⁶

Glorifikujúci rozmer hodnotenia výsledkov bitky pri Bibracte sa vyskytuje aj v diele W. Lewinovej,⁴⁷ vnímajúcej Caesara ako výnimočného a geniálneho vojvodu, ktorý porazeným Helvétoom preukázal nevídané milosrdenstvo a láskavosť tým, že im veľkoryso dovolil vrátiť sa na pôvodné územia pri Ženevskom jazere, alebo v diele už viackrát spomenutého Frouda,⁴⁸ stavajúceho svoj opis udalostí na heroizovaní Caesarovho prechodu cez Alpy s piatimi pomocnými légiami z predalpskej Galie, aby zastavil nebezpečné prenikanie Helvétov cez rieku Saône. Autor správne uvádza, že nepodrobené alpské kmene Keltov útočili na rímske légie, čo značne spomalilo Caesarov postup, ale Fruodov obraz prechodu légii v „daždi šípov“ je skôr fantastický a tendenčne glorifikujúci ako historický a vecný.

Caesarovo galské ťaženie počas jeho prokonzulátu je však založené na často neodôvodnených zásahoch, ktoré možno zachovávajú zdanie legálnosti, ale z mravného hľadiska zanechávajú aj z pohľadu dobovej spoločnosti nezriedka pochybnosti a rozpaky. Viacerí moderní historici upozornili na zámerný akcent *Zápisov*, najväčšiu kritiku im ale adresoval Meyer,⁴⁹ podľa ktorého slúžili najmä na Caesarovu vlastnú reprezentáciu, čo by dokazovali aj viackrát až hypertroficky precenené čísla nepriateľov a obetí ťaženia. Podobne sa vyjadruje i W. Lewinová,⁵⁰ napriek jej neskrývanému obdivu k Caesarovi je presvedčená, že *Zápisky* slúžili na jeho osobnú obhajobu. V tejto súvislosti by sme sa však priklonili skôr k tvrdeniu Utčenka⁵¹ v tom, že *Zápisky o vojne v Galii* sú zároveň Caesarovými správami o ťažení pre senát a ľud rímsky. Je zrejme, že senát si kriticky overoval pravdivosť správ z Galie, pričom vieme, že ich hodnovernosť verejne nikdy nespochybnil. Napokon Caesar mal vo svojom vojsku množstvo legátov, pochádzajúcich z významných rímskych rodov, napríklad Quinta Tullia Cicerona, ktorý so svojím slávnym bratom udržiaval stálu písomnú komunikáciu. Je preto zrejme, že senát musel byť informovaný o každej dôležitej aktivite galského prokonzula, a to nielen od neho samotného.

Pohľad historikov na samotný priebeh galských výbojov je prevažne stabilný, pochopiteľne s dôrazom na Caesarovo triumfálne víťazstvo pri Alesii, kde bol zlomený rozhodujúci odpor galskej aliancie na čele s kráľom Vercingetorigom.

Nie je to však ťaženie, ale skôr jeho bilancia, ktorá súčasných historikov stále motivuje viesť odborné diskusie a zastávať často protichodné názory. Za extrémne považujeme vyhlásenia Canforu,⁵² podľa ktorého Caesar chladnokrvne vyprovokoval a bez žiadnej reálnej alebo potenciálnej hrozby viedol vojnu proti Keltom v Galii a zarýnskym Germánom, pričom dôsledkom jeho postupu bola genocída a faktické zničenie jednej civilizácie. Podľa autora, odvolávajúceho sa na Plutarcha, Caesar do otroctva predal vyše milióna ľudí a toto cynické konanie využil na vnútropolitický boj v Ríme a nakoniec i na naplnenie vlastných kolonialistických túžob, čo

⁴⁵ MESS, A.: *Caesar*. Lipsko, 1913, s. 105.

⁴⁶ IULIUS CAESAR, C.: *Zápisky o vojne v Galii...*, s. 35.

⁴⁷ LEWIN, W.: *Gaius Julius Caesar. Aufstieg und Fall eines römischen Politikers...*, s. 133 – 134.

⁴⁸ FROUDE, J. A.: *Caesar. A sketch...*, s. 181.

⁴⁹ MEYER, E.: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus...*, s. 245.

⁵⁰ LEWIN, W.: *Gaius Julius Caesar. Aufstieg und Fall eines römischen Politikers*. Berlín, 1980, s. 127 – 128.

⁵¹ UTČENKO, S.: *Iulius Caesar...*, s. 108.

⁵² CANFORA, L.: *Gaius Iulius Caesar...*, s. 129.

Holland⁵³ veľmi nekonvenčným spôsobom rozvíja v ironickej sentencii, podľa ktorej mohla Galia kvôli Caesarovým slávybažným chúfkam pokojne celá „vykrvacať“.

Podobne uvažuje i Mess,⁵⁴ pretože podľa jeho slov skončila niekdajšia vyspelá a bohatá Galia ako vyľudnená, spustošená, zúbožená a celkom romanizovaná krajina, ktorá až neskôr v budúcnosti dokázala opäť priniesť ovocie. Je zaujímavé, že autor neprisudzuje vinu za tento stav priamo Caesarovi, ale najmä revolúcii a národnej strane.

Opačný pól historikov pristupuje k hodnoteniu výsledkov galských vojen menej expresívne. Prirodzene vôbec nemožno súhlasiť s tvrdením o bezohľadnej romanizácii zaalpskej Galie, o tak vysokom počte obetí na životoch alebo otrokov, ani o úplnej deštrukcii jednej civilizácie. Caesarove ťaženia nepochybne boli kontroverzné, vyžiadali si veľa obetí, len na ilustráciu uvádza francúzsky historik G. Duby⁵⁵, že Caesar do otroctva predal takmer 150 000 ľudí, v tomto prípade by sme však súhlasili s Froudom⁵⁶ v názore, že Caesar svojím konaním nenaznačil túžbu zničiť alebo zotročiť Galiu a jej obyvateľstvo, skôr ju chcel aj z pragmatických dôvodov tesnejšie pripútať k Rímu. Napokon vieme, že mnohým Keltom bolo postupne i v neskorších dejinných obdobiach prideľované rímske občianstvo.

Ellis⁵⁷ navyše dodáva, že Galovia naďalej používali keltčinu, pričom až v priebehu 4. a 5. storočia n. l. sa poprední galskí aristokrati prikláňali k latinčine ako k módnemu, vznešenému a inšpirujúcemu jazyku vyšších sociálnych vrstiev, čo exaktne dokumentuje práve literárna tvorba, nesúca znaky romanizácie až po 4. storočí n. l., tento fakt teda prirodzene odporuje tvrdeniu o Caesarom zapríčinennej deštrukcii keltskej civilizácie v Galii.

Caesar sa po skončení dobovačných výprav pokúsil zmierniť krízu v tejto oblasti tým, že celkom reorganizoval pomery, stanovil prísny správny poriadok územia, nemenil však vodcovský princíp ani rady starších v jednotlivých kmeňoch, usporiadal aj diplomatické vzťahy Galie s Rímskou republikou, čo napokon vyústilo do otvorenia jej trhu a veľkého prírodného bohatstva rímskemu obchodu. Utčenko⁵⁸ dokonca súhlasí s tvrdeniami niektorých historikov po Mommsenovi v tom, že dobytie Galie malo pre Rím takú istú hodnotu ako objavenie Ameriky v 15. storočí pre Európu. Reorganizácia pomerov v Galii za Caesara zároveň podľa Goldsworthyho⁵⁹ priniesla mier a prosperitu v neskorších dejinných obdobiach.

Dovoľme si tvrdiť, že Caesar si potreboval podrobiť silné teritórium kvôli posilneniu vlastnej moci a následne ho musel znovu priviesť k rozkvetu a poriadku, lebo toto vzbudzovalo rešpekt a obdiv u jeho priaznivcov aj odporcov. Okrem toho je potrebné pripomenúť, že Caesar tomuto územiu zatiaľ nepriznal štatút provincie, ale vyhlásil ho za oblasť, v ktorej žijú slobodné národy pod patronátom Ríma, pričom len kmene Haeduov, Rémov, Lingonov a Arvernov dostali výnimočné postavenie a privilégiá.

Dlhodobým neuralgickým miestom moderného dejepisectva zostáva v súčasnosti problém termínu konca Caesarovho platného prokonzulátu, ktorý bol jednou z hlavných príčin vypuknutia občianskej vojny v republike. Protichodné názory historikov sa týkajú predovšetkým otázky legálnosti alebo nelegálnosti senátnej iniciatívy odobrať Caesarovi prokonzulské impérium a pred rímskou verejnosťou znovu zvaliť na jeho osobu podozrenie zo snahy uzurpovať si moc násilným spôsobom a tým rozvrátiť tradičné hodnoty i zákony republiky, na ďalšej strane sa Caesar zobrazoval ako vojvodca, ktorému bol neprávom odobraný nárok na konzulský úrad na rok 48 p. n. l. Podstatou historického problému je de facto pokus o zodpovedanie otázky, či bol Caesar vinník alebo obeť udalostí.

⁵³ HOLLAND, T.: *Rubikon...*, s. 257 – 258.

⁵⁴ MESS, A.: *Caesar...*, s. 132.

⁵⁵ DUBY, G.: *Dějiny Francie od počátku po současnost*. Praha, 2003, s. 77.

⁵⁶ FROUDE, J. A.: *Caesar. A sketch...*, s. 287.

⁵⁷ ELLIS, P. B.: *Keltové: první tisíciletí keltských dějin : 1000 př. Kr.-51 po Kr...*, s. 163.

⁵⁸ UTČENKO, S.: *Iulius Caesar...*, s. 172.

⁵⁹ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 340.

Domnievame sa, že historiografia robí chybu, keď sa pokúša o analýzu takto vyprofilovaného problému, pretože radikálne protinázory nám čiastočne znemožňujú posudzovať vec objektívne, pričom spomenutá objektivita by sa potom nutne musela prejavovať v prisúdení zodpovednosti za začiatok, priebeh i ukončenie občianskej vojny všetkým jej aktérom bez ohľadu na ich politickú orientáciu.

Keď sa do Ríma dostala správa o Caesarovom triumfálnom víťazstve pri Alesii v roku 52 p. n. l., senát mu schválil 20-dňové oslavy triumfu a navyše tribúni ľudu presadili plebiscit, umožňujúci mu kandidovať do funkcie konzula na rok 48 *in absentia*. Senát po správach z Galie nadobudol presvedčenie, že závažné vojnové operácie tam už aktívne neprebiehajú, čím deklaroval nárok na rozpustenie provinčného vojska a poskytnutie správy provincie inému úradníkovi, práve to by totiž predstavovalo definitívny zánik Caesarovho platného impéria. Je teda zrejmé, že Caesarova situácia bola z politického hľadiska nesmierne kritická, pretože po strate impéria by už nemohol vystupovať ako verejná osoba, a teda ako súkromný občan by bol podľa dobovej praxe s veľkou pravdepodobnosťou obžalovaný z viacerých zločinov, ktorých sa mal dopustiť ešte počas svojho konzulátu.

Tejto problematike venoval vo svojom spise „*Die Rechtsfrage zwischen Caesar und dem Senat*“⁶⁰ veľkú pozornosť Mommsen, zakladajúci svoju predstavu o systéme delenia prokonzulských právomocí na domnienke, že príslušný provinčný správca nadobúda impérium ku dňu 1. 3. daného roku, a tak trvá výkon jeho úradu do 1. 3. nasledujúceho roku. Meyer⁶¹ správne postrehol, že Mommsen analyzuje uvedený problém v analógii s právnym stavom vo verejnej správe Nemecka v roku 1848. Mommsen však musel svoje názory po čase zmeniť, pretože v jeho neskorších dielach sa už zmienka o marcových kalendách, ako začiatku plynutia prokonzulského impéria, nevyskytuje.

Z nášho pohľadu je zaujímavý fakt, že uvedený historik rozlišuje pojmy impérium a provincia. Za impérium považuje najvyššie velenie nad provinčným vojskom, udeľované dva mesiace od januárových kalend (t. j. počas marcových kalend) na základe oficiálneho rozhodnutia kuriálneho snemu. Provinciu potom chápe ako výkon správy daného regiónu, ktorý vstupuje do platnosti v deň januárových kalend, pričom sa konkrétnemu správcovi zveruje z poverenia senátu.⁶² Týmto názorom sa nechal inšpirovať aj cisár Napoleon III.,⁶³ nazdávajúci sa, že ak by aj senát mal zákonné právo odňať Caesarovi správu provincie, nemohol by mu odobrať velenie nad provinčným vojskom.

Caesarovi bol zverený prokonzulát od roku 58 p. n. l. na obdobie piatich rokov s tým, že na stretnutí v Lucce v roku 56 p. n. l. bolo jeho impérium predĺžené o päť rokov, historiografia sa preto nevie zhodnúť, odkedy treba toto predĺženie počítať. Ak by sme totiž počítali päť rokov od 1. 1. 58 p. n. l., kedy začalo Caesarovi plynúť funkčné obdobie, museli by sme konštatovať, že úrad mu skončí 1. 1. 53 p. n. l., a až po spomínanom predĺžení funkčného obdobia na základe dohody triumvirů by mu potom úrad musel skončiť 1. 1. 48 p. n. l., zároveň by mu však začal plynúť nový úrad konzula od toho istého dňa. Takéto stanovisko sa vyskytuje napríklad v prácach Napoleona III.,⁶⁴ Mommsena⁶⁵ alebo Hardingeovej⁶⁶.

Goldsworthy⁶⁷ v tejto súvislosti trefne upozorňuje na podstatný fakt, Pompeius údajne trval na tom, aby rozhodnutie na konferencii v Lucce predĺžilo Caesarovo velenie do 1. 3. 50 p. n. l., teda

⁶⁰ „*Právna otázka medzi Caesarom a senátom*“. (prelož. aut.); MOMMSEN, T.: *Die Rechtsfrage zwischen Caesar und dem Senat*. Breslau, 1857, s. 40.

⁶¹ MEYER, E.: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus...*, s. 325.

⁶² Spracované podľa: BONAPARTE, N. III.: *Histoire de Jules César II...*, s. 472.

⁶³ BONAPARTE, N. III.: *Histoire de Jules César II...*, s. 472.

⁶⁴ BONAPARTE, N. III.: *Histoire de Jules César II...*, s. 474.

⁶⁵ MOMMSEN, T.: *Diktátori*. Olomouc, 1996, s. 65.

⁶⁶ HARDINGE, H.: *Julius Caesar: Soldier, statesman, emperor...*, s. 63.

⁶⁷ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 349.

na päť rokov od konzulátu Pompeia a Crassa, za vlády ktorých tribún Gaius Trebonius presadil toto predĺženie ako plebiscit, čo by znamenalo, že zákon nadobudol platnosť od februára 55 p. n. l. a jeho trvanie by sa vskutku skončilo 1. 3. roku 50. Pompeius už v roku 51 v senáte presadil, aby sa rokovania o Caesarových provinciách začali až po 1. 3. 50, čo zjavne posilňuje predpoklad, že nový prokonzul by do Galie prišiel až v roku 49. Ak by to bola pravda, vylučuje to možnosť, že by Caesarovo impérium mohlo uplynúť už na marcové kalendy roku 50, pretože Galia by *de iure* zostala na istý čas bez správcu.

Súhlasíme preto s Goldsworthym⁶⁸ a Lewinovou⁶⁹ v tom, že dohoda triumvirov nebola v samotnej podstate jednoznačná, navyše bola podpísaná v čase, keď vzťahy medzi nimi boli pomerne stabilné, preto si myslíme, že Caesar sa o svoj prokonzulský úrad nemusel obávať, pokiaľ mal istotu Pompeiovej a Crassovej podpory. Keď však v roku 54 p. n. l. umrela Iulia, Caesarova dcéra a Pompeiova manželka, a v roku 53 padol v boji Crassus, triumvirát sa rozpadol, čo Caesar prirodzene nemohol predvídať, tým ale vznikajú aj dôvody na obavu.

Keď bol Pompeius menovaný za konzula *sine collega* na rok 52 p. n. l., kumulujúc tak nesmiernu politickú moc, úspešne presadil zákon o nutnej prítomnosti kandidátov na funkciu konzula počas volieb v Ríme, čím Caesara postavil do nevýhodnej pozície na hraniciach zákonnosti. Moderné dejepisectvo preto považuje Caesarovo konanie a „kompromisné“ požiadavky v súvislosti s kandidatúrou v neprítomnosti za nelegálne. Je to predovšetkým M. Gelzer,⁷⁰ ktorý zdôrazňuje, že Caesarova žiadosť rozpustenia vojsk ešte pred oficiálnym ukončením prokonzulátu simultánne s Pompeiom bola právne celkom neodôvodniteľná, pretože Pompeius mal výhodu v tom, že senát mu riadne predložil úradný mandát o päť rokov, plynúcich od roku 52 p. n. l.

V tomto okamihu už bolo prakticky nepodstatné, do akého termínu mal Caesar právo naozaj vykonávať správu dvoch Galií a Ilýrie, lebo z ostatného rozhodnutia senátu bol povinný odovzdať správu nad nimi do rúk nového správcu do konca roku 50 p. n. l. K. Christ⁷¹ napriek tomu veľmi prekvapivo tvrdí, že Caesar bol ochotný dohodnúť sa na kompromisnom riešení vzniknutej a pre neho mimoriadne nebezpečnej situácie, no práve neschopnosť rímskej legislatívnej moci vyjednávať a uzavrieť vzájomnú dohodu primäla senátorov k porušeniu vlastných zákonov a zákroku voči Caesarovi.

Historici, vychádzajúci zo senátnych uznesení, veľmi často vykresľujú Caesara ako rebela a narušiteľa rímskeho právneho systému, správne však upozorňujú na fakt, že Caesar si dobre uvedomoval svoju diskreditáciu pred rímskou verejnosťou, ktorú tak veľmi potreboval pre dosahovanie vlastných politických cieľov. Je preto zrejmé, že za každú cenu potreboval presvedčiť ľud o správnosti a nutnosti svojho konania, obzvlášť po tom, čo konzuli Marcellus Maior a Lentulus dňa 7. 1. 49 p. n. l. vyhlásili stanné právo.

Napriek tomuto pomerne negatívnemu obrazu Caesara v historiografii považujeme za potrebné dodať, že sa tu predsa vyskytuje i skupina historikov, považujúcich Caesarove pokusy o zvrátenie udalostí ku koncu jeho prokonzulátu za úprimné. Napríklad A. Krawczuk⁷² sa domnieva, že sebavedomý Pompeius odmietal Caesarove úprimné návrhy, pretože cítil silnú podporu senátnej nobility, podľa autora navyše dlhodobo pociťoval aj frustráciu a žiarlivosť z toho, že Caesarove úspechy zatieňujú jeho slávu. Podobný názor sme postrehli tiež u Symea.⁷³

Veľmi zaujímavé stanovisko ponúkol vo svojom spise Sergej Utčenko, nazdávajúci sa, že Caesar priamo túžil po politickej konfrontácii s Pompeiom, pretože si bol istý svojím silným vplyvom a prevahou na rímskej politickej scéne. Za týchto okolností by bolo pre Caesara vskutku výhodnejšie vystupovať v konflikte mierne (podľa iných úprimne), zatiaľ čo bolo v Pompeiovom

⁶⁸ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 349.

⁶⁹ LEWIN, W.: *Gaius Julius Caesar. Aufstieg und Fall eines römischen Politikers...*, s. 179.

⁷⁰ GELZER, M.: *Caesar: Politiker und Staatsmann...*, s. 198.

⁷¹ CHRIST, K.: *Krise a zánik Římské republiky...*, s. 273.

⁷² KRAWCZUK, A.: *Kleopatra*. Praha, 1973, s. 66.

⁷³ SYME, R.: *The Roman Revolution*. Oxford, 1939, s. 47.

záujme nechať konflikt eskalovať, aby sa politickej konfrontácii vyhol a situáciu riešil vojensky. Podľa autora by sa Caesar pokojne vzdal všetkých privilégií, keby mu bola zaručená voľba za konzula v neprítomnosti, čo by ale uškodilo jeho politickým odporcom, Caesar by bol totiž v tej chvíli celkom neohrozený. Utčenko preto exaktne vymenúva tieto prejavy pochopiteľného Caesarovho správania: nie veľmi aktívne zameranie na vojnu, ochotu vyjednávať – dokonca aj po Rubicone, mimoriadne ústupky, váhanie do posledného momentu, t. j. do vyhlásenia stanného práva a úteku veľkej väčšiny senátorov, oboch konzulov a Pompeia z Ríma.⁷⁴

Dovolíme si nesúhlasiť s týmto tvrdením, pretože vôbec nezohľadňuje skutočnosť, že Caesar musel vyjednávať mierne preto, lebo si bol vedomý nelegálnosti (pololegálnosti) svojho konania, na ktorom visel tiež podozrenia už od začiatku výkonu prokonzulského impéria. Bez politickej podpory triumvirátu nemal Caesar žiadnu reálnu moc zabrániť *boni* vzniesť proti nemu žaloby tak, ako sme to už konštatovali vyššie v práci. Napokon by pre nobilitu pravdepodobne nebolo vôbec zložité dokázať Caesarovu vinu i na súde, Caesar teda potreboval miernym prístupom presvedčiť ľud a nerozhodnutých politických činiteľov o svojich dobrých úmysloch so štátom, čím by dokázal preložiť váhu zodpovednosti za vzniknutý konflikt na svojich odporcov, ak len nechcel pred Rimanmi vyzeráť ako rozvracač, obzvlášť ak velí armáde, ktorej sa netúži vzdať. Náš predpoklad posilňuje i skutočnosť, že Caesar rád verejne vyhlasoval, že jeho politickí odporcovia s ním odmietajú vyjednávať o jeho kompromisných návrhoch, čo celkom spochybňuje Canfora.⁷⁵ Autor tým naznačuje tendenčnosť a zjavnú účelovosť Caesarovho konania, ktoré možno z pochopiteľných dôvodov chápať ako alibistické.

Goldsworthy⁷⁶ sa v tejto súvislosti pokúsil vytvoriť akúsi konklúziu všetkých faktorov, vedúcich k Caesarovmu násilnému odobratiu prokonzulského impéria, a tým k iniciovaniu občianskej vojny v Ríme. Ako hlavného vinníka nevníma Caesara, ale zodpovednosť prisudzuje Catonovi, Domitiovi Ahenobarbovi a konzervatívnym nobilom, konajúcim z osobnej zatrpknutosti a nenávisti voči Caesarovi, no zároveň by, podľa autora, k vojne nikdy nedošlo, keby Caesar neprikladal takú veľkú hodnotu svojej osobnej prestíži.

Spomenuté hodnotenie je, podľa nášho názoru, skôr filozofické a vnímané celkom z pohľadu súčasnosti. Pre Rimanov bola *dignitas* tradične chápaná ako významná hodnota už počas ich výchovy, preto ak im vyčítame ctibažnosť, zákonite neakceptujeme tento ich platný hodnotový systém. Faktom teda zostáva, že obidve znepriatelené strany sa dopustili vážnych nezákonných činov, často sa javiacich ako legálne, hoci napokon viedli k prekročeniu rieky Rubicon 10. 1. 49 p. n. l., a tým k občianskej vojne, ktorá natrvalo zmenila politický charakter Ríma.

(Text posúdil Mgr. Imrich Nagy, PhD.)

⁷⁴ UTČENKO, S.: *Iulius Caesar...*, s. 194.

⁷⁵ CANFORA, L.: *Gaius Iulius Caesar...*, s. 165.

⁷⁶ GOLDSWORTHY, A.: *Caesar. Život giganta...*, s. 364.

ODIEVANIE V 13. STOROČÍ V UHORSKU

Marek Oravec

Podnetom na napísanie tejto štúdie bola hlavne absencia prác, ktoré sa zaoberajú stredovekým odievaním na našom území. Niežeby absentovali úplne, no takmer všetky sa zaoberajú obdobím 15. storočia, keď bol vývoj odevov už na úplne inom stupni oproti 13. storočiu.¹ Takisto chýba nejaká väčšia syntetická práca, ak nerátame knihu Magdalény Zubercovej *Tisícročie módy*², ktorá však len veľmi stručne popisuje jednotlivé obdobia. Ostatné práce sa venujú najmä ľudovému odievaniu, teda majú hlavne etnografický charakter a nesiahajú hlbšie do minulosti, nanajvýš do 18. storočia. Iná je situácia u našich západných susedov v Českej republike, kde sa stredovekému odievaniu venuje väčšia pozornosť. Zmienky nájdeme najmä v *Dějínách hmotné kultury I/2* od Josefa Petráně³, ktoré sa stali almanachom historikov, zaoberajúcich sa dejinám hmotnej kultúry. Okrem tejto syntézy je v českých krajinách priamo na odievanie mnoho odborníkov. Medzi inými spomeniem napríklad Ludmilu Kybalovú, Ivana Dubca, Petra Vodu či Martinu Hříbovou a samozrejme mnohí ďalší.⁴ Tieto práce sú však buď orientované aj na iné obdobie, než na ktoré sme sa v práci zamerali my (Dubec, Voda), alebo sú príliš stručné a nie veľmi výstižné (Kybalová). Naším cieľom je teda identifikovať oblečenie, spôsob a vôbec kultúru odievania v Uhorsku za čias posledných Arpádovcov. Preto sa budeme tiež venovať rozvoju obchodu a remesiel v Uhorsku, aby sme lepšie pochopili, akým spôsobom bola preberaná, resp. vytváraná kultúra šľachty či mešťanstva na našom území.

Urodzenosť a honosnosť

Ak chceme rozprávať o stredovekom odievaní, musíme mať na zreteli mnoho rôznych faktorov. V prvom rade je dôležité určiť obdobie, ktorého odievaním sa zaoberáme. V stredoveku sa móda, podobne ako dnes, aj keď nie s takou frekvenciou, menila. To čo ľudia nosili v 13. storočí, bolo v priebehu 14. storočia už zastarané a nemoderné. Rovnako ako sa menili umelecké slohy, sa menil aj odev. Podobne ako pri umeleckých slohoch aj odevy v jednotlivých krajinách mali svoje špecifiká. Uhorský odev 13. storočia bol odlišný od šiat anglického šľachtica toho istého obdobia a ten zas bol úplne iný ako oblečenie mešťana na severe Itálie. Najväčším faktorom bola však jednoznačne sociálna stratifikácia. Poddaný si nemohol dovoliť odievať sa do drahých látok a ani jeho oblečenie nepodliehalo módnym výstrelkom, ako to bolo u šľachtica.

¹ Spomenieme napríklad prácu Daniely Dvořákovéj, ktorá sa venuje šľachtickej kultúre na prelome 14. a 15. storočia: DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboríc a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitým zreteľom na územie Slovenska*. 1. vyd. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2003. ISBN 80-855012-5-2. Ďalej ide najmä o práce Evy Sendekovej, ktorá sa venuje odievaniu mešťanov v Bardejove v 15. storočí: SENDEKOVÁ, Eva: *Ženský odev v ikonografii a plastikách gotických oltárov v Bardejove v kontexte s vybranými majetkovo-právnymi písomnosťami z obdobia stredoveku*. In: 6. študentská vedecká konferencia [online]. 2010, vol. 6, no. 6, s. 363-390. Dostupné na internete: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/pdf_doc/31.pdf (29.3.2014).

² ZUBERCOVÁ, Magdaléna: *Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku*. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988.

³ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I/2*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

⁴ HŘÍBOVÁ, Martina: *Přehled odění ve Španělsku v 13. století*. In: *Sborník semináře historie odívání 2009*, č. 1. Zlín : Vlastním nákladem, 2009, s. 37-70. ISBN 978-80-254-4639-3. VODA, Petr: *Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století*. In: *Sborník semináře historie odívání*. Zlín: Vlastním nákladem, 2009, s. 105-133. ISBN 978-80-254-4639-3. KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-710-6146-8. DUBEC, I.: *Móda v době vlády Elišky Rejčky a Jana Lucemburského*. Hradec Králové : Vlastním nákladem, 2008, 183 s.

Ako vieme, stredoveká spoločnosť bola silne hierarchizovaná. Obyvateľstvo bolo rozdelené do mnohých, prísne rozdelených, spoločenských tried. Tú najvyššiu vrstvu spoločnosti tvorila šľachta, ktorá si veľmi zakladala na prestíži a urodzenosti. Vo včasnom stredoveku vznikala z kniežacích a kráľovských družinníkov. Postupom času sa z týchto družinníkov vytvorila spoločenská vrstva, ktorej príslušníci boli už od narodenia nadradení ostatnému obyvateľstvu svojou urodzenosťou.⁵ Podstatou tejto urodzenosti bol teda rod, *genere nobilis*. Šľachtic sa rodí so vznešenou krvou, ktorá akoby prenášala spoločenský a právny status. Šľachta je vo svojich začiatkoch v germánskych krajinách definovaná svojou slobodou, nezávislosťou na súkromnej osobe, možnosťou voľne disponovať svojím majetkom, právom súdiť, prikazovať a zakazovať pod hrozbou trestu, atď.⁶ Šľachta bola skutočne privilegovaná vrstva, vrstva pozemkových vlastníkov. Jej príjmy plynuli z vlastníctva týchto majetkov a takmer celý ich svet sa točil len okolo nich. Bol to hlavný zdroj ich obživy, aj keď v inom význame nežu poddaného. Urodzenú vrstvu živila ani nie tak pôda, ako skôr ľudia, žijúci na danom pozemku. To platí aj pre iné príjmy šľachty, ako sú: mýtné či trhové poplatky, alebo poplatky z dávok, požadovaných od určitých druhov remesiel. Urodzený človek bol teda predovšetkým pán, či už bol z najnižšej alebo z najvyššej vrstvy šľachty. K vyššej vrstve sa radil každý, kto bol pánom už len z titulu svojho postavenia.⁷ Uhorsko malo trochu odlišné pozemkové zriadenie ako západné krajiny. Lénny systém fungoval na princípe udelenia majetku svojmu vazalovi za sľub vernosti a podriadenia sa, ale najmä za služby preukazované pánovi. V Uhorskom priestore sa vyvinula forma lénneho systému označovaná ako familiarita. Leno sa v pravom slova zmysle neudeľovalo. Familiár dostával od svojho pána odmeny, v podstate ho pán prijal do, v istom slova zmysle, širšej rodiny (*familia*), teda mu poskytoval peniaze, šaty, výzbroj alebo ho živil na svojom dvore. Často sa stávalo, že pán udeľoval svojim familiárom majetky, alebo vymohol u kráľa donáciu.⁸ Termín donácia je používaný na obdobie 13. storočia, keď sa začínalo presnejšie rozlišovať medzi jednotlivými vrstvami šľachty, najmä v právnych procesoch a majetkových pomeroch. Šľachtici, ktorí v hierarchii spadali priamo pod právomoc kráľa, tzn. nemali nijakého iného pána, boli označovaní ako baróni (*barones*).⁹ Napriek tomu, že všetci šľachtici sa tešili rovnakým výsadám, predsa len bol rozdiel medzi barónmi a medzi nižšími urodzenými, označovanými ako *nobiles*. V Uhorsku sa, podľa Erika Fügediho a Daniely Dvořákovovej, jednalo o kráľovských servientov, hradských jobagiónov alebo slobodných vlastníkov pôdy.¹⁰

Zaujímavejšie ako sledovanie vývoja šľachty, je sledovanie jej majetkových pomerov a jej mentality, najmä čo sa týka chápania jej postavenia v spoločnosti. Elitárstvo jestvuje v každej spoločnosti. Do popredia sa dostávajú väčšinou ľudia s nadpriemernými schopnosťami a vlastnosťami (začiatky vývoja šľachty), ktoré nemusia byť rovnakého charakteru alebo zamerania, aj keď neskôr, už s inštitúciou dedičnosti, sa do popredia môžu dostať aj ľudia výnimoční „len“ pôvodom, alebo protekciou (neskoršie obdobie).¹¹ Od 13. storočia šľachta v Uhorsku prešla určitými

⁵ KOSTELNÍK, Martin: *Rytierstvo – aristokracia*. In: MELIŠ, Jozef (Ed). *Rytierstvo; element v živote stredovekého človeka*. Trnava : Trnavský historický spolok, 2004, s. 4.

⁶ GÉNICOT, Leopold: *Šlechta*. In: LE GOFF, Jacques (Ed.). *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 790.

⁷ BLOCH, Marc: *Feudální společnost. 2.díl - Společenské třídy a způsob vládnutí*. Praha, 2010, s. 299.

⁸ DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Rytier a jeho král ...*, s. 113. Pozri tiež: ENDRÖDI, Ján: *Donačný proces a jeho datovanie na príklade darovania Rakús, Lendaku a Strážok v roku 1290*. In: 2. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2006, s. 237 – 244.

⁹ BLOCH, Marc: *Feudální společnost...*, 2010, s. 342.

¹⁰ DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Rytier a jeho král*, s. 100. Pozri tiež FÜGEDI, Erik: *The Elefanthly. The Hungarian Nobleman and His Kindred*. Budapešť, 1998, 174 s.; FÜGEDI, Erik: *Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family*. In: *Journal of Family History*. 1982, roč. 7, č. 1.

¹¹ MARSINA, Richard: *Štruktúra šľachty na Slovensku v 9. – 13. storočí*. In: ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína (Ed.). *Najstaršie rody na Slovensku*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1994, s. 35.

zmenami, ktoré sa odrážali na sebaidentifikácii šľachty. Už počas vlády Ondreja II. mohol kráľ povýšiť do šľachtického stavu hocikoho, tým, že mu pridelil určité územie na spravovanie, alebo ho priamo začlenil medzi *servientes regales*. Dôvody sa mohli rôzniť, no najbežnejším dôvodom nobilitácie bola verná služba a rytierske správanie sa v kráľovskom vojsku. V tejto dobe sa už aj v Uhorsku formuje inštitúcia rytierstva, ako špecifickej časti šľachty, ktorá sa stáva vlastníkom majetkov. Pretože majetok, akokoľvek malý, bol najdôležitejším prvkom šľachtických privilégií. Uhorská šľachta mala voľnejšiu hierarchiu, aspoň čo sa týka postupu na spoločenskom rebríčku. Jej príslušníci mohli stúpať a klesať vďaka kráľovskej priazni, sobášu či získavaniu majetkov. Práve tieto šľachtické pozemky boli nezdanené, čo bola najvýraznejšia črta odlišujúca urodzených od neurodzených, a ktorá zároveň bola znakom šľachtickej prestíže. V Uhorsku sa v 13. storočí bral medzi šľachtou najväčší ohľad práve na tieto dva aspekty. Kultúrna úroveň alebo rytiersky spôsob života sa nie vždy nutne spájali s honosnosťou uhorskej šľachty, no to vonkoncom neznamenalo, že uhorskej vyššej vrstve by chýbala prestíž alebo honosnosť.¹²

Svoju honosnosť a vznešenosť dávala najavo najmä svojim správaním, spôsobom života a teda aj materiálnou kultúrou. Samozrejme, v prvom rade sa jednalo o honosné sídla, v ktorých žili. Tie častokrát určovali aj rodinné meno toho-ktorého šľachtica. Jednalo sa o tzv. predikáty, teda meno sídla, ktoré šľachtici preberali ako meno svojho rodu.¹³Tu môžeme spomenúť napríklad rody grófov zo Svätého Jura a Pezinku, Štefana z Rozhanoviec, Matúša Čáka z Trenčína či Stibora zo Stiboric a mnohých ďalších. Druhou možnosťou preukazovania prepychu bola bohatosť a pestrosť stravy.¹⁴Avšak oveľa transparentnejšie preukazovali svoje výsostné postavenie v spoločnosti najmä hnutelným majetkom. A spomedzi hnutelného majetku zohral najdôležitejšiu úlohu reprezentácie práve odev.

Rozvoj remesiel a obchodu

Pri študovaní stredovekého odievania sa nedá opierať len o písomné pramene, ktoré často len vymenúvajú jednotlivé časti odevov bez bližšieho špecifikovania, o akú časť oblečenia ide, a teda utvoriť si celkový obraz o odevoch stredovekých ľudí je v mnohých prípadoch, pri úradných dokumentoch, nemožné. Preto sa pri skúmaní tohto fenoménu historici opierajú aj o iné ako len písomné úradné pramene, hlavne o ikonografické alebo archeologické pramene, prípadne o literárne pamiatky.¹⁵Dôležité je tiež uvedomiť si, že kultúra, ktorú v našom prípade reprezentuje odievanie, sa rozvíjala na pozadí iných procesov, či už politických, alebo hospodárskych.

V nami skúmanom 13. storočí sa začali v omnoho väčšej miere rozvíjať mnohé remeslá, čo súviselo hlavne s rozmachom miest a novou kráľovskou politikou voči nim. S tou začal už Belo IV., ktorý v roku 1238 udelil právne, súdne a vojenské výsady a povinnosti mestu Trnava. Tým si jej obyvatelia mohli voľiť vlastného richtára a hlavne využívať rovnaké privilégiá ako Stoličný Belehrad (Székesfehérvár) pri platení mýta, výmene peňazí a voľbe farára.¹⁶Tieto privilégiá naznačujú, že Trnava bola už v tomto období obývaná aj tzv. hosťami. A pretože ležala na jednej z najvýznamnejších ciest spájajúcich Budín a Prahu (a cez ňu zvyšok Európy), je pravdepodobné, že

¹² FÜGEDI, Erik: *Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family*. In: *Journal of Family History*. 1982, roč. 7, číslo 1, s. 29.

¹³ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I/1*, s. 246.

¹⁴ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 690. Pre bližšie informácie odporúčame práce Magdalény Beranové, *Jídlo a pití v pravěku a středověku* a Čeněka Zíbrta, *Staročeské umění kuchařské*. BERANOVÁ, Magdaléna: *Jídlo a pití v pravěku a středověku*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005. ISBN 80-200-1340-7; ZÍBRT, Čeněk: *Staročeské umění kuchařské*. 3. vyd. Praha : Dauphin, 2012. ISBN 978-80-7207-353-9.

¹⁵ ZUBERCOVÁ, Magdaléna: *Tisícročné módy. Z dejín odievania na Slovensku*. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988, s. 8.

¹⁶ MARSINA, Richard (Ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislava : Obzor, 1987 (ďalej len CDSI II), s. 30 – 31, č. 44. Pozri tiež: KOSZTOLNYIK, Zoltán: *Hungary in the Thirteenth Century*. 1. vyd. New York : Columbia University Press, 1996, s. 321.

okrem roľníkov a možno vinohradníkov tu už v tej dobe žili remeselníci a kupci.¹⁷ Udeľovanie privilégii mestám sa značne rozšírilo po tzv. tatárskom vpáde. Kráľovou hlavnou starosťou bolo znovu zaľudniť vyprázdnené územia, preto povolil cudzím osadníkom usadzovanie sa na území Uhorska. Išlo predovšetkým o hosti z nemeckých krajín, ktorí priniesli nové právne zvyklosti, ktorými sa riadili vo svojej domovine, no hlavne priniesli nové technologické a remeselné zručnosti.¹⁸ 13. storočie je teda v Uhorsku spájané s rozmachom miest, remesiel a obchodu, s čím súvisí, najmä v mestách, aj nárast dopytu po luxusnom tovare. Väčšina vtedajšieho obyvateľstva si však vyrábala oblečenie podomácky, keďže nemala dostatok peňazí na nákup odevov u krajčír. Nemožno sa čudovať, veď v tej dobe bola najbežnejšou rentou, ktorou platili poddaní dane pánom, renta naturálna či robotná.¹⁹ Najmä v mestách sa však začínala vo väčšej miere vyskytovať peňažná výmena. Súviselo to s rozvojom európskeho diaľkového obchodu s Orientom, riadeným hlavne obchodníkmi z Itálie, ktorí sprostredkovali orientálne tovary Európanom. Najvyvážanejšími mincami sa tak stali mince anglické a francúzske a samozrejme benátske groše. Tieto peniaze tak financovali diaľkový obchod s relatívne blízkymi krajinami, či už sa jednalo o obchod s ruskými kožušinami, alebo bavlnou zo Sýrie, ale napríklad aj s Čínou (hodváb), Indiou (korenie, drahokamy) alebo Arabským svetom (perly). Teda dopyt po luxuse priamo rozvíjal, popri obchode a remeslách, mincovníctvo a tým aj ťažbu drahých kovov.²⁰ Napriek týmto faktorom sa však odevnícke remeslá vyvíjali celkom sľubne, priam až prosperujúco. Svedčí o tom napríklad mladšia zmienka z roku 1307 o prvom cechu v Uhorsku, ktorý bol založený v Košiciach (ktorá sa zachovala ako odpis z roku 1448).²¹ Nie je náhoda, že išlo práve o cech kožušníkov,²² teda o zástupcu remesla, ktoré je priamo spojené s odevníctvom, aj keď len ako výrobca doplnkov alebo podšívok oblečenia, čo sa využívalo najmä pri zimnom odevu.²³

Odevy a odievanie

Kvalita odevu sa čoraz viac prejavovala na diferencujúcej sa spoločnosti. Nebolo vhodné a ani možné, aby sa obyčajný roľník obliekal ako šľachtic, rovnako ani panoš nemal byť oblečený honosnejšie ako jeho pán, atď. Rozdielne spoločenské vrstvy sa stretávali väčšinou len pri cirkevných sviatkoch v kostoloch, čím sa položili predpoklady na vytvorenie špeciálneho oblečenia, tzv. sviatočného. Hlavne tento sviatočný odev bol dielom špecializovaných remeselníkov, krajčírov, pričom všedné a pracovné oblečenie bolo naďalej väčšinou vytvárané podomácky.²⁴ V priebehu vrcholného stredoveku sa preto vytvorili rôzne špecializované odevné remeslá, ktorých predstavitelia sa v priebehu 14. a 15. storočia v mestách združovali do cechov podobných, spomínanému cechu kožušníkov z Košíc. Postupne sa ku krajčírskemu remeslu pridali aj umelecké kovácke remeslá, zaoberajúce sa ozdobami a doplnkami odevov. Tak napríklad z krajčírov sa postupom času (najmä pri postupne sa zužujúcom odevu, ktorý mal presne stanovený strih, a ktorý bol v móde od druhej polovice 14. storočia) vyvinuli nohavičiari, pláštnici, kabátnici, ďalej sa vyšpecifikovali samostatní vyšívači, ktorí sa ešte delili podľa toho, či vyšívali hodvábom, alebo kovovými niťami, ďalej rukavičiari, ornátnici, vačkári alebo kožušníci a obuvníci, či už

¹⁷ MARSINA, Richard: *K počiatkom stredovekých miest na Slovensku*. In: LUKAČKA, Ján - ŠTEFÁNIK, Martin et al.: *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. 1. vyd. Bratislava : Typoset print s.r.o., 2010, s. 23.

¹⁸ LUKAČKA, Ján - ŠTEFÁNIK, Martin, a kol.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Prodama, s.r.o., 2010, s. 7.

¹⁹ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 689.

²⁰ LE GOFF, Jacques: *Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 2012, s. 20-21.

²¹ LUKAČKA, Ján - ŠTEFÁNIK, Martin, a kol.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, s. 201.

²² HUBENÁK, Ladislav: *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území Slovenska I*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 1997, s. 40.

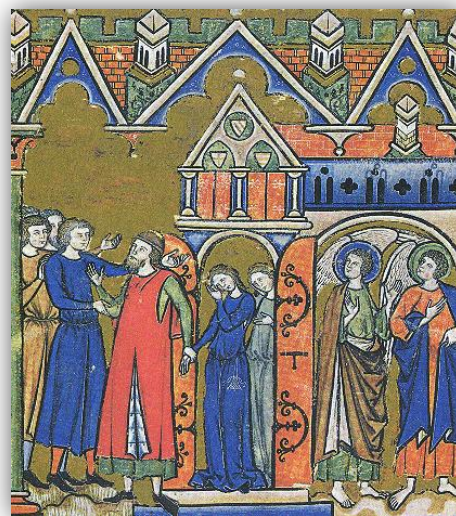
²³ Pozri napr.: NIENHOLDT, Eva: *Pelzwerk in Kleiderordnung. Landesherrliche und städtische Kleidnerordnungen*. In: *Das Pelzgewerbe*, 1965, Jahrgang XVI Neue Folge, Heft 2. Berlin. s. 70 – 78.

²⁴ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 689.

spomínaní umeleckí kováči, ktorí vyrábali opasky, šperky alebo kovové ozdoby odevov.²⁵ Samozrejme v 13. storočí sa ešte nevyskytovali natoľko špecializované odvetvia odevnej výroby, pretože, ako bolo uvedené, špecifické odevy pre vyššie vrstvy obyvateľstva, či už mešťanov alebo šľachticov, vytvárali krajčíri.

V písomných prameňoch 13. storočia sa však len málokedy stretneme s priamymi zmienkami o určitom druhu oblečenia. Prvá z týchto zmienok pochádza z roku 1227, keď sa šľachtici Cyt z Kuralian s bratmi a Krištof „de Nemeti“ dohodli o vene a šatách Krištofovej dcéry, ktorú mal Roman, Cytov syn, za manželku. Cyt mal Krištofovi vrátiť tuniku zo šarlátu, plášť a vrchný odev z rovnakej látky, lemované kožušinou a so všetkými ozdobami, ktorými jeho syn Roman vyzdobil Krištofovú dcéru.²⁶ Spomínajú sa tu teda tri typy odevu: tunika, plášť a vrchná tunika, označená ako *supertunica*, čo však Vincent Sedlák prekladá ako plášť.²⁷ My sa však prikláňame k názoru, že ide o špecifický typ vrchného odevu, ktorý bol nosený na spodnom odevu, tunike. Vyplýva to z prefixu *super-*, čo nasvedčuje, že niečo bolo nosené na niečom inom. Ostatne, stredoveký odev bol vrstvený, najmä u vyšších vrstiev, ktoré sa neuspokojili len so spodným odevom a na ňom nosenej tunike, ale na dôkaz svojho spoločenského statusu nosili čoraz viac vrstiev.²⁸ Dokladajú to aj obrazové

Obrázok 1: Za Lótom prišli občania Sodomy, ktorí sa domáhajú vidieť anjelov, Lót má oblečenú spodnú tuniku a na nej zvrchník, ktorého rukávy mu visia popri tele.

pramene, z ktorých spomenieme najmä Maciejowsku Bibliu, ktorá zobrazuje príbehy Starého zákona, a ktorá bola napísaná zhruba v polovici 13. storočia vo Francúzsku. V nej môžeme vidieť mnoho príkladov vrstveného oblečenia, napríklad na foliante, kde sa obyvatelia Sodomy dožadujú vstupu do Lótovho domu, môžeme vidieť Lóta odetého v spodnej tunike a zvrchníku, z ktorého voľne visia rukávy.²⁹ Podobne vrstvené odevy môžeme vidieť aj pri výjavoch, ktoré zachytávajú levitu a jeho ženu v Gabae. Dvomi mužmi, ktorí prišli za levitom a jeho ženou, vidno spodné, aj vrchné odevy.³⁰ Druhá správa v archívnych materiáloch, v ktorej je zmienka o odevu z roku 1243, keď Margaréta, dcéra Iwachova, vdova po zosnulom Ondrejovi, synovi Mortonovom z rodu Ekly, zanecháva svoje majetky príbuznému svojho manžela, Ondrejovi, synovi Oltomana. Tento ju mal v čase tatárskeho vpádu prichýliť, starať sa o ňu s náležitou úctou a poskytovať jej jedlo a oblečenie a tiež po návrate domov jej sľúbil poslať odevy a plodiny.³¹ Margaréta si teda musela veľmi vážiť to, že sa o ňu Ondrej staral a hlavne, že jej poskytol jedlo a odev, ba dokonca sa zaviazal jej tieto veci poslať aj domov, a to natoľko, že mu odkázala „... omni iuri et accioni, que ratione dotis predictae sibi quandocumque possent comptere vel deberent...“³² Odev a jedlo (teda niečo ako zákon pohostinnosti) boli natoľko vážené, že sa niekto

²⁵ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 690.

²⁶ „... tunicam de scarlato et clamidem et supertunicalem de eodem panno, pellibus in tedulinis forratas, cum omnibus ornamentis que filius suus Roman ad ornandam uxorem suam preparaverat...“ pozri SEDLÁK, Vincent: *Príspevok k stredovekému odevu a textilu na Slovensku*. In: *Slovenský národopis*, 1968, roč. XVI, č. 4, s. 507.

²⁷ SEDLÁK, Vincent: *Príspevok k stredovekému odevu a textilu na Slovensku*. In: *Slovenský národopis*, 1968, roč. XVI, č. 4, s. 507.

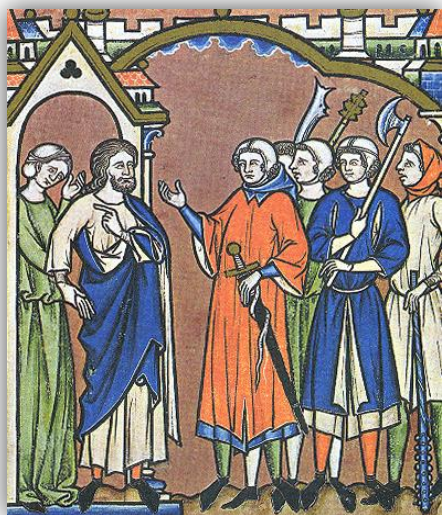
²⁸ KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*. 2001, s. 92.

²⁹ Pierpont Morgan Library. MS M.638, fol. 3v. (Obr. 1)

³⁰ Pierpont Morgan Library. MS M.638, fol. 16r. (Obr. 2)

³¹ „... ipsam benigne suscepisset in domum suam et honeste pertractasset exhibendo ei victus et vestus necessaria, pro eo etiam, quod idem Andreas eidem promississet vestes se daturum et providere eam usque ad novas segetes honeste.“ CDSI II, s. 96, č. 143*.

³² CDSI II, s. 96, č. 143*.

Obrázok 2: Za levitom prichádzajú násilníci, snažiaci sa o zneuctenie jeho ženy; muž v červenom má pod vrchnou tunikou so širokými rukávmi ešte jednu, modrú tuniku, zatiaľ čo muž v modrom zvrchníku má podobný odev ako mal Lót, s prieramkami na ruky v oblasti pliec.

presne špecifikuje dĺžku, materiál, ba aj farbu odevov. Sestry majú, okrem kajúcneho rúcha a závoja, vlastniť tiež dve tuniky s dlhými rukávmi z plátna, ktoré je skromné ako na cene, tak aj na farebnosti, najlepšie biele.³⁵ Opášané majú byť povrazovým pásom, avšak sestry, ktoré sú v pozícii služobníčok, majú mať pás ľanový.³⁶ Majú vlastniť aj škapuliar bez kapucne a nosiť ľahký plášť primeranej dĺžky a veľkosti, ktorý môžu odložiť len vtedy, ak im prekáža pri robote. Závoj bielej farby majú nosiť tak, aby boli zakryté líca, krk aj čelo, cez to majú mať prehodenú čiernu plachtu až po ramená.³⁷ Majú mať tiež obuv, nohavice a spodné nohavice. Zaujímavá je zmienka o veľkých a dlhých spodných nohaviciach, ktoré slúžili ako spodná bielizeň.³⁸ Na ne sa prichycovali nohavice, na ktoré sa potom obúvali topánky.³⁹ Samozrejme, ide o rehoľný odev, teda o odev pre špecifickú vrstvu spoločnosti, každopádne, nám táto regula aspoň uvádza početnejšie zmienky o odevoch

rozhodol po svojej smrti odkázať svoje majetky osobe, ktorá im ich preukázala. V treťom prípade sa tiež jedná o závet manželky istého Demetera, syna Bezterovho, z rokov 1260-1270. Demeterova manželka odkazuje minoritom (budínskym) dve náušnice a retiazku (V. Sedlák sa domnieva, že ide o náhrdelník), zlatom obrúbený pás, purpurový³³ záves, jeden zlatý purpur, jeden koberec, záves z batistu a plachtu z ľanového plátna. To však nie je všetko. Svojej sestre zanecháva čepiec s perlami, zlatú prikrývku hlavy, zlatý závoj s perlami a zlatú čelenku do vlasov.³⁴

Vo všetkých troch prípadoch ide o testamenty, v ktorých jeden šľachtic odkazoval oblečenie druhému. Môžeme teda predpokladať, že odev bol natoľko cenený, že muselo byť presne stanovené, komu ho kto daruje, aby sa predišlo prípadným krádežiam, alebo majetkovým nezrovnalostiam. Testamenty však neboli jediné právne dokumenty, v ktorých sa spomína odev. Známa je bula pápeža Inocenta IV. zo 6. augusta 1247, ktorú posielala abatišiam a mníškam Rádu sv. Damiána. V tomto dokumente sú prísne prikázania, týkajúce sa všetkých aspektov života mníchov, odievania nevynímajúc, pričom

³³ Zjavne ide o typ látky, tzv. zlatohlav, teda brokát, vyšívaný zlatou niťou. Pozri SEDLÁK, Vincent: *Príspevok k stredovekému odevu a textilu na Slovensku*, s. 508. Taktiež pozri KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*. 2001, s. 226.

³⁴ „... fratribus minoribus lego duas nasvas meas, item unum monile, item cingulum de aurifrisio... item lego cortinam purpuream, item cortinam de bisso, item cortinam sive velum de lineo panno. Item unum purpur aureum, item unum tapete... Item sorori mee lego vittam de gemmis, item coopertorium capitis aureum, item aurifrisium ad crines crispandum, item pepulum, quod fatyl vocatur de gemmis et auro...“ pozri SEDLÁK, Vincent: *Príspevok k stredovekému odevu a textilu na Slovensku*, s. 508.

³⁵ „Unaqueque soror preter cilicium vel stamineam si habuerit duas tunicas vel etiam plures... et hec indumenta sint de panno vili tam pretio quam colore...“ CDSI II, s. 183, č. 266.

³⁶ „Pro cingulo autem cordam habeant, exceptis sororibus servientibus, que cingulum portent laneum et non cordam.“ CDSI II, s. 183, č. 266.

³⁷ „Habeant et scapularia sine caputio de levi et religioso panno vel staminea amplitudinis et longitudinis congruentis, sicut uniuscuiusque qualitas exigit, vel mensura, quibus induantur, cum laborant, vel tale aliquid agunt, quod pallia congrue gestare non possunt... Vittis aut peplis omnino albis non tamen cunos capita sua cooperiant uniformiter et honeste ita, quod frons, gene et collum sint ut convenit cooperta... Habeant et nigrum velum extensum super capita ita amplum et longum, quod ex utrisque parte descendat usque ad scapulas...“ CDSI II, s. 183, č. 266.

³⁸ „Calciam cum caligis et bracis ampla et alta habeant...“ CDSI II, s. 187, č. 266.

³⁹ VAVERKA, Roman: *Spodky, košile a nohavice ve středověku. Odívání ve středověku - díl II*. 1. vyd. Vlastním nákladem, 2003, s. 18.

polovice 13. storočia. Keďže túto bulu vydal pápež, predpokladáme, že by mohla slúžiť aj ako určitý mravný návod, podľa ktorého by sa mali slušní kresťania obliekať. Je samozrejme neakceptovateľné, aby sa šľachtic obliekal do skromného ľanového plátna⁴⁰. Dôležitejšie sú údaje o dĺžke odevov. Tá má byť taká, aby neodhaľovala kolená, ani aby nepôsobila hriechne a provokatívne. Predpokladáme tiež, že spôsob uviazania závoja okolo hlavy bol podobný aj pri iných ženách, nielen pri mníškach (opäť len rozdielom materiálu). Nachádzame i zmienku o spodných nohaviciach, veľmi zaujímavú, pretože z iných písomných prameňov 13. storočia sa o nich nedozvedáme nič, dokonca aj z ikonografických prameňov je veľmi málo známych vyobrazení spodných nohavíc, navyše, zakaždým ide výlučne o mužské postavy.⁴¹

Kronikárske zmienky o odevoch

Právne dokumenty však nie sú jediným písomným zdrojom, vďaka ktorému sa dozvedáme o odevnej kultúre Uhorska. Ide o kroniky, ktoré vznikali počas doby panovania Ondreja II. a jeho nástupcov, teda posledných Arpádovcov. Prvou významnou kronikou je, samozrejme, *Gesta Hungarorum*, napísaná približne na prelome 12. a 13. storočia⁴², a ktorá pojednáva o príchode Maďarov do Panónie. Odpis tohto diela sa ale zachoval až z druhej polovice 13. storočia.⁴³ Napriek tomu, že v kronike sú opísané udalosti, ktoré sa mali odohrať v priebehu 10. storočia, kronika zachytáva realitu doby prelomu 12. a 13. storočia.⁴⁴ V tomto diele sú odevy spomenuté predovšetkým ako dary, ktoré venovali podmanené ruské kniežatá Álmošovi, poväčšine vo forme kožušín⁴⁵, ale aj šiat⁴⁶ a plášťov⁴⁷. Podobne ako pri vyššie spomínaných testamentoch, je zrejmé, že odevy mali natoľko veľkú cenu, aby sa ponúkali ako drahé dary priamo samotnému vládcovi.

⁴⁰ Už v zákoníku kráľa Kolomana (1095 – 1116) v hlave LXX sa uvádza, akého odevu a z akého materiálu sa majú zbaviť šľachtici, ak sa chcú stať duchovnými osobami. Spomínajú sa pestré tuniky, bledozlté rukávy, červené prikrývky, zelené plášte, topánky či kapucne, hodvábne tuniky a košele. „Nullus, qui in clero estimatur, vestibus utatur laicalibus, utpote fisco pellicio vel tunica sparsa, manica gilva, rubra stragula vel viridi clamide, caliga seu cappa, calceo picto vel sericato, camisia quoque et tunica et serico; non in pectore conserantur nodis vel fibulis, sed amplexantur collum quasi.“ Pozri: BAK, János - BÓNIST, György - SWEENEY, James Ross (Ed.): *Decreta regni mediaevalis Hungarie. A.D. 1000 – 1526. Tomus I. A.D. 1000 – 1301*. 1. vyd. Bakersfield : California State University, 1989, s. 31.

⁴¹ Mnohé príklady sú v Maciejowskej Biblii. Takým je aj výjav zobrazujúci Noema, budúceho archu: Pierpont Morgan Library. MS M.638, fol. 2v. (Obr. 3), alebo scénu utlačania Izraelitov v Egypte, kde jednému stavbárovi na rebríku vidno pod tunikou spodné aj obyčajné nohavice: Pierpont Morgan Library. MS M.638, fol. 7r. (Obr. 4), detailnejšie sú spodné nohavice zobrazené na ilustrácii, ktorá zachytáva moment, keď sa Gideonovi zjaví anjel: Pierpont Morgan Library. MS M.638, fol. 12v.

⁴² MÚCSKA, Vincent (Ed.): *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. 1. vyd. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2000, s. 19 – 23.

⁴³ MÚCSKA, Vincent (Ed.): *Kronika anonymného notára kráľa Bela*. Budmerice, 2000, s. 16.

⁴⁴ Ako príklad môže slúžiť zmienka o hostinách, hudobnej zábave a hlavne o organizovaní turnajov pred zrakom kniežaťa Arpáda v meste kráľa Attilu. MÚCSKA, Vincent: *Kronika anonymného notára kráľa Bela*, s. 99. Formovanie turnajov, ako ich poznáme, teda nielen nácvik so zbraňami, ale aj samostatné súboje a rytierska kultúra, ktorá je pri turnajoch dôležitým prvkom, sa uskutočňovalo na západe v priebehu 12. storočia, čiže v Uhorsku sa mohli už objaviť v dobe vytvorenia kroniky, teda začiatkom 13. storočia. Nasvedčuje tomu aj fakt, že autor by rytiersky turnaj vo svojom diele nespomínal, keby nebol v tej dobe už v jeho proveniencii známy. Pre bližšie informácie pozri FLORI, Jean: *Rytíři a rytířství ve středověku*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad. 2008, 256 s.

⁴⁵ „... bezpočet hermelínových a kuních kožušín, ako aj iné nespočetné dary“, „nespočetné kožušiny...“ MÚCSKA, Vincent: *Kronika anonymného notára kráľa Bela*, s. 51. „... dvanásť hermelínových a dvanásť sobolích kožušín...“ Tamže, s. 59.

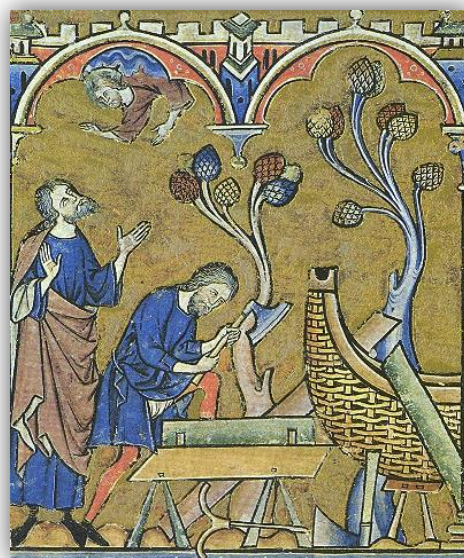
⁴⁶ „... a kniežaťu a aj všetkým jeho bojovníkom daroval prenádherne šaty.“ MÚCSKA, Vincent: *Kronika...*, s. 53.

⁴⁷ „... a dvanásť zlatom vyšívaných plášťov.“ MÚCSKA, Vincent: *Kronika...*, s. 59.

Odev nebol len prostriedkom vykúpenia sa, alebo formou platenia daní či odškodného. Odev bol častokrát veľmi žiadanou vojenskou korisťou. Tak nás o tom informuje *Carmen miserabile* talianskeho klerika Rogeria (od roku 1250 do 1266 splitského arcibiskupa⁴⁸), ktorá je najpodrobnejším kronikárskym prameňom, opisujúcim vpád Mongolov do Uhorska, inak označovaný ako tatársky vpád, ktorého sa Rogerio osobne zúčastnil. V štyroch prípadoch, keď píše o nazhromaždených ukoristených veciach, spomína bližšie nešpecifikované odevy ako vojnovú korisť.⁴⁹ Pri opisovaní zničenia Ostrihomu dokonca uvádza, že keď jeho obyvatelia videli, že sú proti útočníkom bezbranní, „v domoch podpálili súkno a nespočetné šaty, pobili kone, zlato a striebro zakopali do zeme a akýkoľvek mali majetok, schovali, a aby sa v palácach ubránili, uchýlili sa do nich.“⁵⁰ V básni *Planctus destructionis regni Ungarie per Tartaros* (Nárek nad zničením Uhorského kráľovstva Tatármi), ktorá vznikla pravdepodobne ešte v roku 1242 rukou neznámeho klerika, zrejme z okruhu dvora kráľa Bela IV.⁵¹, však autor vyjadruje svoj názor, že vpád Tatárov je Božím trestom za hriechy Uhrov. Tak je to vyjadrené v strofách 22-26, pričom v 26. strofe píše: „(Uhri) Odev nosia vyberaný, krásia si ho ozdobami, ulízaní a vždy pyšní, horliví byť roztopašní, v klamstvách, sa zdá, vyznali.“⁵² Klérus teda určite nebol spokojný s tým, že Uhri nosili prebohaté a ozdobené odevy, keď to, podľa nich, bolo jednou z príčin Božieho hnevu, spolu s porušovaním mravov, neresťou, utláčaním chudobných a hedonizmu.⁵³

V poslednej sledovanej kronike je pohľad na odev diametrálne odlišný, teda autor ho nepopisuje ako korisť ani ako naturálnu rentu. Hovoríme o Uhorsko-poľskej kronike, ktorá vznikla pravdepodobne na dvore Kolomana Haličského, stredného syna Ondreja II., asi niekedy v tridsiatych rokoch 13. storočia. Táto kronika podáva ďalšiu teóriu o počiatkoch Maďarov a ich vlády v Panónii, resp. v Uhorsku.⁵⁴ Obidve zmienky o oblečení v tejto kronike sú spojené s osobou svätého Štefana. Prvá sa týka jeho korunovácie, keď arcibiskup, ktorý bol oblečený ako na slúženie svätej omše, spolu s pobočníkmi, ktorí mali na sebe biskupské kapucne a infule, položil korunu na hlavu svätého Štefana, oblečeného v slávnostnom posvätnom rúchu a žiariaceho ako slnko medzi hviezdami.⁵⁵ Druhá hovorí o zázrakoch a dobročinnosti svätého kráľa, keď tento „pomohol

Obrázok 3: Noe stavia archu, detail na spodné nohavice, trčiace spod pracovnej tuniky.

⁴⁸ MARSINA, Richard - MAREK, Miloš (Ed.): *Tatársky vpád. Historické rozprávania o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy*. 1. vyd. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2008, s. 59.

⁴⁹ Konkrétne ide o udalosti po bitke pri rieke Slaná, po dobytí Varadínu a kláštora v Egreši (rum. Igriş). MARSINA, Richard - MAREK, Miloš (Ed.): *Tatársky vpád*. Budmerice, 2008, s. 98, 110, 114.

⁵⁰ „Pannos quoque et vestes combusserunt in domibus infinitas, interfecerunt equos, aurum et argentum ad terram foderunt et, quicquid boni haberunt, absconderunt et, ut se in palatiis defenderent, in eadem se receperunt.“ MARSINA, Richard - MAREK, Miloš (Ed.): *Tatársky vpád*, s. 118 - 119.

⁵¹ MARSINA, Richard - MAREK, Miloš (Ed.): *Tatársky vpád*, s. 128.

⁵² „In vestitu sumptosi, in ornatu studiosi, compti, docti superbire, curiosi lasciviri (!) prolvntes mandacia (!)“ Tamže, s. 134 - 135.

⁵³ Tamže, s. 134.

⁵⁴ HOMZA, Martin (Ed.): *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. 1. vyd. Bratislava : Post Scriptum Bratislava. 2009, s. 18.

⁵⁵ „Summo vero pontifice ad officium misse induto cum ministris sacri altari aliisque pontificalibus cappis et infulis ornatis ut stellis in celo nitentibus fulgebant regeque Stephano ornatu sacro vestito et dyamedate regio coronato ut sole inter stellas prefulgenti...“ HOMZA, Martin (Ed.): *Uhorsko-poľská kronika*. Bratislava. 2009, s. 152 - 153.

Obrázok 4: Útlak Izraelitov v Egypte – muž na rebríku v hnedej tunike má spodné nohavice, na ktoré sú priviazané samotné nohavice.

tým, ktorí boli v tiesni, utláčaných oslobodil spod jarma poroby, pútnikom poskytol odev a pohostinstvo...”⁵⁶

Sledovať stredoveké odievanie len na príklade dochovaných kusov odevov či písomných zmienok o nich je neúplné. Odievanie, ako súčasť kultúrnych dejín, tiež podliehalo zmenám v širšom kontexte, podobne ako politické dejiny, či hocijaká iná oblasť dejín. Môžeme zhodnotiť, že na základe písomných dokumentov, ktoré pojednávajú o odievaní či odevoch z Uhorského kráľovstva, nemožno presne určiť podoby uhorských odevov 13. storočia. Každopádne je to viac ako dosť na to, aby sme si utvorili aspoň akú-takú predstavu o spôsobe obliekania sa šľachty všeobecne, ale hlavne tiež na rekonštruovanie toho, ako vnímala svoj odev i jeho časti. Keď k tomu pridáme ešte aj obrazové pramene, vieme celkom presne určiť

vzhľad a spôsob nosenia daných odevov. Na celkovú rekonštrukciu spôsobu odievania a výzoru oblečenia v danom období budeme však musieť ešte počkať, kým bude napísaná rozsiahlejšia štúdia na túto tému.

(Text posúdil Mgr. Ján Steinhübel, CSc.)

⁵⁶ „Subvenit quibusdam beatus rex Stephanus in necessitate positus, liberavit oppressos a iugo captivitatis, vestes et hospitalitatem prebuit peregrinis...” HOMZA, Martin (Ed.): *Uhorsko-poľská kronika*, s. 184 – 185.

NORMALIZAČNÍ RITUÁLY VÝROČÍ, SVÁTKŮ A VÝZNAMNÝCH DNŮ NA PŘÍKLADU PEDAGOGICKÉ FAKULTY V HRADCI KRÁLOVÉ

Pavel Žalský

„Je třeba využít všech historických a politických výročí zejména k propagaci idejí socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu, revolučních a bojových tradic k upevnění přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi, k posílení hrdosti nad úspěchy, kterých naše země pod vedením KSČ.“⁵⁷ Tak tajemník ideologické komise krajského národního výboru KSČ v Hradci Králové shrnul, k čemu měly sloužit jednotlivá výročí a svátky v době tzv. normalizace, kdy se stávaly ritualizovanou součástí koloritu každodenního života.

V prostoru a každodenním čase všech vysokých škol a jednotlivých fakult se normalizační rituály stávaly podporou ideologie marxismu-leninismu (z níž zároveň vycházely, jako z ideové platformy) a tzv. politickovýchovné práce, která měla vést absolventy vysokoškolského studia ke sžití se s oficiálním světonázorem. Fakticky normalizační rituály ve vysokoškolském prostředí sloužily zejména k akceptování oficiální verze společenského dění posluchači jednotlivých fakult a zároveň k profilování absolventa příslušné vysoké školy v nového, socialistického člověka.

Specifika studia na Pedagogické fakultě v Hradci Králové

Pro lepší pochopení působení normalizačních rituálů ve formě různých výročí, svátků a významných dnů je potřeba seznámit se blíže se specifičností vysokoškolského prostředí pedagogické fakulty.

V širším spektru československých vysokých škol měly pedagogické fakulty velmi specifické postavení, protože vzdělávaly ty, kteří měli vychovávat další generace. Tento úkol samozřejmě zůstal pedagogickým fakultám i nadále, v době tzv. normalizace (a rozhodně i před tím od února 1948) však dostala výchova i výrazný politickovýchovný rozměr, který měl umožnit soužití dospívajících generací s reálným socialismem. Budoucí pedagogové museli splňovat patřičný profil absolventa pedagogické fakulty, a pokud se od něj nějak výrazně odchýlili během svého studia, mohlo to mít nepříjemné následky pro jejich budoucí učitelskou dráhu nebo velmi zkomplikovat až znemožnit její začátek.

V obecné rovině bylo stanoveno, že vůči socialistické společnosti „musí pedagogická fakulta poskytnout svým studentům potřebné základy politického a odborného vzdělávání, formovat jejich charakter, morální vlastnosti, vytvářet vědecký světový názor a takové politické přesvědčení, aby její absolventi měli předpoklady stát se uvědomělými socialistickými učiteli.“⁵⁸ S uvedením nového vysokoškolského zákona do praxe roku 1980 byla v profilu absolventa také explicitně zdůrazněna vedoucí úloha KSČ ve výchovném procesu vysokoškoláků a spolupráce kateder s Ústavem marxismu-leninismu.⁵⁹

⁵⁷ Státní oblastní archiv Zámorsk, f. KV KSČ HK, kt. 514. IČ:- Dat: 1974. *Jednotné plány kulturně výchovné činnosti – zkušenosti s jejich uplatněním* 24. července 1974.

⁵⁸ Archiv Univerzity Hradec Králové (dále jen AUHK), f. Pedagogická fakulta Hradec Králové 1964-1992, kt611 IČ: - Dat: 1972, 1979. Plán práce Pedagogické fakulty Hradec Králové 1973-1974.

⁵⁹ Ty po roce 1969 nahradili zrušené katedry marxismu-leninismu. V případě pedagogické fakulty v Hradci Králové měl Ústav marxismu-leninismu sídlo v prostorách Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové a až později byl vytvořen jemu podřízený kabinet marxismu-leninismu v objektu Pedagogické fakulty.

Každého studenta vysokej školy v dobe tzv. normalizácie od roku 1973 zasáhl reformovaný systém komunistického výchovy, ktorý si kladl za cieľ formovania absolventů se správnymi názorami a

postoji, čehož mělo být docíleno pomocí výuky marxismu-leninismu, odborných předmětů i aktivní mimoškolní činnosti.⁶⁰ K tomu patřilo také soustavné ovlivňování a analyzování názorů a postojů studentů, jež sice formálně určoval proděkan pro politickovýchovnou činnost, ale v praxi měli toto vykonávat ročníkoví a skupinový učitelé.⁶¹ Ti ovlivňovali zejména studijní skupiny jakožto základní kolektivní jednotky vysokoškolských studentů na jednotlivých fakultách. Do jisté míry lze na tento samotný organizační systém

ročníkových a skupinových učitelů, spolu se studijními skupinami, nahlížet jako na samostatné normalizační rituály, avšak výrazněji se projevovaly zejména jakožto organizační prvky vysokoškolského života.

Z ideologického, organizačního a politickovýchovného hlediska předkládaného ročníkovými učiteli a proděkanem pro politickovýchovnou činnost kolegiu děkana a dalším nadřízeným stranickým orgánům, například ideologické komisi KV KSČ, vyplývá, že v podstatě každý krok studenta pedagogické fakulty v Hradci Králové byl naplněn jeho profilováním v socialistického učitele. Tomu napomáhaly organizační mechanismy v podobě všeobjímající ideologie marxismu-leninismu (její organizační rozměr bude rozebrán dále) a systému vedoucích skupinových a vedoucích ročníkových učitelů, působících přímo na studijní skupiny.

Pilíře normalizačních rituálů ve vysokoškolském prostředí: Vedoucí skupinový učitel, vedoucí ročníkový učitel, studijní skupina a marxismus-leninismus

Základní kolektivní jednotkou vysokoškoláků byla studijní skupina tvořená lidmi ze stejných nebo z příbuzných aprobací v daném ročníku. Právě s těmito studijními skupinami pak pracovali vedoucí skupinový učitelé, jejichž funkce se v době normalizace stala oficiálně ryze politickou s cílem zajistit program komunistické výchovy. Ve skutečnosti však docházelo spíše k řešení studijních a organizačních záležitostí, přičemž ideologie byla odsunuta zcela do pozadí.

Studenti při zařazení do studijní skupiny často přejímali model ze střední školy, kdy se stal jejich skupinový učitel v podstatě třídním učitelem na vysoké škole. Skupinový učitel měl být zejména „významným uskutečňovatelem politickovýchovného plánu fakulty, který pracuje se studijní skupinou v době mimovyučovací pod vedením učitele ročníkového a na základě vlastního plánu práce.“⁶² Práce skupinových učitelů se podle zpráv o politickovýchovné práci jednotlivých ročníků předkládaných kolegiu děkana během akademického roku soustřeďovala do tří oblastí: 1. studijní otázky, 2. ideově výchovná práce (světonázorová, ateistická, vlastenecká a internacionální výchova atd.) a 3. spolupráce se SSM. Ze vzpomínek tehdejších studentů i skupinových učitelů však vyplývá, že politickovýchovná činnost skupinových učitelů byla většinou čistě formální záležitostí a

⁶⁰ URBÁŠEK, P.: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2012, s. 196. ISBN 978-80-244-1879-7.

⁶¹ Systém skupinových a ročníkových učitelů byl v ustálené podobě znám již od roku 1969 stejně jako systém komunistické výchovy. Právě ten byl roku 1973 reformován a provázán se stávajícím konceptem VUS a VUR.

⁶² AUHK, f. Pedagogická fakulta Hradec Králové 1964-1992, kt611 Ič: - Dat: 1972, 1979. Plán práce Pedagogické fakulty Hradec Králové 1973-1974.

neprojevovala se nijak razantne, i když samozřejmě nelze opomíjet výjimečně nadšené agitátory v pedagogickém sboru.

Skupinový učitel se zpravidla stával neformálním starším rádcem celého kolektivu, jenž jen minimálně zdůrazňoval například politická výročí a během normalizačních rituálů typu májového průvodu či brigádnických prací se prostě zúčastnil stejně jako ostatní. Lze tak říci, že většina skupinových učitelů plnila především svojí práci vzhledem ke studijní problematice, seznamovala studenty prvního ročníku se základními pojmy, jako je například zápočet nebo zkouška, řešila s nimi konkrétní prospěchové, organizační a jiné problémy atd. V otázce spolupráce se SSM mělo jít oficiálně o užší vazbu s jednotlivými skupinami, často se však vše odehrálo ve formální rovině oznámení termínu příslušné svazácké akce apod. Většina politickovýchovné práce tak přecházela na nadřízené ročníkové učitele, kteří však neměli moc příležitostí na studenty přímo působit s výjimkou celofakultních a ročníkových akcí.

Na rozdíl od skupinových učitelů, kteří mohli svoji činnost ve studijních skupinách vykonávat i jako bezpartijní, byl výběr ročníkových učitelů pečlivě řízen proděkanem pro politickovýchovnou činnost, ZO KSČ a kolegiem děkana. Právě ročníkový učitel podával zprávy o politickovýchovné činnosti „svého“ ročníku proděkanovi politickovýchovné činnosti, jenž je pak prezentoval kolegiu.

Vzpomínky skupinových učitelů se v pohledu na své nadřízené různí, většinou však všichni pracovali s čistě formálními údaji a přehledy činnosti posluchačů ve skupinách a o skutečném působení politickovýchovné činnosti na jednotlivé studenty se dá pochybovat, samozřejmě až na výjimečné případy, kdy se posluchač sám o svůj politickovýchovný rozvoj zajímal.

Valná většina studentů se svým ročníkovým učitelem ani nepřišla do kontaktu. Celoročním úkolem vedoucího učitele ročníku bylo: „Rozvíjet komunistickou výchovu neformálními a účinnými prostředky, především takovými, které budou studenty aktivizovat k vlastní angažované činnosti. Ve spolupráci s funkcionáři SSM a neaktivnějšímu studenty vytvořit ze skupin dobře fungující kolektivy. Ve skupinách soustavně sledovat a spolehlivě evidovat pracovní morálku, chování, společenskou aktivitu studentů. Na zjištěné nedostatky ihned reagovat účinnými opatřeními. Zvláštní pozornost věnovat průběhu a výsledkům studia marxismu-leninismu a ve spolupráci s učiteli kabinetu ÚML na fakultě vyvolat u studentů trvalý zájem o sledování a správné hodnocení dění v ČSSR i ve světě. Přispět ke zkvalitnění politicko výchovné práce na kolejích tím, že část činnosti a akcí skupin se přenesou do jejich prostředí.“⁶³ To vše v součinnosti se skupinovými učiteli.

Systém ročníkových a skupinových učitelů pracoval se studijní skupinou jako se základní jednotkou. Každou skupinu tvořili posluchači stejné nebo příbuzné aproby z jednoho ročníku, kteří se scházeli se svým skupinovým učitelem zpravidla jednou za čtrnáct dní. Každý takový kolektiv studentů byl vytvořen na základě oficiální struktury, uvnitř však tvořil další, tentokrát zcela neformální skupinky. Z politickovýchovných plánů vyplývá, že o školní činnosti každé studijní skupiny byl udržován patřičný přehled a zároveň se ročníkoví učitelé snažili své podřízené skupinové učitele vyslat se studenty na aktuální ideově vhodné akce jako například výstavy v Domě odborů, manifestační setkání, soutěže atd. Mimoškolní život studijních skupin hlídán nebyl, ačkoliv právě ten byl mnohdy opravdovým „hnacím motorem“ celého kolektivu.

Základem pro tři výše zmíněné organizační prvky byl marxismus-leninismus, který jako jediná oficiální ideologie tvořil v podstatě platformu všech normalizačních rituálů a pronikal do složek vysokoškolské výuky i po zrušení tamních kateder marxismu-leninismu. Jako tzv. revoluční učení založené na myšlenkách K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina představoval „ucelený systém filozofických, ekonomických a společenskopolitických názorů. Poskytuje lidem ucelený světový názor. Je všemocné, protože je správné.“⁶⁴

⁶³ AUHK, f. Pedagogická fakulta Hradec Králové 1964-1992, kt1350/4Ic: - Dat: 1981. Rámcový plán VUR I. Ročníku 1981/1982 pro kolegium děkana 14. října 1981

⁶⁴ *Filozofický slovník*. Praha: Svoboda 1981, s. 277.

Nemělo však jít pouze o teorii, ale také o životní praxi občanů států socialistické soustavy. Nově vzniklé ústavy marxismu-leninismu, „očistěné“ od nespolehlivých pracovníků, se i přes dlouhodobou personální krizi způsobenou čistkami zapojily aktivně v prosazování tehdejší státní ideologie. I u oborů filozoficky natolik marginálních, jako byla např. fyzika, biologie či chemie, se požadovalo co největší prosazení marxisticko-leninské ideologie. Výraznější bylo samozřejmě u humanitních oborů jako například historie.

Charakteristiku marxizmu-leninismu v životě Pedagogické fakulty v Hradci Králové nejlépe vystihl výbor ZO KSČ PF 6. června 1983, který definoval, že výuka marxismu-leninismu je na pedagogické fakultě specifická, protože „je zaměřena na budoucího učitele, který by měl být připravenou autoritou i v oblasti světonázorové a politické.“⁶⁵, přičemž úloha kabinetu marxizmu-leninismu na pedagogické fakultě spočívá zejména „a/ ve výuce předmětů obecného základu ML b/ ve styku se studenty v mimo vyučovací době c/ ve spolupráci s jednotlivými oborovými katedrami, ročníkovým a skupinovým systémem d/ v oblasti orgánů děkana PF e/ v činnosti komisí PF f/ v činnosti ZO KSČ.“⁶⁶

Na základě realizační směrnice z květnového pléna ÚV KSČ pořádaného roku 1969 musely všechny katedry „zabezpečovat, aby výuka a výchova se opírala o principiální základy marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu.“⁶⁷ To znamenalo přijmout nová opatření a metody, skrze které by při politickovýchovné práci s posluchači aplikovali právě marxismus-leninismus a to jak přímo ve výuce, tak při veřejné činnosti studentů při různých besedách, vystoupeních, koncertech apod., pořádaných u příležitosti různých výročí. V akademickém roce 1978/1979 došlo k poslední větší unifikaci výuky marxizmu-leninismu, kdy příslušný ÚML v Hradci Králové začal pracovat podle nových učebních osnov a od roku 1980 pro všechny studenty přibyla povinná státní zkouška z marxismu-leninismu.

Ritualizovaná výročí, svátky a významné dny

Popsání fungování jednotlivých organizačních mechanismů života vysokoškolských studentů na pedagogické fakultě umožňuje lépe pochopit průběh a působení jednotlivých normalizačních rituálů. Vedle povinných disciplin marxismu-leninismu, brigád, letních aktivit se zápočty ze společenskopolitické praxe či členství v SSM, byly velmi pestrým a obsáhlým souborem normalizačních rituálů tehdejší významná výročí a svátky, které dávaly dohromady určitý kolorit socialistického roku a můžeme zde mluvit i o jakési totální ritualizovanosti, protože od roku 1968 do roku 1989 nezměnily svoji formu ani obsah a opakovaly se s železnou pravidelností.

V každém akademickém roce se posluchači vysokých škol zúčastňovali různých oslav, setkání či průvodů, které byly ideologicky podmíněny a obvykle se týkaly, pro komunisty, důležitých výročí. Oslavován byl tzv. Vítězný únor (25. únor), narozeniny Vladimíra Iljiče Lenina (22. duben), Svátek práce (1. květen), Den osvobození ČSSR Sovětskou armádou (9. květen), Den výročí Velké říjnové socialistické revoluce (7. listopad), Mezinárodní den studentstva (17. listopad) a Den narození Klementa Gottwalda (23. listopad). Zvláštním „svátkem“ se stal Měsíc československo-sovětského přátelství, který byl vyhlášen v den oslav Velké říjnové socialistické revoluce (7. listopadu) a končil výročním uzavřením Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československem a SSSR (12. prosince).

I když v období tzv. normalizace chyběla nadšená budovatelská atmosféra a důvěra v socialistické ideály, účastí na těchto výročích, např. formou pochodu městem, byl režim legitimizován a účastníci takového rituálu jen pouhou vlastní účastí potvrzovali svoji loajalitu.

⁶⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové (dále jen SokA HK), f. KSČ – okresní výbor Hradec Králové; NAD: 2177;kt/653 Ič:1012 Dat: 1982, 1987. Zápis z porady ZO KSČ PF HK dne 6. června 1983.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ SokA HK, f. KSČ – okresní výbor Hradec Králové; NAD: 2177;kt/652 Ič:1012 Dat: 1962, 1965, 1967, 1981. Zápis schůze stranické skupiny katedry Hv a Vv z 23. 10. 1969.

Bezesporu největším normalizačním rituálem byl Svátek práce 1. května, který je v širším kolektivním historickém vědomí zapsán zejména jako den prvomájového průvodu.

Pro vysokoškolské studenty byla nařízena povinná účast v tomto průvodu nařízením ZO KSČ z 23. dubna 1979⁶⁸, přičemž absence mohly být řešeny i kárným řízením nebo mohly jinak ovlivnit studium na vysoké škole. Nutno však dodat, že obvykle byla v rámci účasti studentů plněna pouze určitá početní kvóta a v osmdesátých letech se při troše snahy dalo prvomájovému průvodu vyhnout. Na organizování průvodů Svátku práce se podílela FV SSM spolu s ROH, hlavním organizátorem se pak za fakultu stala Katedra tělesné výchovy, která při organizaci využívala systém vedoucích ročníkových a vedoucích skupinových učitelů. Samotný průběh májového průvodu byl vždy přesně stanovený Městským národním výborem v Hradci Králové, který stanovoval trasu průvodu, časy a místa řazení zúčastněných i jejich pořadí, zadával agitační hesla pro transparenty, zajišťoval tzv. mávátka atd. Ročníkoví učitelé si „hlídali“ své skupinové učitele mající za úkol zajistit účast svých studentů.

Například 1. května 1978 se všichni studenti pedagogické fakulty v Hradci Králové seřadili

v 8:00 na Leninově náměstí před budovou fakulty, v 8:30 měli být všichni na seřadišti u Šafaříkovy ulice a v 9:30 proběhlo celkové seřazení pracujících, kde školy tvořily čelo průvodu městem. Celé město bylo od 20. dubna 1978 vyzdobeno vlajkami a prapory, zároveň byly po fakultě prodávány májové odznaky. Mávátka byla často vypůjčována z budovy blízkého Tylova gymnázia, kam se poté musela vracet, transparenty si studenti, většinou z katedry výtvarné výchovy, vyráběli sami podle zadaných hesel. Celý průvod městem pak na několika místech

vítal buď dav přihlížejících, nebo procházel kolem tribun, z nichž byla provolávána agitační hesla nebo reprodukována hudba vystupujících souborů (zde se pedagogická fakulta v Hradci Králové zúčastnila také nasazením vlastního hudebního souboru Mír). Nést transparenty, mávátka atd. bylo nepsanou povinností⁶⁹, jejíž odmítnutí by mohlo vést ke kárnému řízení a přinejmenším nežádanému upozornění na sebe. Předem byly také zadány podklady pro hlasatele na tribunách májového průvodu, často tato hesla korespondovala s transparenty nesenými studenty v průvodu: *Kolektiv fyziků a chemiků spolupracuje s n. p. Tesla a s n. p. Fototechema. V rámci letní aktivity 1980 na počest 16. sjezdu KSČ a 60. výročí založení KSČ a na počest voleb do zastupitelských orgánů odpracovalo 983 studentů 93 200 hodin v průmyslu, zemědělství a potravinářství. Na Pedagogické fakultě se úspěšně rozvíjí hnutí brigád socialistické práce. 10. výročí Studentské vědecké odborné činnosti bylo přihlášeno 160 prací.* atd.

Podrobnější ukázkou organizace a průběhu prvomájového průvodu může být též rok 1981, jehož organizací se podrobně zabývalo kolegium děkana 9. dubna 1981 (tedy měsíc před samotnou akcí). Z řad studentů se měli oslav zúčastnit všichni studenti I. - III. ročníku oboru 1. - 4. ročník NŠ a všichni studenti IV. ročníku oboru 5. - 12. ročník ZDŠ. „Uvolnění budou členové pěveckého souboru Mír, budou-li zpívat u hlavní tribuny jako v minulých letech, a oddíloví vedoucí PO SSM,

⁶⁸ SokA HK, f. KSČ – okresní výbor Hradec Králové; NAD: 2177;kt/652 Ič:1012 Dat: 1962, 1965, 1967, 1981. Zápis z porady ZO KSČ PF HK ze dne 29. dubna 1979.

⁶⁹ To se samozřejmě nedotklo naprosto všech studentů v průvodu, protože i výdej mávátek byl omezen patřičnou kvótou. Počet nosičů výzdobných prvků stanovovali ročníkoví učitelé, kteří si rozhodně nedělali velké iluze o počtech zúčastněných. Navíc národní hospodářství neprodukovalo takové množství mávátek, aby se dostalo na všechny studenty fakulty.

pokud o jejich účast požádají příslušné pionýrské skupiny.“⁷⁰ Sraz všech účastníků z Pedagogické fakulty probíhal v pátek 1. května před budovou fakulty, seřadiště a trasa měla být ohlášena těsně před tím. Pořadatelé „zajišťují seřazení příslušné části průvodu a začlenění připravených výzdobných prvků do průvodu podle plánu, který jim a vedoucím učitelům ročníků bude včas zaslán.“⁷¹ Úkolem hlavního pořadatele bylo řadit čelo průvodu, ostatní pořadatelé byly vždy jeden pro jeden ročník. „Vedoucí učitelé skupin a studijní vedoucí shromáždí studenty jednotlivých skupin a pomohou jmenovaným pořadatelům seřadit průvod ročníků do dvacetistupů.“⁷²

Vedoucí učitelé skupin měli zajistit účast všech členů svých studijních skupin, „vybrat nosiče výzdobných prvků do průvodu a oznámit jejich jména do 18. 4. J. Růžičkovi na katedru Vv / nosiči se účastní ve svazáckých krojích, jejich počet je stanoven pro jednotlivé ročníky-žádáme vedoucí učitelé ročníků, aby určili počty nosičů z jednotlivých studijních skupin/“⁷³, studijní vedoucí měli také vyzvednout „mávací stuhy“ a to zejména pro pozdravení hlavní tribuny na Leninově náměstí. Všichni nosiči pak měli výzdobné prvky odevzdat po ukončení průvodu do vrátnice. Z I. ročníku si komise pro oslavy žádala 35 nosičů, ze II. 30, ze III. 30 a ze IV. 20.

Městský národní výbor KSČ požadoval každoročně také v rámci májových oslav po pedagogické fakultě vyslání delegace složené ze zástupců vedení fakulty, ZO KSČ a společenských organizací k položení věnce u památníku V. I. Lenina v rámci oslav jeho 111 narozenin a zároveň zajistit účast pozvaných na večerním shromáždění v kině Centrál (opět jen vybraná delegace); zajistit prodej prvomájových odznaků; zajistit výzdobu fakultní budovy; zajistit úklid a pořádek kolem budov PF vlastními brigádními silami; vyslat delegaci na oslavu osvobození sovětskou armádou k položení věnců u tanku (náměstí osvoboditelů); zajistit delegaci položení věnce u památníku Klementa Gottwalda v rámci výročí založení KSČ.

Prvomájové průvody byly zřejmě nejmasovějším veřejným normalizačním rituálem, jehož se vysokoškoláci zúčastňovali. Pokud však člověk nepatřil k menšině oddané ideálům reálného socialismu, byla pro něj účast na prvomájovém průvodu buď zvykovou záležitostí, určitou společenskou událostí, nebo trpěnou povinností.

Tzv. Vítězný únor připadal na 25. února a byl každoroční manifestací vítězství komunistické strany v roce 1948. Ideologicky byla celá oslava každý rok koncipována jako příležitost „zdůraznit politický význam tohoto výročí, které se stalo historickým mezníkem při budování socialistického státu.“⁷⁴ V Hradci Králové měla celá akce několik etap, přičemž posluchači pedagogické fakulty se zúčastnili pouze ve vybraných delegacích Svazu socialistické mládeže, které pokládaly věnce spolu s delegacemi jednotlivých stranických organizací všech úrovní, škol, kulturních institucí a závodů. Průvody procházely často přes Leninovo náměstí, kde se samozřejmě zastavovali jednotliví funkcionáři u sochy Vladimíra Iljiče Lenina. Právě díky Leninově soše v blízkosti fakultní budovy se Pedagogická fakulta v Hradci Králové dostávala nepřímě do centra dění řady normalizačních rituálů probíhajících i mimo univerzitní prostředí.

Obdobně byly organizovány oslavy Velké říjnové socialistické revoluce, kdy byly oslavné akty pořádány jen za účasti vybraných delegací, např. pokládání věnců k sochám významných osobností socialismu Vladimíra Iljiče Lenina a Klementa Gottwalda. Zmíněná Velká říjnová socialistická revoluce a před ní Vítězný únor byli většinou rituálně připomínány na úrovni fakulty pomocí různých povinných celofakultních setkání. Do těchto akcí se zapojovalo také městské vedení, společně s krajským. Fakultní shromáždění (s oficiálně povinnou účastí posluchačů i pracovníků

⁷⁰ AUHK, f. Pedagogická fakulta Hradec Králové 1964-1992, kt1350/4Ič: - Dat: 1981. Pokyny k účasti PF na oslavách 1. máje pro kolegium děkana 9. dubna 1981.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ AUHK, f. Pedagogická fakulta Hradec Králové 1964-1992, kt611 Ič: - Dat: 1966, 1968. Směrnice k k 20. výročí Vítězného února ze dne 2. února 1968.

pedagogické fakulty) bylo obvykle záležitostí dvou až tří hodin, které byly naplněny příslušným referátem vybraného pracovníka Ústavu marxizmu-leninismu.

Fakultní organizace SČSP také v rámci výše zmíněného Měsíce přátelství realizovala Běh přátelství, tedy přespolní běžecký závod pořádaný od roku 1971. Ačkoliv účast na něm byla dobrovolná, přispíval tento rituál významně k posilování ideologického působení na studenty, zejména členy SČSP a posluchače Katedry tělesné výchovy.

Měsíc přátelství byl na pedagogické fakultě vždy zahajován a zakončován celofakultním setkáním, mezitím byly konány příslušné besedy, výstavy, projekce filmů (např. sovětské filmy *U jezera*, *Kremelský orloj* nebo československý snímek *Vyšší princip*) přednášky, celofakultní shromáždění či seminární témata se specifickým zaměřením na internacionalismus (např. přednáška o sovětské kosmonautice, úspěchy sovětské vědy a techniky nebo přednáška o vztahu Julia Fučíka k SSSR). V případě 17. listopadu pak byla zdůrazňována zejména role KSČ v protektorátním období a podíl studentů bojujících proti fašismu na výstavbě socialismu.

Mnoho významných výročí a svátků bylo povinně zmiňováno během přednášek a seminářů, například výročí založení KSČ (1971 50. let, 1981 60. let, 1986 65. let), VŘSR (1977 60. let), výročí osvobození Československa sovětskou armádou (1980 35. let, 1985 40. let), každoročně se v seminářích připomínal tzv. Vítězný Únor 1948 (viz. výše), roku 1985 bylo slaveno 25. let Pedagogické fakulty v Hradci Králové. Specifický byl přístup k výročí 100 let narození Metoděje roku 1985, kdy učitelům a skupinovým a ročníkovým učitelům bylo nařízeno k tomuto tématu přistupovat „správně z hlediska věd. ateistické propagandy ve styku se studenty i ostatní veřejností a dále přes systém roč. učitelů zabezpečit, aby se na tuto problematiku reagovalo i ve výuce zejm. disciplín, k nimž se vztahuje.“⁷⁵ Vedle témat seminářů a přednášek se významná výročí objevovala i v tématech diplomových prací.

Pro posluchače mohla mít četnost takovýchto událostí i velmi pozitivní dopad ve chvíli, kdy se výuka nahrazovala povinnou exkurzí např. při 40. výročí osvobození Československa ZO KSČ PF rozhodl o povinné návštěvě výstavy Boj a vítězství. Přestože všichni skupinová učitelé měli ve svém ročním plánu takových výročí několik, pokud byla připomínána, tak jen zcela formálně, anebo vůbec. Ritualizace významných výročí tak ve studijních skupinách zjevně vůbec neprobíhala a přenášela se více na ročníkové učitele a jimi pořádaná ročníková nebo fakultní shromáždění, která však už díky principu povinné účasti a neměnné zkušenosti s monotónností referátů pracovníků ÚML nebyla vnímána pozitivně.

Účast na těchto akcích obvykle zajišťoval skupinový učitel, jejich koordinaci však řídil ročníkový učitel nebo přímo proděkan pro politickovýchovnou činnost. Z toho vyplývá, že tato setkání měla různý rozsah účastníků od jedné studijní skupiny, přes celý ročník, po celofakultní setkání. Všechny však měly sledovat politickovýchovné cíle, jejichž dosahování pomáhala kultivovat osobnost posluchače k požadovanému profilu absolventa pedagogické fakulty v Hradci Králové.

Jak už jsem zmiňoval výše, byly tyto akce často formální a bez velkého politickovýchovného efektu. Navíc byla výrazná diferenciací technických a přírodovědných oborů od humanitních, které přece jen dostávaly větší ideologickou „masáž“ a měly také více příležitostí k propojení výuky s ideologicky zaměřeným tématem, čímž pádem se ani nemohlo dařit formovat všechny posluchače stejně. Ať už šlo o jakékoliv výročí či svátek, připomínané jakoukoliv formou (průvod městem, výběrová přednáška, aplikování do osnov předmětů, aj.), stávaly se všechny tyto normalizační rituály zvykovou záležitostí bez větší politickovýchovné efektivnosti.

Ačkoliv byli organizací řady politickovýchovných akcí pověřeni kádrově prověření ročníkoví učitelé, jejich podřízení skupinová učitelé již kádrovým pořádkům nepodléhali a z valné většiny šlo o bezpartijní zaměstnance. Zejména stranická neangažovanost skupinových učitelů byla studentům známá a určitou měrou se projevovala i v přístupu učitelů a studentů k normalizačním rituálům. O stranické angažovanosti studentů samotných se dá mluvit jen zcela marginálně, počet studentů

⁷⁵ SokA HK, f. KSČ – okresní výbor Hradec Králové; NAD: 2177/kt/653 Ič:1012 Dat: 1982, 1987. Zápis z porady ZO KSČ PF HK dne 4. března 1985.

vstupujících do KSČ byl vždy vůči celkovému početnímu stavu pedagogické fakulty minimální a rozhodně nerostl stejně exponenciálně, jako například kvóty přijímacího řízení.

V obecné rovině lze konstatovat, že vysokoškolští studenti pedagogické fakulty v Hradci Králové nebyli ideologicky zasaženi v tak velké míře, jež byla očekávána, ačkoliv se zúčastnili všech výročí, manifestačních průvodů, celofakultních shromáždění atd.

Profil absolventa byl bezesporu naplňován v aspektech odborných a pedagogických, avšak v tom ideologickém víceméně minimálně. Všechny normalizační rituály se stávaly zvykovou nebo formální záležitostí, bez skutečné vnitřní potřeby se jich zúčastnit, natož souhlasit s tím, co legitimizovaly.

Na druhou stranu, i přes jasně odmítavé výpovědi narátorů, pokud šlo o ideologickou účinnost normalizačních rituálů, je nutné opatrně přistoupit k interpretaci dat získaných pomocí oral history a uvědomit si její meze, stejně jako určité meze pramenů oficiální povahy. Člověk po celý život prochází procesem socializace, přičemž nejpřirozenějším prostředkem tohoto procesu jsou v obecné rovině symboly⁷⁶, které pak „vstupují do složitějších strukturovaných celků – komplexních tvarů, například typů chování. Pro život člověka významným, ze života nevykořenitelným, uzavřeným celkem charakteristickým vždy určitou konstelací symbolických útvarů je rituál.“⁷⁷ Normalizační rituály byly plné symbolů socialistického zřízení (rudé hvězdy, příslušníci lidových milic, SNB, ideologicky podmíněná hesla, portréty klasiků marxismu-leninismu a významných státníků, mávátka, srp a kladivo, pionýři, rétorika řečníků apod.), které byly jednotlivci přijímány a stávaly se součástí jejich běžného světa. Stejně tak normalizační rituály do určité míry zasáhly podvědomí člověka neustálým připomínáním jeho místa ve světě a předkládáním oficiálního obrazu společnosti. Rituální aktivity jsou příležitostí ke „kolektivnímu sdílení pravdy“, přičemž prvky rituálního charakteru „ovlivňují praktické každodenní jednání člověka a jeho individualitu právě tím, že rozvíjejí jeho přirozenou schopnost sociální interakce.“⁷⁸

Vyjdeme-li z teze antropologa Holého, tak politika a politické jednání, které měly být korigovány účastí na rituálech, není jen prosazováním zájmů skupin či jednotlivců nezávislých na kultuře, ale naopak předpokládá, že každé politické jednání je součástí širokého kulturního kontextu a politika se tak stává výrazem kulturního systému. „Kulturní předpoklady a hodnoty, které by samy o sobě neměly být chápány jako politické (v doslovném významu toho slova), nevyhnutelně ovlivňují politické jednání (v úzkém slova smyslu).“⁷⁹

Vyjádřením kulturních hodnot a jejich specifickým jazykem jsou již zmíněné symboly a symbolické jednání, vrývající se s každým prvomájovým průvodem či referátem na hodinách marxismu-leninismu pod kůži. Ačkoliv si to tedy člověk nemusel přímo uvědomit, měly normalizační rituály vliv na jeho sžití se s kulturou a mantinely společnosti socialistického Československa a zároveň předkládaly opakující se sadu symbolů, které byly běžnou součástí „panorámatu každodennosti“, o kterém psal Václav Havel – bez jejich znalosti a přijetí by člověk mohl vybočit z normálu a porušit tak vlastní konformitu, čímž by se pro režim stal nepohodlným či dokonce nebezpečným.

„Dopad rituálu“ byl u každého jednotlivce zjevně jiný a je potřeba diferencovat, například podle charakteristiky studovaného oboru. Existuje-li pro většinu studentů nějaký styčný bod v otázce působení normalizačního rituálu, pak zřejmě ten, že na jedné straně nepomohly transformovat myšlení absolventů pedagogické fakulty v Hradci Králové v ideál socialistického učitele z hlediska politickovýchovné části profilu. Na druhou stranu však normalizační rituály bezesporu napomáhaly přijímání reality socialistické hry a udržování chování studentů v mezích, i kdyby

⁷⁶ BABÝRÁDOVÁ, H.: *Rituál, umění a výchova*. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2002, s. 31. ISBN 8021030291.

⁷⁷ Tamtéž, s. 31.

⁷⁸ Tamtéž, s. 112.

⁷⁹ HOLÝ, L.: *Malý český člověk a velký český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha : SLON, 2001, s. 10. ISBN 978-80-7419-018-6.

s minimální mírou dopadu. Je pak otázkou každého jednotlivce, do jaké míry byl skutečně ovlivněn normalizačním rituálem a ideologií marxismu-leninismu, když je subjektivně odmítal a zároveň bez problému běžně používal jejich symbolický jazyk a držel své chování v patřičných mezích, které pak mohl do určité míry překračovat ve svém soukromém prostoru.

(Text posúdil prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc.)

HISTORICKÝ FILM VS. HISTORICKÁ REALITA. KONFRONTÁCIA FILMOVÉHO A HISTORIOGRAFICKÉHO OBRAZU JEDNEJ „NEZNÁMEJ“ UDALOSTI DEJÍN RANÉHO NOVOVEKU

Andrej Frátrik

Existuje množstvo dejinných udalostí regionálneho či globálneho charakteru, alebo historických osobností, ktoré sa dostali do povedomia širšej verejnosti, alebo v nej aspoň rezonujú prostredníctvom komerčnej kinematografie a blockbusterom. Tak napr. vďaka americkému filmu *Patriot* režiséra Rolanda Emmericha z roku 2000 aj Neamaričan môže vedieť, že kedysi na severoamerickom kontinente prebehla americká vojna za nezávislosť. Vnímavejším divákom neujde, že film vrcholí v roku 1781 obklúčením a kapituláciou britských expedičných síl generála Charlesa Cornwallisa pri meste Yorktown vo Virgínii, čím si Spojené štáty americké definitívne vybojovali nezávislosť od Veľkej Británie. Vzťah platí, prirodzene, aj opačne – zásluhou európskej produkcie, napr. vďaka francúzskemu filmu *Danton* režiséra Andrzeja Wajdu z roku 1983, môžu mať aj na západnom brehu Atlantiku a inde vo svete predstavu o osobnosti Georgesa-Jacquesa Dantona, o jakobínskom terore alebo o parciálnych súvislostiach Veľkej francúzskej revolúcie, ktorá hýbala geopolitickým dianím Starého kontinentu koncom 18. storočia. Príkladov o pokus filmového stvárnenia histórie by sme dokonca našli v našich končinách i u našich západných susedov množstvo. Stačí spomenúť aspoň filmové adaptácie Jiráskových husitských románov v podobe trilógie *Ján Hus* (1954), *Ján Žižka* (1955) a *Proti všem* (1956) režiséra Otakara Vávru, či ďalší *opus magnum* Vávrovej dielne – *Kladivo na čarodejnice* z roku 1969, ešte stále relatívne čerstvé vizualizácie udalostí 2. svetovej vojny, ako napr. film *Tobruk* režiséra Václava Marhoulu z roku 2008, či *Tmavomodrý svet* Jana Svěráka z roku 2001 alebo pokus Juraja Jakubiska o sfilmovanie príbehu „krvavej grófký“ v snímke *Bathory* z roku 2008.

Kam som však svojou úvodnou myšlienkou o vplyve filmovej produkcie na historické povedomie society mieriť? Český historik a filmový teoretik Kamil Činátl v jednej zo svojich esejí píše o filme ako o fenoméne, médiu, ktoré v súčasnosti predstavuje popri „čistej“ historiografii azda najvýznamnejší prostriedok reprezentácie minulosti. Filmová produkcia tak okrem priestoru na spodobenie známejších i menej známych kapitol dejín svojimi (v zásade subjektívnymi) vizualizáciami minulosti, konotovaním alebo marginalizovaním rôznych historických aspektov tej-ktorej dejinnej udalosti zásadným spôsobom ovplyvňuje i vnímanie dejín spoločnosťou a spolu s inštitucionalizovanými historikmi sa spolupodieľa aj na konštituovaní kultúrnej a historickej pamäti.¹ Na týchto myšlienkach Činátl rozvíja svoju úvahu o využití potenciálu, ktorý ponúka film v edukačnom procese. Nielen dokumentárny žáner, ale i komerčný hraný film, v tomto prípade s historickým námetom, môže nadobudnúť až didaktický rozmer. Problematike takejto formy edukácie ani súvisiacim pedagogickým otázkam sa však v texte venovať nechcem.

Činátlova esej, totiž, v súvislosti so značným vplyvom kinematografickej produkcie s historickým obsahom na utváranie historického povedomia a kultúrnej pamäti spoločnosti a tiež v reakcii na jej možnosti importu do edukačného procesu, otvára dôležitú otázku – otázku historickej kritiky. Inými slovami – sú hrané historické filmy z hľadiska historickej reality autentické? Nakoľko sú filmom prezentované historické obrazy zhodné alebo aspoň podobné s historickou skutočnosťou? Autor, pre potreby svojej eseje podrobuje analýze a kritike niekoľko

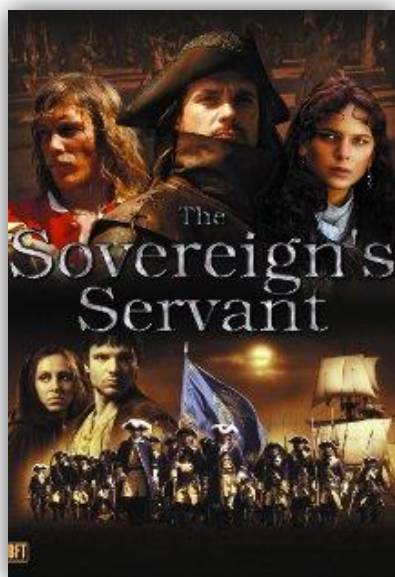
¹ ČINÁTL, Kamil: Film a dějepis / Učitelé a historici na okraji útesu. In: *Cinepur*, 2011, č. 74, s. 79. Dostupné tiež online: <<http://cinepur.cz/article.php?article=2036>>. Publikované: 17. 04. 2011 [cit. 05. 07. 2014].

filmových snímok, konkrétne ich historický rozmer a s tým súvisiace historické aspekty. Poukazuje napr. na deterministický vzťah prezentácie dejín s (dobovou) ideológiou, resp. na skryto sa manifestujúcu ideológiu, prípadne, ako alebo prečo film reflektuje rôzne súčasné sociálne fenomény či spoločenské axiomy. Okrem toho nesmieme zabúdať, že historický rozmer filmu netvorí len, na prvý pohľad bežnému divákovi, skrytá neviditeľná aristotelovská „meta“ vrstva korelácie politických a spoločenských konštruktov vo vzťahu k filmu, ale i viditeľná časť spektra v podobe použitých rekvizít (reprezentujúcich dobovú hmotnú kultúru), dobových reálií či (ne)prezentovaných súvislostí – často ovplyvnených práve ideologickým alebo politickým stanoviskom autora. V týchto rovinách nastáva „dialóg“ medzi historickým filmom a historiografiou. Cieľom nasledujúcich riadkov bude preto pokus o analýzu historickej autenticity jedného konkrétneho hraného filmu.

Veľká Severná vojna – takmer neznáma kapitola dejín?

Ak som na úvod stručne uviedol, aké rôzne historické skutočnosti prešli do spoločenského povedomia a stali sa súčasťou kolektívnej historickej pamäti vďaka filmu, teraz si dovoľím pohľad obrátiť a zamerať sa na konkrétnu historickú udalosť. Čo sa nám vynorí v mysli pri udalostiach, ako „bitka pri Poltave“ alebo „Veľká Severná vojna“? Takmer s istotou, až na výnimky v podobe okruhu historikov či pedagógov – dejepisárov, si človek pri otázke nevybaví žiadnu súvisiacu faktografiu, ba ani prípadný film, ktorý by aspoň simplifikovane sprostredkoval túto dejinnú udalosť spoločnosti.

Tento konflikt, v ktorom skrížili zbrane predovšetkým armády Švédskeho kráľovstva a Ruského cárstva (participovali v ňom však aj Poľsko-litovské kráľovstvo, Saské a Hannoverské kurfirstvo, Osmanská ríša, kráľovstvo Dánska a Nórska, Veľká Británia a Prusko) o nadvládu nad severovýchodnou Európou a Baltom, patrí v širšom spoločenskom povedomí k udalostiam takmer neznámym. Azda preto, lebo Veľká Severná vojna (1700 – 1721) prebiehala paralelne so známejším konfliktom, ktorý vošiel do dejín ako vojna o španielske dedičstvo (1701 – 1714). Boje na Pyrenejskom polostrove medzi rakúskymi Habsburgovcami a francúzskymi Bourbonovcami o nástupníctvo na uvoľnený trón po španielskej vetve Habsburgovcov sa bytostnejšie týkali aj Uhorska. Rovnako aj bitka pri východoukrajinskom meste Poltava, ku ktorej došlo 8. júla roku 1709, je udalosťou takmer neznámou. Predstavovala iba epizódu, avšak, nesmierne významnú, ktorá v prebiehajúcej vojne zvrátila pomer síl v prospech cárskeho Ruska a v konečnom dôsledku znamenala výrazné geopolitické zmeny na mape severnej Európy. Nastal koniec slávnej švédskej epochy *stormakstiden* (voľne preložené ako imperiálna éra) a nasledoval vzostup cárskeho Ruska do pozície hegemonu severnej a východnej Európy, ktorý bol spojený s realizovaním snahy o *dominium maris Baltici* – ovládnutie Pobaltia (trvajúce *de facto* až do zániku Sovietskeho zväzu).

Faktom však ostáva, že európska ani svetová kinematografia do roku 2007 neponúkla hraný film, ktorý by sa akýmkoľvek spôsobom venoval týmto historickým súvislostiam. Výnimkou je azda, dnes už prachom zapadnutý, dvojdielny čiernobiely nemý film švédskej produkcie z roku 1925 s názvom *Karol XII.* (orig.: *Karl XII.*, réžia: Jan W. Brunius), ktorý je však okrem krajín Škandinávie v ostatnej Európe takmer neznámy.²

Veľká severná vojna a stret ruskej a švédskej armády pri mestečku Poltava sa v roku 2007 stal inšpiráciou pre príbeh ruských filmárov v snímke *Sluha jeho veličenstva* (orig.: *Sluga*

² Motívy Veľkej Severnej vojny sa nedávno objavili aj na hudobnom albume s latinským názvom *Carolus Rex* (v prekl. *Kráľ Karol*, 2012) švédskej powermetalovej skupiny Sabbaton.

gosudarev, réžia: Oleg Rjaskov), ktorej analýza bude predmetom tohto textu.³ Film vrcholí zhruba 20-minútovou scénou, ktorá rozhodla o osude Veľkej Severnej vojny – zrážkou Švédov a Rusov pri spomínanej Poltave. Na tejto scéne sa pokúsím o analýzu, rozbor a kritiku jej historických aspektov s poukázaním na možné anachronizmy a prezentované historické obrazy. Filmové prezentácie budem konfrontovať s primárnymi prameňmi a sekundárnou odbornou literatúrou a pokúsím posúdiť historickú vernosť filmom prezentovanej bitky.

Ako konfrontačná platforma mi poslúžili nasledujúce dobové pramene. Prvým je denníková relácia očitého svedka bitky – uhorského evanjelického farára Daniela Krmana ml. (1663 – 1740), ktorý ju zaznamenal vo svojom, dnes už editovanom a preloženom, cestopisnom diele s latinským názvom *Itinerarium*.⁴ Druhým je slovenský preklad diela *Vláda Karola X II.* z pera francúzskeho osvietenca Voltaira (1694 – 1778)⁵ a tretím „poltavský appendix“ v III. zväzku anglického prekladu memoárov, pri Poltave zabitého, Gustava Adlerfelda, ktorý pôsobil ako kancelár švédskeho kráľa Karola XII., (publikované pod názvom *The military history of Charles XII. King of Sweeden*).⁶ Sekundárne pramene a odbornú literatúru, ako prostriedky na konfrontáciu s filmovými obrazmi, budem postupne uvádzať na príslušnom mieste v poznámkach pod čiarou.⁷

Poltavská bitka na striebornom plátne

V úvode textu konštatujem, že filmová adaptácia histórie vždy podlieha určitej forme subjektivismu, pričom na deformácii prezentovaného obrazu sa môžu podieľať rôzne činitele. Ako si teda ruskí tvorcovia filmu poradili s audiovizuálnou prezentáciou tejto udalosti svojich dejín?

³ Pre detaily o filme pozri: <<http://www.csfd.cz/film/228826-sluha-jeho-velicestva/zajimavosti/>> alebo: <<http://www.imdb.com/title/tt0476695/>>.

⁴ O kritické vydanie Krmanovho cestopisu sa postarali Jozef Minárik, ktorý napísal štúdiu o diele, a Gustáv Viktory, ktorý pôvodný Krmanov latinský autograf preložil do slovenčiny a opatril poznámkovým a vysvetľujúcim aparátom, okrem toho je tiež autorom Krmanovej biografie. KRMAN, Daniel: *Cestovný denník Daniela Krmana*. In: MINÁRIK, Jozef – VIKTORY, Gustáv (eds.): *Itinerarium. (Cestovný denník z rokov 1708 – 1709)*. Bratislava, 1969, s. 541 – 773.; Dostupné tiež online: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1249/Krman_Itinerarium-Cestovny-dennik-z-rokov-1708-1709/1>.

⁵ Voltairovo dielo, venujúce sa vláde Karola XII. (*Histoire de Charles XII.*), vyšlo vo Francúzsku už v roku 1731. O jeho preklad do slovenčiny a vydanie v jednom zväzku s ďalším Voltairovým dielom, pojednávajúcím o vláde Ludovíta XIV. (*Le Siècle de Louis XIV.*, vydané roku 1756), sa postarali Mária Flochová a Zuzana Mrlianová. Treba však podotknúť, že vzhľadom na dátum vydania pôvodného diela *Vláda Karola XII.* (r. 1731), Voltaire iste preberal informácie z iných primárnych či sekundárnych zdrojov. VOLTAIRE, François-Marie Arouet: *Vláda Karola XII. Storočie Ludovíta XIV.* Bratislava, 1988, s. 9 – 146.

⁶ V anglickom vydaní III. zväzku pojednáva o bitke pri Poltave stať s názvom: *A Relation of the battle of Pultowa with some reflections on the two preceding campaigns*. Editor v I. zväzku uvádza informáciu, podľa ktorej je autorom zmieneného textu neznámy dôstojník švédskej armády. ADLERFELD, Gustavus: *The military history of Charles XII. King of Sweeden*. vol. III. London, 1740, s. 189 – 242.

⁷ Obsiahly zoznam literatúry venujúcej sa súvisiacej problematike nájde čitateľ v bibliografickej sekcii stránky ÖRJANA MARINSSONA: <<http://www.tacitus.nu/karoliner/kallor/index.htm>>; Ďalšiu literatúru uvádza Gunnar Åselius: ÅSELIUS, Gunnar: *Birth of the Russian Empire. Tenacious retreat of Sweden as a great power*. In: *Baltic Worlds*, 2011, č. 3. s. 29 – 31. Dostupné online: <<http://balticworlds.com/tenacious-retreat-of-sweden-as-a-great-power/>>. Publikované: 03. 10. 2011 [cit. 09. 07. 2014].

Už v úvodných scénach filmu, odohrávajúcich sa vo Versailles, sa akcentuje a hyperbolizuje frivolný, zhýralý a bezstarostný život šľachty, plný nerestí, na dvore, mierne infantilne vykresleného, *le Roi-Soleil* Ľudovíta XIV. Toho akoby sa štátnické povinnosti týkali len náhodou, kým na východnom konci Európy zúrila vojna. Aj na základe tohto zobrazenia kráľa Ľudovíta XIV. je možné vo filme pozorovať prítomnosť prvku, ktorý neguje prípadnú snahu o „objektívnejšie“, a tým pádom vernejšie vykreslenie historickej reality. Počin ruských tvorcov reflektuje akúsi hollywoodsku, dnes už klasickú, filmovú paradigmu „my dobrí vs. oni zlí“, resp. „dobrý Západ vs. zlý Východ“, postavenú na spoločnom menovateli – na konfrontácii „inakosti“ dvoch odlišných kultúr. V prípade snímky *Sluha jeho veličenstva* je však polarizácia opačná, a to do podoby „dobrý Východ vs. zlý Západ“, pričom filmári kategóriu „oni“, reprezentujúcu „zlý Západ“, naplnili okrem Francúzov aj Švédmi. Pritom nie je možné zbaviť sa intenzívneho pocitu, že tento spôsob konfrontácie „inakosti“ na striebornom plátne je kultúrnym reliktom politickej bipolarity ešte z čias studenej vojny.

Výsledkom sú tak negatívne filmové obrazy, výhradne, švédskych vojakov, rabujúcich a páchajúcich násilie na civilnom obyvateľstve dnešnej Ukrajiny. Túto filmovú prezentáciu podporujú aj relácie Daniela Krmana ml., ktorý do svojho denníku v priebehu roka 1708 viackrát zapísal pasáže o tragickom osude civilného obyvateľstva východných území vtedajšej Poľsko-litovskej personálnej únie v dôsledku nedávnej prítomnosti švédskej armády.⁸ Aj osvietenický filozof Voltaire svojimi slovami, že prvotnú tragédiu civilistov východných oblastí Poľsko-litovskej únie, spôsobenú vojnovými udalosťami, ešte prehľbovala neobyčajne krutá zima v týchto končinách počas prelomu rokov 1708 a 1709 (vedúca nepochybne k rabovaniu zásob civilných obyvateľov švédskymi vojakmi), podporuje filmové obrazy.⁹ Bolo by ale neobjektívne a krátkozraké predpokladať, že vojaci cárskej armády sa násilia na civilnom obyvateľstve nedopúšťali. Robert Massie uvádza informáciu, podľa ktorej vydal ruský cár Peter I. už v roku 1707 rozkaz, aby ruské oddiely ľahkej jazdy vpadli na územie Poľska a uplatňovali pred postupujúcou švédskou armádou taktiku spálenej zeme.¹⁰ Taký obraz však film neponúka a ruských vojakov stavia do pozície záchrancov, ergo, snímka tak ponúka len jednostranný, tendenčný, možno povedať, ruský pohľad.

V podobnom trende sa, žiaľ, nesie i vizualizácia zrážky armád Švédov a Rusov pri Poltave. Kým však predchádzajúce scény rozvíjali fiktívnu príbehovú líniu a poskytli priestor na vykreslenie armády *Tre Kronor* ako negatívneho kolektívneho hrdinu, scény boja pri Poltave sa, naopak, snažia heroizovať ruskú stranu paralelne so snahou marginalizovať a minimalizovať podiel švédskej aktivity v prezentovanej bitke. Už patriotistická a motivačná reč cára Petra I., defilujúceho na koni pred nastúpenými šíkmi ruských vojakov, i keď postavená na reálnych historických základoch, dokladá toto tvrdenie: „*Vojaci! Nadišla hodina, ktorá rozhodne o osude vlasti! Preto si nesmiete myslieť, že bojujete za Petra, ale za štát zverený Petrovi, za svoj rod, za otčinu... Nesmie nás mýliť sláva nášho protivníka, údajne neporaziteľného, lebo túto lož ste sami svojimi víťazstvami nad ním neraz vyvrátili. (...) A o Petrovi vedzte, že mu na živote veľmi nezáleží, ide mu len o to, aby Rusko žilo v šťastí a v sláve pre vaše dobro.*“¹¹ Na opačnej strane bojového poľa sa zamračení švédsky kráľ celému priebehu bitky len mlčky prizerá a, gestikulujúc rukou, vydáva rozkazy.

⁸ Už v úvode svojho denníku, v súvislosti s prechodom cez poľské mesto Puławy, Krman nezaujato konštatuje, že toto mesto nedávno zničila švédska armáda. KRMAN, Daniel: *Cestovný denník...*, c.d., s. 557 – 558.; Z Krmanovho pobytu v mestečku Markov (dnes na území Bieloruska) sa dochovalo tiež svedectvo, podľa ktorého Švédi počas zimovania na prelome rokov 1708/1709 vo východnej časti Poľsko-litovskej únie spôsobili rozsiahli hladomor tamojšieho civilného obyvateľstva vyrabovaním ich domácich zásob. KRMAN, Daniel: *Cestovný denník...*, c.d., s. 588.; O výčinoch švédskej armády v Mazovsku píše stručne P. Englund: ENGLUND, Peter: *The battle that shook Europe*. London, 2013, s. 43.

⁹ VOLTAIRE, François Marie Arouet: *Vláda Karola XII...*, c.d., s. 73.

¹⁰ MASSIE, Robert: *Petr Veliký*. Praha, 2006, s. 402.

¹¹ Vo filme s českým dabingom odznie mierne odlišná, avšak obsahovo a vecne zhodná priama reč. Podľa Buganova sa cár prihovril týmito slovami k svojmu vojsku ešte večer pred nastávajúcou bitkou: BUGANOV, Viktor: *Petr Veliký*. Bratislava, 1989, s. 207 – 208.

Z celého spektra historických aspektov poltavskej bitky film totiž konotuje a akcentuje výhradne jeden – prevahu a víťazstvo cárskej armády, ignorujúc pritom zásadný aspekt kauzálnej súvislosti, ktorá ku víťazstvu Rusov nad Švédmi viedla. Priebeh bitky film podáva divákovi spôsobom, ktorý môžeme zhrnúť slovami: ruská kavaléria urobila pri Poltave so Švédmi krátky proces a cárska armáda bola exkluzívnym strojcom svojho víťazstva. Filmármi zostala ignorovaná zásadná udalosť, ktorú už súčasníci považovali – a dodnes i väčšina historikov považuje – z pohľadu nasledujúceho vývoja bitky, za kľúčový faktor, ktorý rozhodol o ruskom víťazstve. Príčinou porážky Švédov, totiž, nebola ani početná prevaha cárskej armády, ani grandiózne útoky jej kavalérie s princom Alexandrom Danilovičom Menšikovom a v závere i so samotným cárom Petrom I. v čele, ako to prezentuje film. Charakter a obsah týchto scén, nazdávam sa, kóduje persuzívnu stratégiu či snahu filmárov implementovať práve takéto filmové spodobenie mýtniku ruských dejín do kolektívnej pamäte a persónami, ako A. D. Menšikov alebo Peter I., posilniť „kult“ národných osobností ich heroizovaním na striebornom plátne v dôležitom momente histórie Ruska.

Fatálne konzekvencie pre Švédov však v skutočnosti mali nejasnosti v rozkazoch ohľadom hlavného útoku, prameniace z dlhodobého negatívnych vzťahov a rivality medzi najvyššími dôstojníkmi v generálnom štábe švédskej armády, menovite medzi dvoma skúsenými šaržami – temperamentným poľným maršalom Carlom Gustavom Rhenskiöldom a hrdým, zato citlivým pechotným generálom Adamom Ludwigom Lewenhauptom.¹² Napäté vzťahy na vrchole veliteľskej hierarchie negatívne satureovali armádne komunikačné kanály, keď generálmajorovi Carlovi Gustafovi Roosovi, ako aj ďalším veliteľom peších plukov podriadených Lewenhauptovi, nebol pred nastávajúcou bitkou zdôraznený zásadný aspekt švédskeho bojového plánu – krycou paľbou zaistiť prechod kavalérií a ostatným oddielom okolo systému ruských redút a následne sa urýchlene presunúť na planinu pred cárov opevnený tábor (primárny cieľ) a tam sa preskupiť do bojovej formácie.¹³ Namiesto toho Roosove oddiely (i ďalšie jednotky) prešli, tak ako švédsky útok prezentuje i film, do cielenej ofenzívy proti redútám, ktoré im spôsobili ťažké straty. Početné švédske jednotky dobýjaním redút uviazli na mŕtvom bode a stratili kontakt so zvyškom hlavných síl, postupujúcich na planinu pred ruským táborom.¹⁴ To dovolilo ruskému veleniu prevziať bojovú iniciatívu. Brigády jazdnej divízie generálmajora Heinskeho spolu s jazdnými oddielmi generálmajora Rentsla izolovali Roosove jednotky viazané dobýjaním redút, ale rovnako aj ostatné švédske jednotky, ktoré sa nechali strhnúť neplánovaným útokom od ostatných švédskych síl, a donútili ich ustúpiť do neďalekého Jakoveckého lesa, kde o pár hodín neskôr kapitulovali.¹⁵ Z numerického hľadiska tieto pluky tvorili celú jednu tretinu švédskej pechotnej sily a týchto

¹² ENGLUND, Peter: *The battle that shook...*, c.d., s. 70 – 71. V dôsledku zranenia kráľa Karola XII., ktorý tak nebol schopný veliť, prevzal Rhenskiöld pri Poltave od neho funkciu najvyššieho veliteľa a popritom pôsobil aj ako najvyšší veliteľ jazdných oddielov. Lewenhaupt pri Poltave zastával funkciu najvyššieho veliteľa pechotných oddielov. MASSIE, Robert: *Petr Veliký...*, c.d., s. 460 – 461.; V súvislosti s hierarchiou švédskeho velenia v bitke pri Poltave pozri tiež: KONSTAM, Angus: *Poltava 1709*. London, 1994, s. 65.

¹³ ENGLUND, Peter: *The battle that shook...*, c.d., s. 93 – 94.; KONSTAM, Angus: *Poltava...*, c.d., s. 68.; Náčrt bojového plánu Švédov pri Poltave uvádzajú napr. historik P. Englund alebo publicista R. Massie. Pozri: ENGLUND, Peter: *The battle that shook...*, c.d., s. 68.; Pozri tiež: MASSIE, Robert: *Petr Veliký...*, c.d., s. 461.

¹⁴ KONSTAM, Angus: *Poltava...*, c.d., s. 74 – 77.; Massie ilustruje švédske uviaznutie na redútach prirovnaním k situácii „ako keby sa Švédmi pri rýchlym pochode okolo redút zachytili kusom šatstva o trnité ostružiny“. MASSIE, Robert: *Petr Veliký...*, c.d., s. 463.

¹⁵ P. Englund podrobne opisuje protiútok Rusov, ústup Roosových oddielov od redút do Jakoveckého lesa a jeho následnú kapituláciu v kapitolách „*Would God Roos Were Here*“ a „*Not My Men But the King's*“. Pozri: ENGLUND, Peter: *The battle that shook...*, c.d., s. 116 – 124 a s. 131 – 137.; KONSTAM, Angus: *Poltava...*, c.d., s. 77.; MARTINSSON, Örjan: *The Lost battalions Led by Roos*. [online]. [cit. 23. 07. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.tacitus.nu/gnw/battles/Poltava/Roos.htm>>.

vojakov muselo švédske velenie odpísať ešte skôr, ako došlo k hlavnému boju.¹⁶

Historiografia sa vo všeobecnosti zhoduje v tom, že práve nízky dôraz švédskeho najvyššieho velenia na informovanosť nižších veliteľských štruktúr v prípravnej fáze bitky a z toho vyplývajúce následky vo fáze bojovej, konkrétne v podobe netaktických rozhodnutí a zničenia početných Roosových síl ešte pred hlavným bojom, bol faktor, ktorý zásadnou mieru ovplyvnil ďalší priebeh stretu. Aj hodnotenia súčasníkov dávali do súvisu zničenie Roosových oddielov s konečným výsledkom bitky. Kráľ Karol XII. alebo dôstojníci Rhenskiöld s Lewenhauptom s odstupom času pri bilancovaní poltavskej bitky pripustili, že práve chyby vo fáze príprav viedli k zničeniu Roosových oddielov a ich absencia v hlavnom boji sa markantne podpísala na jej ďalšom priebehu i výsledku.¹⁷ I relácia o poltavskej bitke z pera Daniela Krmana, ktorý v nej síce neskúma príčiny vedúce k porážke Švédov, konštatuje, že: „Na osudné nešťastie Švédov sa prihodilo, že generálmajor [Roos], odrezaný od ostatného telesa švédskeho vojska, prešiel s pätnástimi zástavami do moci nepriateľov.“¹⁸ Aj neznámy švédsky dôstojník vo svojich memoároch súdil, že za porážkou Švédov, napriek početnej prevahe ruskej armády, stála práve absencia osvedčeného a rázneho velenia kráľa Karola XII., ktorý v dôsledku svojho zranenia prenechal velenie Rhenskiöldovi, čo nakoniec viedlo k porážke.¹⁹ V súlade s hodnoteniami očitých svedkov i Voltaire konštatuje, že súčasníci boli pri analyzovaní výsledku presvedčení, že za Švédskou porážkou stáli ich vlastné chyby – od nedostatočného logistického zabezpečenia svojej kampane na Ukrajinu až po taktické chyby v priebehu bitky.²⁰

Vyššie opísanú súvislosť však film divákovi neprezentuje. Jej ignorovanie pravdepodobne reflektuje už zmienené ideologické stanovisko produkcie, ktoré sa prejavuje tendenčnou snahou ruských filmárov pripísať rozhodujúci podiel na víťazstve „svojim“ a paralelne marginalizovať participáciu Švédov, resp. ani nenaznačiť, že za porážku pri Poltave si severania mohli, ak nie úplne, tak z veľkej časti, sami. Toto tvrdenie azda podporuje i fakt, že meno nešťastného generálmajora Roosa, ako ani mená žiadnych iných švédskych dôstojníkov (s výnimkou švédskeho kráľa), vo filme vôbec neodznejú.

Na záver...

Všeobecne, scény, prezentujúce súboj ruskej a švédskej armády, zjednodušene ilustrujú priebeh poltavskej bitky, ktorá vrcholí porážkou a konečnou kapituláciou vojska „Troch korún“. V princípe, v texte mi nešlo o kritiku filmovej simplifikácie historickej reality v rovine prezentovaného chronologického priebehu jednotlivých etáp bitky alebo jej vojenských, taktických, či strategických aspektov. Nazdávam sa však, že citovaná monografia Petra Englunda, v súčasnosti pokladaná za najkomplexnejšie spracovanie opisovanej problematiky, kde autor na základe rozsiahleho archívneho výskumu a štúdia ešte nepublikovaných prameňov rekonštruje priebeh bitky pri Poltave takmer minútu po minúte, by umožňovala i takýto hĺbkový exkurz. Text preto možno zakončiť citovaním filmovej teoretičky Márie Ferencuhovej, ktorá v jednej zo svojich štúdií zdôrazňuje myšlienku francúzskej historičky filmu, Michèle Lagnyovej – tendenciu historikov vnímať film „doslovne“, akoby bol presne tým, čo vizualizuje a o čom vypovedá, pričom zabúdajú na fakt, že film ako médium podlieha množstvu obmedzení spôsobených filmovou „rečou“. Inými slovami, žiadna filmová produkcia nedokáže stopercentne rekonštruovať historickú realitu.²¹

¹⁶ Konstam s Englundom uvádzajú v súvislosti s Roosovou kapituláciou zhodný počet 2600 mŕtvych alebo zajatých mužov, avšak odborná literatúra uvádza i mierne odlišné počty. KONSTAM, A.: *Poltava...*, c.d., s. 77.; ENGLUND, Peter: *The battle that shook...*, c.d., s. 136.

¹⁷ MASSIE, Robert: *Petr Veliký...*, c.d., s. 463 – 464.

¹⁸ KRMAN, Daniel: *Cestovný denník...*, c.d., s. 711.

¹⁹ ADLERFELD, Gustavus: *The military history...*, c.d., s. 225 – 226.

²⁰ VOLTAIRE, François Marie Arouet: *Vláda Karola XII...*, c.d., s. 77.

²¹ Autorka štúdie túto myšlienku rozvíja v súvislosti s historickou kritikou dokumentárnych filmov, avšak nazdávam sa, že je možné ju aplikovať aj na hrané filmy s historickým námetom. FERENCUHOVÁ, Mária: *Historici a film, filmári a história*. In: *Illuminace*, 2004, č. 1, s. 8.; Dostupné tiež online:

Filmom prezentované scény treba v tomto prípade vnímať iba ako materiál ilustrujúci historickú realitu. Nemožno však zabudnúť, že prezentovaná hmotná kultúra či stvárnenie historických osobností vnáša do filmu i výpovedný, empirický rozmer. Mojm zámerom bolo skôr poukázať na (zámernú?) ignoranciu zásadných kauzálnych súvislostí, ktorých absencia v historickom filme ako fenoméne, podieľajúcom sa v súčasnej dobe veľkou mierou na utváraní historického povedomia spoločnosti, môže viesť, z dôvodu vyššej retenčnej povahy obrazu v porovnaní s textom, ku genéze falošných predstáv obsiahnutých v kolektívnej pamäti, nielen čo sa poltavskej bitky týka.

Keďže si však film *Sluha jeho veličenstva* koniec koncov nenárokuje titul „hraný dokument“ à la snímok *Vikingovia* (2004, réžia: Marc Fafard), možno konštatovať, že audiovizuálne stvárnenie stretu armád Švédskeho kráľovstva a cárskeho Ruska (a vlastne aj celý film) *de facto* dostál slovám z oficiálneho textu distribútora: „Dobrodružný príbeh na pozadí veľkolepej historickej fresky“. Treba rázne uviesť, že filmom prezentované historické skutočnosti a reálie tu naozaj tvoria len akési kulisy pre hlavnú, fiktívnu príbehovú líniu. I keď je *Sluha jeho veličenstva* filmom s historickým námetom, nie je jeho zámerom vytvárať akúsi „kontrahistóriu“ k oficiálnemu „textovému kánonu“ čistej histórie, či historický výskum v tejto oblasti akokoľvek negovať.²² Z tohto dôvodu ho preto nemožno vnímať, ako vystríha Lagnyová i v prípade dokumentárnych filmov, doslovne.

(Text posúdil Mgr. Patrik Kunec, PhD.)

<http://www.iluminace.cz/Joomla/images/stories/obsahy/ferencuh_hist_1_04.pdf>. [cit. 23. 07. 2014].

²² Myšlienka sa v autorkinej štúdii vzťahuje na žáner dokumentárnych filmov s historickým obsahom. FERENČUHOVÁ, Mária: Historici a film, filmári a história..., c.d., s. 8.

ROZHOVOR S PREZIDENTKOU ISHA BARBOROU HRUBOU

V roku 2013 sa Študentská historická spoločnosť pri Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici stala členom Medzinárodnej asociácie študentov histórie ISHA, preto tohtoročné číslo *Acheronu*

prináša rozhovor o tejto organizácii s jej prezidentkou na akademický rok 2014/2015 Barborou Hrubou. Barbora je študentka 5. ročníka histórie na Filozofickej Fakulte Karlovej Univerzity v Prahe a pracovníčka Turistického informačného centra (Pražská Informační Služba – Prague City Tourism). Zaujíma sa predovšetkým o dejiny Balkánu, konkrétne o konflikt na tomto území v 90. rokoch 20. storočia a jeho vplyv na súčasnú situáciu v Bosne a Hercegovine. Nedávno s niekoľkými ďalšími študentmi histórie z Karlovej univerzity založila študentský

časopis *Obscura*. V posledných rokoch venuje zvýšenú pozornosť činnostiam medzinárodných študentských organizácií a aktívne sa zúčastňuje na ich konferenciách, seminároch a workshopoch.

Barbora, môžeš nám, prosím, predstaviť Medzinárodnú asociáciu študentov histórie ISHA?

ISHA, International Students of History Association, vznikla v roce 1990 iniciatívou niekoľika Maďarských študentů. Jejich záměrem bylo spojit studenty historie, vytvořit síť kontaktů a iniciovat vzájemný dialog, který v Evropě rozdělené Železnou oponou byl značně omezen. Setkávání studentů z nejrůznějších koutů Evropy je pochopitelně základním kamenem fungování organizace; zároveň navazujeme spolupráci nejrůznějšího druhu s dalšími organizacemi a institucemi např. EUROCLIO (Evropská asociace učitelů dějepisu), Network Of Concerned Historians.

ISHA se, co do struktury, skládá z několika částí: správní rady (International Board), výboru (Council), finanční komise (Treasury Committee), redakční rady (Editorial Board), pozorovatelů (Observer) a členských sekcí (Section); nejdůležitějším rozhodovacím orgánem je valné shromáždění (General Assembly). Pozorovatelé a jejich členové se mohou účastnit mezinárodních seminářů a výroční konference, sekce mají navíc ještě právo zastoupení na valném shromáždění a dále mohou zmíněné semináře a konference pořádát. V průběhu roku se sekce zabývají činností dle vlastního uvážení, pořádají regionální semináře, vydávají vlastní časopisy či sborníky, organizují nejrůznější události pro studenty na lokální úrovni např. exkurze, přednášky, diskuze, filmová promítání. International Board (prezident, viceprezident, tajemník, pokladník) a Council sekce oficiálně zastřešují a starají se o chod organizace jako takové; zajišťují kontakt s partnerskými organizacemi, fungují jako hlavní komunikační kanál mezi členskými sekcemi, reprezentují organizaci navenek, případně navrhuji interní strukturální změny, organizují valné shromáždění a mnoho dalšího, co je právě třeba. Finanční komise kontroluje finanční pohyby, stará se zejména o to, aby nedocházelo k finančním nesrovnalostem. Redakční rada zajišťuje vydávání magazínu *Carnival*, ve kterém mohou členové ISHA uveřejňovat své odborné texty. Valné shromáždění se koná na každém mezinárodním setkání, tedy čtyřikrát ročně, za předpokladu, že je přítomný dostatečný počet sekcí, potřebný k dosažení quora. Valné shromáždění každoročně na výroční konferenci volí zástupce do výše zmíněných funkcí.

V čom vidíš dôležitosť fungovania tejto organizácie?

Podľa mého, tá dôležitosť tkvie zejména v dialogu; v aktívnom predávaní znalostí a skúseností. ISHA sdružuje otvorené mladé ľudí, ktorí majú chuť se neustále vyvíjať a zlepšovať a radi své vedomosti predávajú druhým. Jsou to dynamičtí lidé, kteří se nebojí změny, ba naopak. Je evidentní, že otevřená spolupráce a tolerance jsou jejich přirozeností. ISHA jim dává možnost se setkat a rozvíjet se, otevírat obrovské množství otázek, i velmi citlivých a konfliktních, v diskuzi, která je usměrňována pouze jimi samými. Díky tomuto pozoruji, jak se vytváří velmi specifická skupina mladých lidí, kteří v sobě nesou pozitiva 21. století a otevřené Evropy, a mají velký potenciál je přenášet na ostatní.

Ak by sa študenti z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici chceli zúčastniť na niektorom ISHA podujatí, aké kroky musia podniknúť?

Studentům, kteří mají zájem se některého ze seminářů či konference zúčastnit, se stačí pouze přihlásit. Je samozřejmě třeba sledovat webové stránky případně Facebook, kde se dozví termíny a podmínky podávání přihlášek. Výběr účastníků záleží potom na pořadatelské sekci.

Čo môže študent očakávať od seminára alebo konferencie v prípade, ak bude na dané podujatie akceptovaný?

Nedílnou součástí každého semináře a konference jsou workshopy, korespondující se zastřešujícím tématem vybraným pořadatelskou sekci, ze kterých si účastníci vybírají dle vlastního zájmu. Dále valné shromáždění, prohlídky města a památek a jednodenní výlet do blízkého okolí. Konkrétní podoba programu vždy záleží na pořadatelích (např. se sekce často rozhodnou pozvat hosty z řad místních profesorů, aby vedli přednášku atp.). Dále nesmí chybět závěrečná, tradiční National drinks and food party, kde, jak již název velmi jasně napovídá, účastníci prezentují jejich místní speciality, zejména pak nápoje.

Ako dlho sa podieľaš na aktivitách ISHA a čo konkrétne ti účasť v ISHA za tento čas priniesla?

V dubnu roku 2011 jsem se poprvé zúčastnila konference ISHA v Chorvatské Pule. Od té doby jsem se aktivně účastnila řady dalších konferencí a seminářů. Díky tomu jsem poznala již velkou část Evropy a spoustu zajímavých lidí. A ač to bude znít jako klišé, značně jsem si rozšířila obzory, dozvěděla jsem se například o dalších možnostech pracovního uplatnění, dostala jsem jedinečnou příležitost mnohé se naučit od lidí, pocházejících z jiného kulturního a akademického prostředí. Dozvěděla jsem se o nových přístupech a metodách; o dalších organizacích a jejich aktivitách (v posledním roce se například účastním kongresů EGEA, organizace sdružující studenty geografie a IAPSS, mezinárodní asociace studentů politických věd) a v neposlední řadě jsem dostala šanci publikovat. Jinými slovy, ISHA mi přinesla důležité zkušenosti, nepřeborné množství profesních kontaktů a vzácných přátel.

Ako si predstavuješ fungovanie organizácie ISHA pod твоjím vedením?

V nadcházejícím roce bychom velmi rádi rozšířili aktivity ISHA, zejména o specializované soft skills tréninky a workshopy. První pokus byl učiněn již na výroční konferenci v Budapešti v dubnu 2014, kam byla pozvána zkušená trenérka Lyda Michopoulou, aby dvacet účastníků poučila o metodách fundraisingu. V tomto bychom chtěli pokračovat, protože věříme, že i studenti historie mohou podobné znalosti v budoucnu snadno využít. Chtěli bychom, aby se takovéto aktivity staly standardní součástí seminářů, ale zejména konferencí. Pro tuto chvíli máme nabídky např.

na trénink komunikace a vedení mítinku, podávání žádosti o grant či vytváření tiskové zprávy. V tomto směru se rovněž chystáme využít členy nově vytvořené zatím neoficiální součásti organizace ISHA Alumni. Dále se pokusíme navázat aktivnější spolupráci s dalšími institucemi a organizacemi. Na září tohoto roku například plánujeme podpis smlouvy s EGEA (European Geography Association). Chceme také obnovit spolupráci s ESU (European Students' Union) a IFISO (Informal Forum of International Student Organisations), v jednání jsou také podmínky vzájemné spolupráce s IAPSS (International Association for Political Science Students) či FFAEH (Francouzskou unií studentů historie). V neposlední řadě pracujeme na zlepšení propagace, konkrétně budeme měnit design magazínu Carnival, obsah i formu webové stránky, a úspěšně zvyšujeme aktivitu na Facebooku. Jinými slovy, chtěli bychom nabídnout našim členům více možností a příležitostí, více setkání se zajímavými inspirativními lidmi. Také usilujeme o to, aby ISHA byla více vidět a slyšet, přejeme si, aby další organizace a instituce věděly, že s námi mohou počítat nejen jako s potencionálním partnerem.

Na ISHA konferenciách stretávaš študentov histórie z rôznych krajín sveta. Zaznamenala si nejaké výraznejšie rozdiely medzi študentmi histórie v Čechách oproti študentom z iných krajín?

Samozřejmě, rozdíly znatelné jsou, například studenti ze Západní Evropy jsou zvyklí mnohem více diskutovat, umějí lépe využívat moderních technologií a více se zabývají metodologií; na druhou stranu jsou ale jejich znalosti faktů a událostí omezenější. Co se týče akademické úrovně příspěvků, ústního projevu atp., tam jsou rozdíly spíše ovlivněné tím, v jakém ročníku studia tito lidé právě jsou. Pro zkoumání úrovně znalosti cizích jazyků je ISHA příliš specifickým vzorkem, protože zásadní podmínkou účasti na našich aktivitách je dobrá znalost angličtiny, a tu mají naši členové většinou na stejné úrovni.

Je všeobecne známe, že veľké zastúpenie na ISHA podujatiach, ale aj na riadiacich pozíciách ISHA majú študenti z Nemecka. Čím je to podľa teba spôsobené?

V tomto konkrétním případě jde spíše o náhodu, zejména v poslední době se v Německých sekcích objevilo větší množství silných angažovaných osobností. Svou roli ale pochopitelně také hraje to, že například ISHA Berlín má dlouhou tradici a na rozdíl od třeba ISHA Záhřeb, která je ještě starší, je účast jejich členů na seminářích a konferencích finančně méně náročná.

Keďže si študentka Karlovej Univerzity v Prahe, nemôžem sa neopýtať na tvoj názor na súčasnú českú historiografiu. Ako ju hodnotíš?

Bohužel, se stále nemohu zbavit pocitu, že česká historiografie je stále velmi konzervativní a uzavřená. Ale musím uznat, že dochází k významnému posunu, stále častěji se objevují mladí dynamičtí lidé, kteří se nebojí neotřelých přístupů a vnášejí do historiografie, tolik potřebnou, novou energii. S radostí sleduji, že čeští historikové pomalu sestupují ze svých slonovinových věží a vstupují do veřejné diskuze. Za další pozitivum považuji rostoucí oblibu interdisciplinaritu a značné zintenzivnění mezinárodní spolupráce. V poslední době se také objevilo několik zajímavých projektů, pozornosti by zejména neměly uniknout dvě knihy: *Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur* a *Civilizace a dějiny*. Tyto knihy jsou výsledkem práce několika desítek českých akademiků z nejrůznějších oborů, autory tohoto rozsáhlého projektu jsou Prof. Mgr. Miroslav Bárta Dr. a Prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. Osobně si myslím, že jde o zcela jedinečný počín v rámci české historiografie.

***Na záver, ak by si mala dať študentom histórie na UMB v Banskej Bystrici
nejakú radu, aká by to bola?***

Neprestávejte se učit novým věcem, buďte stále otevření a aktivně se zajímejte o své možnosti. Pracovní trh na poli historiografie je bohužel velmi omezený, buďte si toho vědomi a neustále zvyšujte své šance na uplatnění. Ale pochopitelně nejdůležitější je, aby ste dělali především to, co vás baví, co je vaší vášní, co vás naplňuje; tu správnou cestu si potom vždy najdete, ale vždy počítejte s tím, že nebude jednoduchá.

Přeji vám mnoho štěstí a úspěchů, a to nejen studijních, pevné nervy a železnou vůli. A doufám, že se v budoucnu setkáme, třeba na některém z mezinárodních seminářů.

ČO POVEDALI O ISHA JEJ SÚČASNÍ, ALE AJ BÝVALÍ ČLENOVIA?

Karen Bähr, ISHA Berlin

ISHA for me is an opportunity to get to know people I would have never met otherwise and ask them questions I didn't know I would ask. During breakfast you learn why all male Finns still go to regularly army service while most of Europe has a professional army and how your serbian friend spend the summer in which NATO bombed Belgrade. As a history student you learn a lot about war in University but it is difficult to imagine that someone your age in Europe experienced it. All members of ISHA have something in common: the interest in history and culture. There are huge differences how history is taught in different countries and how historical events are remembered. To meet people from different regions and backgrounds gives you the opportunity to not just stay in your tradition of teaching and remembering but become aware of it only being one way. To listen to a presentation about the history of Iceland shows you what your University does not teach you and enables you to see beyond your own nose. It is a training for a professional life as a historian with preparing presentations and discussing it, it is a good training for your English and most important you get to know Europe and the Europeans (and surrounding countries).

ISHA je pre mňa príležitosťou spoznať ľudí, ktorých by som inak nikdy nestretla, a položiť im otázky, o ktorých by som nevedela, že sa ich mám opýtať. Pri raňajkách sa dozvieš, prečo si všetci Fíni musia stále plniť povinnú vojenskú službu, kým väčšina Európy má profesionálnu armádu, ako tvoj priateľ zo Srbska strávil leto, počas ktorého NATO bombardovalo Belehrad. Ako študent histórie sa na univerzite učíš veľa o vojne, ale je ťažké predstaviť si, že niekto v tvojom veku a dokonca tu v Európe ju zažil na vlastnej koži. Všetci členovia ISHA majú niečo spoločné: záujem o históriu a kultúru. Existuje však veľa rozdielov vo vyučovaní dejepisu v rôznych krajinách a takisto v spôsobe, akým sú historické udalosti uchovávané v pamäti. Možnosť stretávať ľudí z rôznych území a prostredia ti dáva príležitosť nielen zotrvať v tradícii, ako sa jednotlivé historické udalosti vyučujú a uchováávajú v pamäti v tvojom priestore, ale uvedomiť si, že je to len jeden z mnohých spôsobov. Pri počúvaní prezentácie o histórii Islandu sa naučíš to, čo sa v škole nedozvieš a zrazu budeš schopný dovidieť ďalej ako len na špičku svojho nosa. Je to tréning pre tvoj profesionálny život historika tým, že budeš pripravovať prezentácie a diskutovať o nich, takisto je to dobrý tréning pre zlepšenie tvojej angličtiny a čo je najdôležitejšie, spoznáš Európu, Európanov a okolité krajiny.

Alan Götz ISHA Heidelberg, prezident ISHA 2002-2008

During my active period as an ISHA member I never really gave any thought to how this would benefit my professional life. Frankly, I just enjoyed the travelling, meeting new people from different countries, making new friends, partying and discussing history. Even the fact that I was ISHA president for a year might theoretically look good on my CV but as far as I can tell wasn't of any actual importance getting my current job as a secondary-school teacher at a *Gymnasium* (grammar school) here in Germany. However, as soon as I started working I began to realize there were indeed many skills and experiences stemming from that time that were beginning to come in useful: organizational skills from organizing seminars that could be applied to international student exchanges, intercultural competence that has been helpful in dealing with students and parents from immigrant backgrounds, connections to former students in teaching positions that can be relied on when planning international projects – to name but a few. Despite all that, if I was to try and explain to young students why they should devote their time, energy and money to becoming a regular participant at ISHA events I still wouldn't point to these delayed rewards but rather to the instant gratification of spending a thoroughly enjoyable time with lots of interesting fun- and history-loving people in various fascinating places.

Počas môjho aktívneho pôsobenia v ISHA, som sa nikdy nezamýšľal nad tým, aké výhody mi to prinesie v mojom budúcom zamestnaní. Po pravde, len som si užíval cestovanie, spoznávanie nových ľudí z rôznych krajín, priateľstvá, párty a rozhovory o histórii. Napriek tomu, že som bol jeden rok prezidentom ISHA a v mojom životopise to mohlo vyzeráť dobre, nijako mi to nepomohlo pri získaní mojej pracovnej pozície. Teraz som stredoškolský učiteľ na gymnáziu v Nemecku. Predsa len, odkedy som začal pracovať, uvedomil som si, že ovládam mnoho užitočných zručností a skúseností, ktoré som získal v čase, keď som bol členom ISHA. Organizačné schopnosti, ktoré som nadobudol prípravou ISHA seminárov, môžem využiť pri výmenných pobytoch pre študentov, poznatky o iných kultúrach a rozdieloch medzi nimi mi pomáhajú pri práci so žiakmi a ich rodičmi z imigrantského prostredia. Na bývalých ISHA členov, pôsobiacich v učiteľských profesiách, sa môžem spoľahnúť vždy pri plánovaní medzinárodných projektov a existujú ešte mnohé iné výhody, ktoré by som mohol uviesť ako príklad. Napriek tomu, ak by som mal mladých ľudí presvedčiť a vysvetliť im, prečo by mali venovať svoj čas, energiu a peniaze na to, aby sa stali pravidelnými účastníkmi na udalostiach organizovaných ISHA, nespomenul by som tieto, síce oneskorené, ale cenné výhody. Radšej im poviem o potešeniach a radoostiach, ktoré zažijú práve pri trávení času plnom zábavy na rôznych fascinujúcich miestach s množstvom zaujímavých ľudí, ktorí majú radi históriu.

John Blake, ISHA Nijmegen, prezident ISHA 2001-2003

Students of history frequently assume that if they are good and lucky they will be able to get a position in academia, if not that they will end up teaching, or worse, unemployed or flipping burgers. The reality is more complicated - and fortunately few are un- or underemployed. In my case I ended up in the engineering department of telecoms company. You might think that in a job designing networks and testing devices any skills and experiences picked up in ISHA would be useless, but in fact I regularly use them. You see, this company is the local branch of a multinational corporation, with other affiliates across Europe. I regularly meet with colleagues from other countries, and such meetings are notorious for miscommunication, both in subject matter and cultural differences. In ISHA we face similar difficulties, but learn to overcome them, to accept, appreciate and learn from different points of view and ways of stating opinions. That is invaluable experience when bogged down in corporate politics and has helped me get the job done and get credit for it frequently. It is no coincidence that a considerable proportion of former ISHA people

have ended up in communication departments or indeed in government or politics. So next time you are getting wasted at some National Drinks Party and perhaps feel embarrassed about not being academic enough - don't! While you are having fun getting to know your fellow ISHA people better, you are learning skills that are every bit as important as the academic ones and are actually more difficult to pick up outside of ISHA.

Študenti histórie sa často domnievajú, že keď budú šikovní a budú mať šťastie, získajú miesto v akademickej oblasti. Ak nie, tak skončia ako učitelia, alebo ešte horšie – ako nezamestnaní, či predavači v rýchлом občerstvení. Realita je však oveľa zložitejšia a, našťastie, len pár z nich je nezamestnaných, alebo pracuje v oblastiach, kde nepotrebuje svoju kvalifikáciu. V mojom prípade to skončilo v strojárskom oddelení jednej telekomunikačnej spoločnosti. Možno si myslíte, že v práci, kde sa navrhujú siete a testujú zariadenia, žiadne skúsenosti a schopnosti získané v ISHA nebudú užitočné, ale pravdou je, že ich využívam pravidelne. Aby ste ma lepšie pochopili – táto spoločnosť je miestnou pobočkou medzinárodnej korporácie s mnohými filiálkami po celej Európe. Pravidelne sa stretávam s kolegami z iných krajín a tieto stretnutia sú preslávené nedorozumeniami – či už v samotných témach, alebo kultúrnych rozdieloch. V ISHA sa stretávame s podobnými problémami, ale učíme sa ich prekonávať, akceptovať, oceniť a učiť sa z rôznych uhlov pohľadu a zo spôsobov, ako sú vyjadrované názory. Je to neoceniteľná skúsenosť, keď človek zapadne do podnikovej politiky. Pomohlo mi to pri mojej práci a získaní uznania za ňu. Nie je to žiadna náhoda, že značná časť bývalých ISHA-kov skončila v komunikačnom oddelení, alebo dokonca vo vláde či v politike. Tak nabudúce, keď budete popíjať na nejakej „National Drinks party“ a budete cítiť, že to nie je príliš akademické - prestaňte sa tak cítiť! Kým sa zabávate pri spoznávaní kolegov z ISHA, získavate zručnosti, ktoré sú také dôležité ako univerzitné vedomosti a je ich oveľa ťažšie získať mimo združenia ISHA.

Ďakujeme Barbore Hrubej za rozhovor a aj ostatným ISHA členom, ktorí sa s nami podelili o svoje názory.

Zhovárala sa Zuzana Kudzbelová
Preložila Jana Sotáková

ÚČASŤ ŠHS NA STRETNUTÍ ŠTUDENTOV HISTÓRIE ČESKEJ REPUBLIKY

Marek Oravec, Zuzana Kudzbelová

V dňoch 4. – 6. apríla 2014 sa v Prahe uskutočnilo stretnutie študentov histórie Českej republiky, ktorého sa zúčastnila aj Študentská historická spoločnosť pri Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici (ďalej len ŠHS). ŠHS sa pokúšala dlhodobejšie nadviazať kontakty so spolkami študentov histórie na Slovensku. Nepodarilo sa jej však získať žiadne informácie, ktoré by potvrdzovali existenciu takýchto zoskupení, preto svoju pozornosť obrátila na študentské spolky v Českej republike. Práve táto snaha jej priniesla pozvanie na stretnutie študentov histórie Českej republiky, ktoré organizačne a finančne zabezpečil spolok študentov histórie Filozofickej Fakulty Karlovej Univerzity v Prahe Ffabula. Stretnutia sa rozhodli zúčastniť: predsedníčka ŠHS Zuzana Kudzbelová a podpredseda ŠHS Marek Oravec.

Po registrácii delegátov stretnutie zahájil v priestoroch Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej emeritný predseda Ffabuly Miloš Bělohlávek a v uvítacích slovách pokračovala dekanica FF UK doc.

Foto: Daniel Ort

Mirjam Friedová a prorektor pro vnější vztahy FF UK prof. Martin Kovář. Hlavným bodom piatkového programu bola prednáška profesora Františka Šmahela na tému „*Studium historie včera, dnes a zítra*“. Profesor Šmahel začal rozprávaním o svojej kariére, o rôznych pádoch a problémoch, ale aj o vzostupoch či príležitostiach, ktoré sa mu naskytili. Hovoril o štúdiu histórie pred rokom 1989, aj po ňom a porovnával tieto dve obdobia. Dostal sa tiež k vyjadreniu svojho pomerne kritického názoru

o dnešnom vysokom školstve a o jeho smerovaní. Vyzdvihol dôležitosť vytvárania priateľstiev medzi budúciimi kolegami počas študentských rokov, ktorú potvrdil aj príkladmi zo svojho profesijného života. Zvyšok večera bol teda zakončený nadväzovaním vzťahov so študentmi z českých univerzít a vymieňaním si poznatkov z histórie.

V sobotu prebehol hlavný program, ktorý začal predstavovaním jednotlivých študentských spolkov. Zúčastnení boli, okrem ŠHS, zástupcovia desiatich študentských spolkov z ôsmich českých univerzít: študenti z Masarykovej univerzity v Brne (Masarykovi historici), študenti z Karlovej univerzity v Prahe (Ffabula), študenti z Univerzity Františka Palackého v Olomouci (ISHA Olomouc, Cech invalidů středoevropské historiografie), študenti zo Slezskej Univerzity v Opave (Opavská pobočka Sdružení historiků), študenti z Univerzity Pardubice (Studentský historický klub Univerzity Pardubice), študenti z Univerzity Hradec Králové (Studentský historický klub Univerzity Hradec Králové, Hradecká studentské sekce České archeologické společnosti), študenti z Technickej univerzity v Liberci (Regionální pobočka Sdružení historiků České republiky v Liberci) a študenti z Univerzity Jána Evangelisty Purkyně v Ústi nad Labem (v tej dobe ešte študentský spolok oficiálne netvorili). Z jednotlivých prezentácií vyplynulo, že každý zo zúčastnených spolkov má inú štruktúru, iné zameranie, iný spôsob financovania. Niektoré spolky sú postavené len na neformálnom zoskupení, iné sú právne definované ako občianske združenia. Činnosť spolku Ffabula či Masarykovi historici sú na rozdiel od ostatných čiastočne financované univerzitou, a to v podobe grantov, o ktoré sa môžu uchádzať. Okrem podujatí, ktoré

boli spoločné skoro pre všetky spolky (uvítacie a informačné stretnutia pre prvákov, filmový klub, exkurzie, rôzne formy socializačných aktivít a konferencie), Masarykovi historici organizujú napríklad stretnutia s pamätníkmi, Ffabula letnú školu interdisciplinárnych prístupov (v roku 2014 sa však neuskutočnila) alebo *Čtecí seminář*, v ktorom starší študenti vedú ku kritickému čítaniu textov z oblasti teórie historiografie predovšetkým študentov prvého ročníka. Ďalším zaujímavým podujatím je *Projekt 45'25'* organizovaný Študentským historickým klubom Univerzity Hradec Králové k príležitosti 45. výročia upálenia Jána Palacha a 25. výročia Nežnej revolúcie. Tri spolky (Ffabula, ISHA Olomouc, ŠHS) sú začlenené aj do medzinárodnej asociácie študentov ISHA (International students of history association).

Predstavovanie všetkých študentských historických spolkov predchádzalo diskusií o možnostiach ďalšej spolupráce. Riešil sa problém komunikačných kanálov, prostredníctvom ktorých by spolky mohli byť navzájom v kontakte. Nakoľko vyplynulo, že pretrvávajú záujem o zorganizovanie podobného stretnutia aj v budúcnosti, hlavná téma diskusie spočívala v hľadaní odpovedí na otázky, kto by bol schopný organizačne a finančne zabezpečiť toto podujatie, čo by malo byť jeho predmetom, a či by mali byť naň pozvaní aj študenti iných historických odborov, napríklad archívniatva. Padol návrh aj o vytvorení spoločného študentského časopisu. Výsledkom týchto rokovaní bol nakoniec vznik komunikačnej platformy na sociálnej sieti Facebook, prostredníctvom ktorej môžu jednotlivé spolky informovať o svojich podujatiach, alebo podávať návrhy na rôzne formy spolupráce medzi študentmi. Ustanovili sa delegáti jednotlivých spolkov (delegátom ŠHS sa stal Marek Oravec), ktorí informácie z tejto komunikačnej platformy majú šíriť medzi študentov na svojich domovských univerzitách. Zároveň je ich úlohou dohodnúť sa na ďalšom postupe ohľadom plánovaného stretnutia študentov histórie. Z diskusie vyplynulo, že žiaden zo spolkov okrem Ffabuly nie je schopný zabezpečiť finančne podujatie tohto typu, preto zorganizovanie ďalšieho stretnutia závisí najmä na nájdení finančných zdrojov. V nedeľu sa uskutočnilo

Foto: Daniel Ort

už len oficiálne ukončenie celého stretnutia, krátke zhrnutie a ohodnotenie tohto podujatia.

Dovolíme si tvrdiť, že účasť ŠHS na stretnutí študentov histórie Českej republiky priniesla nielen obohatenie pre samotných účastníkov, ale aj mnoho pozitív pre študentov histórie UMB v Banskej Bystrici. Tí môžu využiť ponuku českých študentských spolkov, ktoré sú ochotné im v prípade potreby naskenovať štúdie nedostupné v slovenských knižniciach. Zároveň môžu využiť príležitosť aj osobne spoznať niektorých kolegov z Českej republiky. Študenti z Olomouca prejavili záujem nadviazať so ŠHS užšie kontakty a plánujú zrealizovať v Banskej Bystrici exkurziu. ŠHS prijala aj ponuku participovať na druhej časti podujatia študentov histórie z Univerzity Hradec Králové, *Projekt 45'25'*. Ten pozostáva zo zorganizovania podujatí reflektujúcich udalosti Nežnej revolúcie z regionálneho uhla pohľadu a účasti na januárovom stretnutí v Hradci Králové, na ktorom zástupcovia zapojených spolkov zhodnotia zorganizované podujatia a predstavia priebeh Nežnej revolúcie vo svojich univerzitných mestách. Súčasťou projektu je aj tzv. *Sametová štafeta*. Jedná sa o zväzok kľúčov, ktoré budú putovať medzi zapojenými univerzitami, z ktorých každá môže na kľúčoch zanechať svoje posolstvo. Na záver by sme sa chceli v mene ŠHS poďakovať študentom zo spolku Ffabula za zorganizovanie tohto výnimočného podujatia a aj všetkým zúčastneným, ktorí svojou aktívnou účasťou prispeli k vytvoreniu priateľstiev, ktoré, pevne dúfame, v budúcnosti prerastú aj do profesionálnej spolupráce.

VÝROČNÁ 25. KONFERENCIA ISHA V BUDAPEŠTI

Zuzana Kudzbelová

V dňoch 14. – 19. apríla 2014 sa v Budapešti uskutočnila konferencia Medzinárodnej asociácie študentov histórie (ďalej ISHA), ktorej sa zúčastnila aj predsedníčka Študentskej historickej spoločnosti pri Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici Zuzana Kudzbelová.

ISHA vznikla ako výsledok iniciatívy skupinky maďarských študentov, ktorí sa po páde železnej opony rozhodli nadviazať medzinárodnú spoluprácu so študentmi histórie z iných krajín. V roku 1990 zorganizovali v Budapešti prvú konferenciu, ktorá sa stala základom pre založenie tejto organizácie. Dnes ISHA pozostáva z mnohých sekcií a združuje študentov histórie a jej príbuzných odborov po celej Európe. Tí sa počas akademického roka stretávajú v rôznych európskych mestách na niekoľkodňových seminároch a raz ročne na konferencii, v rámci ktorej sa oboznamujú s výskumami svojich kolegov, diskutujú a nadväzujú medzi sebou kontakty. Po 25. rokoch od založenia ISHA sa študenti histórie vrátili k jej koreňom a usporiadaním konferencie v Budapešti symbolicky oslávili jej štvrtstoročné fungovanie.

Foto: Fekete Bálint

Podujatie zahájil prezident sekcie ISHA Budapest Bálint Bak v priestoroch Fakulty humanitných vied Univerzity Loránda Eötvösa. Účastníkov privítal aj prorektor medzinárodných vzťahov ELTE Dr. Gábor Erdődy, prorektor pre vzdelávanie ELTE a riaditeľ Inštitútu historických štúdií Dr. Csaba Borsodi, zástupca riaditeľa Historického inštitútu Maďarskej akadémie vied a generálny tajomník Maďarskej historickej spoločnosti Dr. Attila Pók a prezident ISHA Mišo Petrovič. Otváraciu prednášku

s názvom *The Use of History in Heritage Building* predniesol Dr. Gábor Sonkoly.

Hlavnou témou konferencie bola *Image of Others: Relations between Western and Central-Eastern Europe In History*. Nakoľko sa jej zúčastnilo spolu vyše 100 študentov z Francúzska, Nemecka, Veľkej Británie, Českej republiky, Talianska, Rakúska, Maďarska, Rumunska, Litvy, Islandu, Fínska, Slovinska, Belgicka, Macedónie, Srbska a z Chorvátska, konferencia bola rozdelená do niekoľkých sekcií reflektujúcich túto tému z politického, kultúrneho, ekonomického či filozofického hľadiska. V rámci nich účastníci prezentovali svoje príspevky v anglickom jazyku a následne o nich debatovali. Práve v diskusii sa veľmi pozitívne prejavil medzinárodný ráz, ktorým sa konferencie ISHA vyznačujú. Nielenže v nej odznievali tradične pripomienky či otázky k jednotlivým príspevkom, ale v mnohých prípadoch sa účastníci dozvedeli, ako je daná problematika interpretovaná historickými obcami v iných krajinách. Študenti tak mali možnosť získať množstvo nových podnetov pre svoj ďalší výskum.

Dôležitou súčasťou tohto stretnutia študentov histórie bolo aj 25. zasadnutie valného zhromaždenia ISHA, na ktorom bolo zvolené jej nové vedenie. Prezidentkou ISHA na akademický rok 2014/2015 sa stala Barbora Hrubá, študentka histórie na Karlovej univerzite v Prahe. V rámci konferencie sa uskutočnilo aj mnoho sprievodných podujatí. Jedným z nich bola i prednáška

Jonathana Even-Zohara, v ktorej predstavil Európsku asociáciu učiteľov histórie EUROCLIO a priblížil jej aktivity. Prezident ISHA Mišo Petrovič pripravil pre nové sekcie workshop o fungovaní samotnej organizácie ISHA. Lyda Michopoulou zorganizovala workshop fundraisingu, na ktorom sa snažila naučiť účastníkov úspešne získavať finančné zdroje pre fungovanie jednotlivých ISHA sekcií. Na konferenciu, k 25. výročiu založenia organizácie, boli pozvaní aj jej bývalí členovia. Tí v bloku *There and back again: History student crossing borders 1989-2014. Why it matters and where it leads* rozprávali nielen o histórii tejto asociácie, ale najmä o jej význame a benefitoch, ktoré študentovi ponúka. Samozrejme, nechýbali aj neformálne podujatia, ako napríklad prehliadka po Budapešti či rôzne spoločenské akcie slúžiace k nadväzovaniu kontaktov medzi účastníkmi.

Študentská historická spoločnosť pri Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici je jedinou sekciou na Slovensku, ktorá je začlenená do tejto Medzinárodnej asociácie študentov histórie. Preto účasť jej predsedníčky na spomínanej konferencii v Budapešti vyvolala v ISHA mnoho pozitívnych ohlasov. Vďaka tomuto zapojeniu získavajú študenti histórie UMB v Banskej Bystrici príležitosť zúčastňovať sa na ISHA podujatiach, na

Foto: Teemu Perhiö

ktorých si môžu prehĺbiť vedomosti z histórie, vyskúšať si odprezentovať výsledky svojho bádania pred svojimi kolegami zo zahraničia, naučiť sa čeliť ich otázkam a pripomienkam, ale aj rozšíriť si sieť kontaktov, ktoré sa pre nich stanú bohatším zdrojom informácií, príležitostí a nápadov. V prípade záujmu zúčastnenia sa ďalšej konferencie ISHA, ktorá sa uskutoční v polovici apríla budúceho roka v Bukurešti, študenti môžu kontaktovať vedenie ŠHS na shs.umb@gmail.com

VEDELI STE, ŽE?

Juraj Jankech

Jediným anglickým kráľom v priebehu dejín, ktorý padol priamo v bitke, sa 22. augusta 1485 stal Richard III. Zahynul v bitke pri Bosworthe, ukončujúcej tzv. vojnu ruží.

Pred parlamentom v Anglicku stojí socha Olivera Cromwella, napriek tomu, že v roku 1649 nechal popraviť kráľa Karola I. Je prinajmenšom paradoxné, že socha tohto muža zdobí okolie Westminsteru v krajine, ktorá je dodnes postavená na monarchistickom princípe a má hymnu s názvom „God save the Queen“ – Boh ochraňuj kráľovnu.

Oddiely Janičiarov v osmanskej armáde si vysoko ctili symbol, ktorým nebolo nič iné, než, z dnešného pohľadu úplne bezvýznamný, kotol s polievkou. Jeho prevrhnutie bolo považované za akt vzbury.

Židia majú povinnú školskú dochádzku stanovenú a zaužívanú už od 1. storočia nášho letopočtu, kým v našom dejinno-kultúrnom priestore bola ustanovená až o 17 storočí neskôr – za vlády Márie Terézie?

Prví Židia prišli na územie dnešného Slovenska pravdepodobne v úvodných storočiach nášho letopočtu ako otroci s príchodom rímskych légii. Ako obchodníci sa v našom priestore neskôr vyskytovali v čase Veľkej Moravy, resp. možno i skôr, pretože aj o franskom kupcovi Samovi sa predpokladá, že bol Žid.

Nacisti prebrali označovanie Židov prostredníctvom žltej hviezdy od francúzskeho kráľa Ľudovíta IX, ktorý počas svojej vlády v rokoch 1661 – 1715 prikázal židovským mužom nosiť kus žltej látky na odeve? Samotný zvyk označovať Židov žltou značkou však pochádza už z 9. storočia od kalifa Haruna al-Rašída.

K ľuďom, opovrhujúcim Židmi v medziach antisemitizmu, patril aj maršal Patton, ktorý mal na starosti množstvo židovských repatriantov?

Prvým kráľom v dejinách ľudstva, ktorý uskutočnil cestu okolo sveta, bol vládca Havaja – Kalākaua I. (celým menom: David La‘amea Kamanakapu‘u Mahinulani Nalaiaehuokalani Lumialani Kalākaua-a-Kapa‘akea). Žil v rokoch 1836 – 1891 a vládol v rokoch 1874 – 1891.

Rok 1816 sa do svetových dejín okrem iného zapísal aj tým, že v rámci jeho ročných období absentovalo v dôsledku výbuchu indonézskej sopky Tambora leto?

Prvé koncentračné tábory postavili Briti na území Južnej Afriky počas Búrkej vojny (1899 – 1902). Slúžili na zadržiavanie afrických žien a detí. Zahynulo v nich 30 000 ľudí.

Škótska expedícia, ktorá v rokoch 1902 – 1904 dobyla Antarktídu, si čas strávený počas obdobia uväznenia ich lode v ľade krátila zvláštnym experimentom. Ten pozostával z výskumu vplyvov hrajúcich gájd na náhodne odchyteného tučniaka. Toho si hráč na gajdy priviazal o nohu a skúmal, ako bude tento nelietavý vták reagovať na rôzne rytmy i melódie. Podľa dobových správ však

tučniak žiadne sympatie ani záujem voči škótskemu hudobnému nástroju neprejavoval a zlé jazyky tvrdia, že nedlho po uvedenej hudobnej produkcii uhynul.

Prvá vzdušná bitka v dejinách vojenstva sa odohrala v roku 1913 na mexickej oblohe. V novembri po sebe z revolverov strieľali piloti Philip Rader a Dean Ivan Lamb. Celý akt spadl do obdobia mexickej revolúcie.

Prvá žalúdočná sonda v dejinách planéty Zem bola pacientovi aplikovaná v Londýne v roku 1911. Priekopníkom tejto lekárskej metódy bol dr. William Hill.

Konštruktérom prvej vinohradníckej striekačky, vyhotovenej v roku 1920, bol veterán a invalid bojov 1. svetovej vojny Jozef Pokorný (5. máj 1893 Ivanovice na Hané – 1. október 1985 Skalica). Pôsobil na rôznych frontoch „Veľkej vojny“ (Rusko, Srbsko). Počas vzbury v Kragujevci bol hospitalizovaný v lazarete následkom výbuchu granátu.

ČSR malo po 1. svetovej vojne záujem o Togo, ktoré bolo odobraté Nemecku v rámci redukcie jeho koloniálneho panstva?

Druhá ČSR (30. september 1938 - 14. marec 1939) bola v dôsledku územných strát v prospech Nemecka, Poľska a Maďarska druhou najužšou krajinou na svete hneď po Chile?

Konferencia o hospodárskych a finančných otázkach v talianskom Janove v apríli a v máji 1922 priniesla do medzinárodnej diplomacie nový typ – tzv. pyžamovú diplomaciu. Zrodila sa počas rokovania Nemecka (Weimarskej republiky) a ZSSR. Delegáti oboch krajín odišli do blízkeho Rapalla a uzavreli medzi sebou separátne zmluvy. Ministri zahraničných vecí Rathenau a Čičerin prerokovali počas nočných hodín zásadné body rodiacich sa zmlúv. Kvôli operatívosti stretnutia zostali oblečení v tom, čo mali práve na sebe, teda v pyžamách.

Známa značka plyšových medvedíkov – Teddy bear dostala pomenovanie podľa amerického prezidenta Theodora Roosevelta (1858 – 1919), ktorý vykonával svoj úrad v rokoch 1901 – 1909. Výrobca hračky vraj inšpirovala karikatúra v periodiku Washington Evening Star. Roosevelt na nej odmietal zastreliť matku medvedicu.

Prvý americký prezident narodený v 20. storočí a dodnes posledný americký prezident, ktorý bol zavraždený – John Fitzgerald Kennedy sa počas bojov v 2. svetovej vojne stal hrdinom. V roku 1943 zachránil spolubojovníka po potopení ich torpédového člna Japoncami pri Šalamúnových ostrovoch. Z vojny si priniesol zranenie chrbta a v roku 1954 pri jednej z operácií prežil len zázrakom. Dokonca dostal už aj posledné pomazanie od privolaného kňaza.

V dvadsiatych rokoch bola najvýznamnejšou protagonistkou židovského nudizmu v Nemecku černošská tanečnica Josephine Bakerová.

Na pevninskej Európe sa v tridsiatych rokoch 20. storočia jazdilo v cestnej doprave po ľavej strane už iba v Maďarsku, Švédsku, Rakúsku a v Československu. Na pravostranný smer jazdy presedlala až 1. Slovenská republika – 18. marca 1939. V Protektoráte Čechy a Morava bol rovnaký zásah do pravidiel cestnej premávky vykonaný 1. mája 1939.

Najmocnejším marockým kádím (arabským správnym úradníkom) v tridsiatych a v štyridsiatych rokoch 20. storočia bol, pochybnou slávou opradený, El Glawi z Marrákeša. Riadil v horách i v púšti obrovskú organizáciu šmelinárov, priekopníkov a obchodných monopolov vrátane 27 000 marrákešských prostitútiok, určených pre celú západnú Saharu.

Hlinkova garda v roku 1943 disponovala pojazdným röntgenom, s ktorým cestovala po mestách aj vidieku a za poplatok poskytovala vyšetrenie pre pospolitý ľud?

V priebehu 2. svetovej vojny USA objednali viac než 519 miliónov párov ponožiek a 219 miliónov nohavíc. Nemecká branná moc ostala verná svojim byrokratickým tradíciám a len v jednom roku – 1943, objednala 4,4 milióna nožníc, resp. 6,2 milióna podložiek pre pečiatky vojenských kancelárií.

Medzi šiestimi vojakmi, ktorí 23. februára 1945 vztýčili americkú vlajku na najvyššom bode ostrova Iwojima (americká armáda na ostrove bojovala v dňoch 19. februára – 25. marca 1945), bol rodák z obce Jarabá na východe Slovenska. Volal sa Michal Strank (1919 – 1945) a slúžil v hodnosti seržanta. Je zachytený aj na slávnej fotografii reportéra Joea Rosenthala a tiež na príležitostnej poštovej známke USA z roku 1945. V bojoch na ostrove však s väčšinou svojej čaty padol 1. marca 1945.

Prezident Egypta Džamál Abd an-Násir (1918 – 1970) sa netajil obdivom k Hitlerovi. Taktiež jeho nástupca Anwar El Sadat (1918 – 1981) sa vo svojich pamätiach otvorene priznal, že pracoval pre nacistickú rozvedku.

V decembri 1947 v rámci podpory vzniku suverénneho štátu Izrael, uzavrela ČSR kontrakt so židovskou organizáciou Hagana na dodávku zbraní pre územie Palestíny. Táto obchodná zmluva však bola uzavretá de facto s Etiópiou. Hagana totiž po skončení 2. svetovej vojny zakúpila veľké množstvo hlavičkového papiera od uvedenej africkej krajiny, čím sledovala zamaskovanie svojich medzinárodných aktivít.

Po smrti Hermanna Höffleho (obesený 9. decembra 1947) – veliteľa nemeckých okupačných vojsk, ktoré zatlačili SNP do hôr, boli vraj jeho očné šošovky použité na záchranu zraku mladého muža?

Rodina Murgašovcov nemala vo svojom rodokmeni len osobnosti, ktoré sa zlatými písmenami zapísali do análov slovenskej vedy (Jozef Murgaš). Vo svojom lone ukrývala aj ortodoxného alkoholika a vysokého funkcionára Hlinkovej gardy – Karola Murgaša.

Vypočúvanie čelných predstaviteľov 1. Slovenskej republiky pred Národným súdom po skončení 2. svetovej vojny nemožno nazvať rozhovorom medzi štyrmi očami v pravom zmysle slova. Predseda senátu Národného súdu – Igor Daxner mal totiž jedno oko sklenené.

V roku 1967 albánsky diktátor Enver Hoxha oficiálne vyhlásil Albánsko za prvý čisto ateistický štát sveta?

V roku 1986 si až 70% československého obyvateľstva zvolilo kremáciu ako spôsob odchodu z tohto sveta. ČSR sa tak vďaka tomu stala druhou krajinou na svete v počte kremácií (hneď po Japonsku).

Najviac bombardovanou krajinou v dejinách ľudstva je Laos? A to i napriek tomu, že vo Vietnamskej vojne bol neutrálnou krajinou?